

แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี
(ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ)
THE WAY TO SUPPORT THE STUDY OF RELIGIOUS EDUCATION BY
VEN. PHRA DHAMMAMOLEE (THONGYOO ÑAṆAVISUDDHO)

พระครูพิทักษ์สังฆกิจ (โกสุม ติกขวิโร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

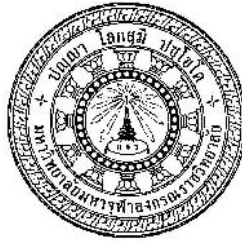
แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี
(ทองอยู่ ญาณวิสุโท)

พระครูพิทักษ์สังฆกิจ (โกสุม ติกขวิโร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

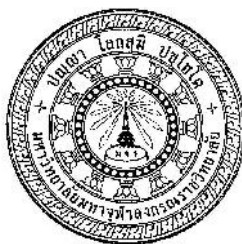
THE WAY TO SUPPORT THE STUDY OF RELIGIOUS EDUCATION BY
VEN. PHRA DHAMMAMOLEE (THONGYOO ÑÑAVISUDDHO)

Phrakhrupitaksangkakit (Gosum Tikkhavīro)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkorntajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2012

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่
ญาณวิสุโท)” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ

(พระธรรมโมลี, ดร)

..... กรรมการ

(พระครูศรีสุนทรสรกิจ, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระครูวินัยธรสมุทร ถาวรธมโม, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(ผศ.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์)

..... กรรมการ

(ดร.สุชาติ บุษย์ชญาณนท์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระครูศรีสุนทรสรกิจ, ผศ.ดร. ประธานกรรมการ

พระครูวินัยธรสมุทร ถาวรธมโม, ผศ.ดร. กรรมการ

ผศ.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....

(พระครูพิทักษ์สังฆกิจ)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี
(ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ)

ผู้วิจัย : พระครูพิทักษ์สังฆกิจ (โกสุม ติกขวิโร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- : พระครูศรีสุนทรสรกิจ ป.ธ.๖, พธ.บ., M.A., Ph.D. (Linguistic)
- : พระครูวินัยธรรมุทธ ถาวรธมฺโม พธ.บ., พธ.ม., Ph.D. (Philosophy)
- : ผศ.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ พธ.บ., ศศ.ม. (สันสกฤต)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์ ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) และ ๓) เพื่อศึกษาผลสำเร็จของแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ)

ผลจากการวิจัยพบว่า การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ เป็นส่วนหนึ่งในการปกครองของคณะสงฆ์ไทย ได้จัดการศึกษาให้พระภิกษุ-สามเณร และประชาชนทั่วไป ประกอบด้วย ๑) พระปริยัติธรรมแผนกธรรม ๒) พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๓) พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ๔) ระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้บุตร-ธิดาของชาวจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง มีโอกาสในการศึกษา

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) ได้มองเห็นประโยชน์ของการศึกษา จึงได้มีนโยบายในการพัฒนาการศึกษา โดยพระภิกษุสามเณรในวัด จะต้องศึกษาเล่าเรียนนักธรรมหรือบาลี ส่งเสริมให้พระสงฆ์สามารถได้รับการศึกษา เพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้นำความรู้และประสบการณ์ที่มีนั้นมาปฏิบัติสนองงานกิจการคณะสงฆ์ได้อย่างถูกต้อง และให้มีโอกาสได้ดำรงตำแหน่งในระดับเจ้าอาวาส ระดับตำบล ระดับอำเภอ และจังหวัด

ผลสำเร็จของแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษานั้น ส่งผลให้พระภิกษุสามเณรได้รับความรู้จากการศึกษา สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองอย่างสมบูรณ์ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ ทศนคติ ความคิด พฤติกรรมในเชิงลบ เป็นไปในเชิงบวก พระสงฆ์สามารถมีโอกาสพัฒนาตนเองในการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น มีบุคลากรทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพ จนสามารถนำหลักธรรมไปเผยแผ่อย่างกว้างขวาง อันเป็นการประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมตลอดไป

Thesis Title : The Way to Support the Study of Religious Education
by Ven. Phra Dhammamolee (Thongyoo Ñāṇavisuddho)
 Researcher : Phrakhrupitaksangkakit (Gosum Tikkhavīro)
 Degree : Master of Art (Buddhist Studies)
 Thesis Supervisory Committee
 : Asst. Prof. Dr. Phrakhrusrisuntornsorakit Pali VI, B.A.,
 M.A., Ph.D. (Linguistic)
 : Asst. Prof. Dr. Phrakhruvinaithon Samut Thāvaradhammo,
 B.A., M.A., Ph.D. (Philosophy)
 : Asst. Prof. Thaweesak Thongthipya B.A., M.A. (Sanskrit)
 Date of Graduation : March 29, 2013

ABSTRACT

This thesis is of 3 objectives, namely: - 1. to study the management the religious education of the Saṅgha communities in Surin Province. 2. to Study of the way to Support the Study of Religious Education by Ven. Phra Dhammamolee (Thongyoo Ñāṇavisuddho). 3. to study the success in supporting the Religious Education by Ven. Phra Dhammamolee (Thongyoo Ñāṇavisuddho).

From the study, it is found that. The management of the Religious Education the Saṅgha communities in Surin Province is one last of the Saṅgha Administration of 3 types, namely :- 1. the Dharma study 2. the Pali study and 3. the Pariyattidhamma Sāman Study and the University study, all of which are the study managements to the peoples sons and the daughter in Surin Province and in the near by Province.

Ven. Phra Dhammamolee has seen the educational benefit, Thus, he developed the education by allowing the Monks and the novices to learn Dharma and Pali. He also has supported the Official Monks to have educations to apply the knowledge to the Saṅgha communities rightly and have the opportunity to be the abbort, the sub-district officers and the district officers

The successful results of the way of supporting the education cause the Monks and the novices to have knowledge and can develop their life qualitative completely, which cause the edition change to arise. The Saṅgadhigara Monks have the opportunity to study at the higher levels, the fact of which has caused Buddhism to be of the qualified officers. Who can bring the doctrinal principle to spread widely. This fact is the way of establishing Buddhism to be loge then with the Thai societies firmly forever.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ก็ด้วยความเมตตาจาก พระสุธีธรรมานวัตร คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระครูศรีสุนทรสรกิจ, ผศ.ดร. พระครูวินัยธรสมุทร ถาวรธมโม, ผศ.ดร. และ ผศ.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้ให้คำแนะนำ และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ แก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีตลอดมา เพื่อให้วิทยานิพนธ์เรียบร้อยสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย และ เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ผู้เป็นแรงบันดาลใจในการศึกษา และเมตตาเป็นประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ เจริญพรขอบคุณ ดร.สุชาติ บุษย์ชฎานนท์ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกที่ได้แนะนำ ตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ขอกราบขอบพระคุณ พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศาลาลอย รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ พระโสภณปริยัตยาภรณ์ (ฉัตต์ สจจวโร) เจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ และผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เสียสละเวลาให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ เพื่อประกอบการวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน เจ้าหน้าที่หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ พระนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาเขตสุรินทร์ ผู้เป็นกัลยาณมิตรทุกรูปที่ช่วยเหลือข้อมูลในการวิจัย ตลอดจนผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยครั้งนี้

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และบูชาคุณบุพการีผู้ให้กำเนิด และครอบครัวที่อุปถัมภ์ปัจจัยในการศึกษาและญาติมิตรทุกคน ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดคุ้มครองอภิบาลทุกท่านที่มีอุปการคุณต่อผู้วิจัยตามที่ได้ระบุนามมานั้นและไม่ได้ระบุนามเอาไว้ ให้ประสบพบแต่ความสุขความเจริญด้วยจตุรพิพรชัย คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และธรรมสารสมบัติพิพัฒน์มงคลสมบูรณ์พูนผลจนตลอดชนมายุกาล และขออุทิศส่วนกุศลนี้แด่เจ้ากรรมนายเวร ตลอดจนครูอาจารย์ และญาติมิตรทุกท่านที่ได้ล่วงลับไปแล้ว

พระครูพิทักษ์สังฆกิจ (โกสุม ดิग्ขวีโร)

๒๗ มกราคม ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๔
บทที่ ๒ การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดสุรินทร์	๑๔
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา	๑๔
๒.๑.๑ ความหมายของการศึกษา	๑๔
๒.๑.๒ ความหมายของการจัดการศึกษา	๑๖
๒.๒ พัฒนาการรูปแบบการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา	๑๗
๒.๒.๑ รูปแบบการจัดการศึกษาสมัยก่อนพุทธกาล	๑๗
๒.๒.๒ รูปแบบการจัดการศึกษาสมัยพุทธกาล	๑๘
๒.๓ การจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา	๒๒
๒.๓.๑ การจัดการศึกษาพระธรรมวินัยสมัยพุทธกาล	๒๒
๒.๓.๒ ไตรสิกขา : แนวทางการจัดการศึกษาในพระพุทธศาสนา	๒๙
๒.๔ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๓๑
๒.๔.๑ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี	๓๒
๒.๔.๒ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม	๓๓

๒.๔.๓ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา	๓๔
๒.๔.๔ การจัดการศึกษาระบบมหาวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยสงฆ์	๓๘
๒.๕ การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์	๔๐
๒.๖ จำนวนและที่ตั้งสถานศึกษาด้านศาสนศึกษาในจังหวัดสุรินทร์	๔๗
๒.๖.๑ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี	๔๘
๒.๖.๒ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา	๕๑
๒.๖.๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์	๕๑
๒.๗ ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาในจังหวัดสุรินทร์	๕๒
๒.๗.๑ แผนกนักธรรมและแผนกบาลี	๕๒
๒.๗.๒ แผนกสามัญศึกษา	๕๕
๒.๗.๓ ระดับอุดมศึกษา	๕๗
๒.๘ สรุป	๕๙

บทที่ ๓ แนวทางส่งเสริมการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทธิโส)

	๖๐
๓.๑ ความสำคัญของส่งเสริมการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา	๖๐
๓.๑.๑ ลักษณะสำคัญของการศึกษาในพระพุทธศาสนา	๖๐
๓.๑.๒ การปกครองในพระพุทธศาสนามุ่งเพื่อให้การศึกษา	๖๒
๓.๒ พระธรรมโมลิกับงานด้านการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์	๖๓
๓.๒.๑ บทบาทเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์	๖๔
๓.๒.๒ บทบาทเจ้าคณะจังหวัดกับงานด้านศาสนศึกษาในจังหวัดสุรินทร์	๖๕
๓.๓ แนวคิดและวิธีการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี	๗๑
๓.๓.๑ การสนับสนุนให้มีการตั้งสถาบันการศึกษา	๗๒
๓.๓.๒ การสนับสนุนให้พระสงฆ์การศึกษาต่อเนื่อง	๗๔
๓.๓.๓ การแต่งตั้งและส่งเสริมสนับสนุนบุคลากรที่มีการศึกษาต่อเนื่อง	๘๐
๓.๒.๔ การเอาใจใส่และติดตามผล	๘๒
๓.๓.๕ การให้รางวัลและกำลังใจ	๘๕
๓.๓.๖ การช่วยจัดหาทุนและมอบทุนการศึกษา	๘๗
๓.๓.๗ วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษา	๘๙
๓.๔ แนวทางแก้ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี	๙๒
๓.๕ สรุป	๙๕

บทที่ ๔ วิเคราะห์ผลสำเร็จจากการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาของ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท)	๙๖
๔.๑ ผลสำเร็จจากการจัดการศึกษาด้านศาสนาของพระธรรมโมลี	๙๖
๔.๑.๑ ผลสำเร็จด้านการสร้างบุคลากรในคณะสงฆ์	๙๖
๔.๑.๒ ผลสำเร็จด้านจำนวนสถานศึกษาด้านศาสนา	๑๐๑
๔.๑.๓ ผลสำเร็จด้านการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรม	๑๐๒
๔.๑.๔ ผลสำเร็จด้านการพัฒนาสังคม	๑๐๓
๔.๒ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการด้านศาสนาของ พระธรรมโมลี	๑๐๘
๔.๒.๑ ปัจจัยด้านการศึกษา	๑๐๘
๔.๒.๒ ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ	๑๐๙
๔.๒.๓ ปัจจัยด้านภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น	๑๐๙
๔.๒.๔ ปัจจัยด้านสังคม	๑๑๗
๔.๓ คุณค่าของการส่งเสริมด้านศาสนาของพระธรรมโมลีต่อสังคมไทย	๑๑๙
๔.๓.๑ คุณค่าที่เกิดแก่สังคมจังหวัดสุรินทร์	๑๑๙
๔.๓.๒ คุณค่าแก่วงการวิชาการด้านพระพุทธศาสนา	๑๒๑
๔.๔ สรุป	๑๒๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๒๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๐
บรรณานุกรม	๑๓๒
ภาคผนวก	๑๔๐
ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์	๑๔๑
ภาคผนวก ข. หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม	๑๔๖
ภาคผนวก ค. รูปภาพประกอบการวิจัย	๑๕๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๖

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๒.๑ แสดงการรับผิดชอบของอำเภอ	๔๘
ตารางที่ ๒.๒ แสดงจำนวนศาสนศึกษาแผนกบาลี	๔๘
ตารางที่ ๒.๓ แสดงรายชื่อโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา	๔๙
ตารางที่ ๔.๑ ผลสอบนักธรรม ระหว่าง พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๕๔	๑๐๐
ตารางที่ ๔.๒ ผลสอบบาลี ระหว่าง พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๕๔	๑๐๐
ตารางที่ ๔.๓ ผลสอบธรรมธรรมาศศึกษา ระหว่าง พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๕๔	๑๐๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารัตนปิฎก ๒๕๐๐. เช่น วิ.มหา. (บาลี) ๒/๑๓/๒๐๐ หมายถึง วินยปิฎก มหาวิภังคปาติ เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๑๓ หน้า ๒๐๐. และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ/และหน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓/๒๐๐ หมายถึง วินยปิฎก มหาวิภังค์ เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๑๓ หน้า ๒๐๐.

พระวินยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี) =	วินยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย) =	วินยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี) =	วินยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย) =	วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ. (บาลี) =	วินยปิฎก	จุฬหคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ. (ไทย) =	วินยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (บาลี) =	วินยปิฎก	ปริวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ป. (ไทย) =	วินยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

อง.ทุก. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	องคฺตฺตรนิกาย ทุกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิกาย ทุกนิปาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	องคฺตฺตรนิกาย จตฺกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิกาย จตฺกกนิปาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฺฐก. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	องคฺตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฺฐก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตกะ	(ภาษาไทย)

ขุ.ม. (บาลี) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศปาติ (ภาษาบาลี)
 ขุ.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้คัมภีร์อรรถกถาอ้างอิงจาก พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗. โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ภาค/หน้า เช่น วิ.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๑๑. หมายถึง หมายถึง วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิงค์อรรถกถา เล่มที่ ๑ ภาค ๑ หน้า ๒๑๑

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.ม.อ. (ไทย) = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิงค์อรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อง.ทก.อ. (ไทย) = สังยุตตนิกาย สारตถปกาสิณี สคาถวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
 ขุ.ธ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)
 ขุ.ม.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย สัทธัมมปัชโชติกา มหานิเทศอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ ผู้ที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ พระสงฆ์ สถาบันสงฆ์จึงเป็นสถาบันแห่งจารีตที่มีความสำคัญยิ่ง มีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของชาวพุทธไทยส่วนใหญ่ทั้งทางด้านศีลธรรม จริยธรรมและกิจกรรมทางโลก พระสงฆ์จึงเป็นหนึ่งในรัตนตรัยเป็นเสมือนตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้จะเป็นเพียงสมมติสงฆ์ ไม่ใช่เรียสงฆ์ก็ตามก็ได้รับการเคารพบูชาสักการะนับถืออย่างสูงเป็นสถาบันที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนเป็นที่พึ่งทางใจชั้นนำทางศีลธรรมจรรยาทำหน้าที่ให้บริการอื่นๆ ที่เป็นกลไกของรัฐเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึงและยังมีส่วนช่วยเสริมกลไกของรัฐให้บรรลุเป้าหมายมากยิ่งขึ้น พระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในด้านการพัฒนาสังคม และส่งเสริมด้านการศึกษาอยู่หลายรูป ซึ่งเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ปัจจุบันเป็นพระนักพัฒนารูปหนึ่งที่เป็นที่กล่าวขวัญกันมากในด้านการส่งเสริมการศึกษาทั้ง ๒ ด้าน คือ พระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา อีกทั้งท่านยังเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ท่านเป็นรองอธิการบดีวิทยาเขตสุรินทร์ ท่านได้อุปถัมภ์มหาวิทยาลัย และเป็นเจ้าคณะจังหวัดตัวอย่างที่จบการศึกษาเปรียญธรรม ๙ ประโยค และจบปริญญาเอก นอกจากนี้ยังเป็นพระวิปัสสนาจารย์ประจำจังหวัด ให้การอบรมกรรมฐานแก่พระสงฆ์ฆราวาสระดับเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสต่าง ๆ พระนิสิต และประชาชนทั่วไป จากผลงานมานี้ส่งผลให้ท่านได้รับความเคารพศรัทธาและยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดสุรินทร์และใกล้เคียง จากแนวทางที่ท่านได้ปฏิบัติเป็นการดำเนินการตามอุดมคติในการดำเนินตามพุทธดำรัสที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสแก่พระสาวกรุ่นแรก ที่ออกประกาศพระพุทธศาสนาว่า “พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”^๑ จากพระพุทธรูปดำรัสนี้ เป็นเครื่องชี้ให้ทราบชัดถึงบทบาทสำคัญของพระศาสนาก็คือการสืบทอดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นประโยชน์และความสุขแก่ชาวโลก^๒ ให้เป็นคติเตือนใจในการดำรงชีวิต ทำให้เป็นคนดีของสังคม และมีความรู้สึกรักและหวงแหนชาติถือประโยชน์ของชาติ ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วน

^๑ วิ.ม.(บาลี) ๔/๓๒/๒๗, วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๒ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือพระสงฆ์ฆราวาสว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๕.

ตน เป็นพระนักเผยแผ่พุทธธรรมอีกรูปหนึ่ง ที่ได้รับการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรมจนมีความรู้แจ่มแจ้ง ลึกซึ้ง เยือกเย็น เห็นพระธรรมคำสอนเป็นสิ่งที่ดีงาม มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นที่พึ่งอันประเสริฐทางจิตใจที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหของชุมชน สังคม ประเทศชาติได้ ทั้งเป็นพระสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญในการเทศนา ด้านปฏิบัติท่านเป็นพระเถระที่มีความเมตตา ยิ้มแย้มแจ่มใส มีศิลาจารวัตรที่ดีงามตามหลักพระธรรมวินัย มีความศรัทธาเลื่อมใสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และมีบทบาทในด้านการศึกษาดังจะเห็นจากที่ท่านได้เป็นแบบอย่างในการศึกษามีความมุ่งมั่นจนเรียนจบปริญญาเอก จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยท่านมีแนวทางการศึกษาว่า

เหตุผลที่เข้ามาเรียนต่อ เพราะมีแรงบันดาลใจจากการที่เห็นพระรุ่นน้องที่มีความรู้ความสามารถ เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน และ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)* อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงอยากที่จะมีความรู้ ความสามารถแบบพระรุ่นน้องบ้าง อีกทั้งยังอยากที่จะเป็นแบบอย่างให้กับพระสงฆ์ทั่วไปที่ยังอายุน้อยๆ ให้หันมาสนใจการเรียนหนังสือ เพราะเห็นว่าปัจจุบัน พระอายุน้อยๆ สนใจเรียนหนังสือน้อยลง โดยต้องการแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะอายุเท่าไรก็ สามารถเรียนได้ และการเรียนหนังสือจะทำให้เกิดแต่ผลดี ทั้งยังจะช่วยให้การทำงานในการปกครองเป็นระบบ ทนกับความก้าวหน้าของโลก^๓

นอกจากนี้ท่านได้กล่าวต่อไปอีกว่า อยากเป็นตัวอย่างให้พระ เณร ในจังหวัดได้เห็นว่าการศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะปัจจุบันสังคมเจริญเร็วมาก พระเณรต้องมีความรู้ทางโลกควบคู่กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะได้ความรู้ทางวิชาการไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเจ้าอาวาสในจังหวัดสุรินทร์ที่เป็นพระเถบชายแดน ได้มีความเข้าใจในแนวทางของพระพุทธศาสนา สามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม มีความสงบสุขและสันติภาพอย่างถาวร ดังพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.๕) ว่า “การประพฤติตนที่ทำให้เป็นผู้ประเสริฐ และการฝึกตนต่างได้รับการสรรเสริญในหมู่ของบัณฑิตว่าเป็นผู้มีสติปัญญา”^๔

ด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมานี้ ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาผลงานด้านศาสนศึกษาของ พระธรรมโมลี เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ที่ท่านได้ส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษา ให้มีความเจริญก้าวหน้ามาตลอด ทั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ที่เป็น

* สมณศักดิ์ปัจจุบัน พระพรหมบัณฑิต (๕ ธันวาคม ๒๕๕๕).

^๓ “เจ้าคณะจังหวัดอายุ ๗๘ ใฝ่ศึกษาเรียนจบปริญญาเอก”, เดลินิวส์, (๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๓) ๑,๑๔.

^๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบรมราชาธิบายเรื่องความสามัคคี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

สถานที่ให้ความรู้ให้แก่บุคลากรของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์และใกล้เคียง โดยมีประเด็น ได้แก่ สภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดสุรินทร์ แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี และผลสำเร็จในการส่งเสริมการศึกษา เพื่อเป็นแบบอย่างในการพัฒนาองค์กรและบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ในงานด้านการศึกษางานวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาต่อไป

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลสำเร็จจากแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นการศึกษาทางเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เกี่ยวกับการศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี โดยมีขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

- ๑.๓.๑ ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์
- ๑.๓.๒ ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี โดยจะศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษา ๓ ส่วน ได้แก่ ๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี ๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และ ๓) การศึกษาในระดับอุดมศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
- ๑.๓.๓ การศึกษาวิจัยเป็นการกำหนดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ การดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศาลาลอยของพระธรรมโมลี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๓ จนถึงปัจจุบัน
- ๑.๓.๔ ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก พระธรรมโมลี นักวิชาการและศิษยานุศิษย์

๑.๔. ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์โดยพระธรรมโมลี เป็นอย่างไร
- ๑.๔.๒ พระธรรมโมลี มีแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ อย่างไรบ้าง
- ๑.๔.๓ ผลสำเร็จของแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี) เป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

แนวทาง หมายถึง หลักการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ ซึ่งในการดำเนินการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาโดยให้ความสำคัญแก่ผู้เกี่ยวข้องตามบทบาทและหน้าที่

การส่งเสริม หมายถึง การอุปถัมภ์ การเกื้อหนุน การสนับสนุน การให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาด้านศาสนศึกษา

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของบรรพชิตและคฤหัสถ์หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมซึ่งเป็นหนึ่งในสี่ธรรม ๒ ประการของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ในปัจจุบันจัดการศึกษาของสงฆ์ เป็น ๓ ส่วน คือ ๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี ๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ๓) การศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

การบริหารคณะสงฆ์ หมายถึง การปกครองคณะสงฆ์และการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการดูแลคณะสงฆ์ในจังหวัดสุรินทร์ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ ของมหาเถรสมาคมและตามพระบัญชาของ สมเด็จพระสังฆราช

คณะสงฆ์ หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งที่ได้ปฏิบัติศาสนกิจในจังหวัดสุรินทร์

พระสังฆาธิการ หมายถึง ตำแหน่งของพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งกำหนดตำแหน่งในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส

เจ้าคณะปกครองสงฆ์ หมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการในจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสในการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน โดยมีอำนาจตามตำแหน่งโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์

เจ้าอาวาส หมายถึง พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองวัดในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคลโดยเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป มีหน้าที่บำรุงวัด กิจกรรมของวัด และศาสนสมบัติของวัด ปกครองดูแลบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักอาศัยในวัด ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และจัดการอบรมสั่งสอนตามพระธรรมวินัยและการบำเพ็ญกุศลในวัด

พระปริยัติธรรม แผนกบาลี หมายถึง ระบบการศึกษาของพระสงฆ์ ที่เน้นการศึกษาภาษาบาลีเป็นหลัก แบ่งเป็น ๓ ระดับ ๘ ชั้น คือ เปรียญตรี (ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓) เปรียญโท (ประโยค ป.ธ.๔ - ป.ธ.๖) เปรียญเอก (ประโยค ป.ธ.๗ - ประโยค ป.ธ.๘)

แม่กองบาลีสนามหลวง หมายถึง พระมหาเถระผู้เป็นหัวหน้าหน่วยงานการศึกษาของพระสงฆ์ ที่ทำหน้าที่ในการจัดสอบบาลีสนามหลวงทั่วประเทศ ปัจจุบันคือ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

พระปริยัติธรรม แผนกธรรม หมายถึง ระบบการศึกษาของพระสงฆ์ ที่เน้นการศึกษาธรรมะเป็นหลัก แบ่งเป็น ๓ คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก แต่หากจัดให้คฤหัสถ์ศึกษาเรียนว่า ธรรมศึกษา แบ่งเป็น ๓ ระดับเช่นเดียวกัน

แม่กองธรรมสนามหลวง หมายถึง พระมหาเถระผู้เป็นหัวหน้าหน่วยงานการศึกษาฝ่ายธรรมของพระสงฆ์ ที่ทำหน้าที่ในการจัดสอบธรรมสนามหลวงทั่วประเทศ ปัจจุบันคือ สมเด็จพระวันรัตน์ วัดบวรนิเวศน์ฯ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

เจ้าสำนักเรียน หมายถึง เจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้บริหาร และมีอำนาจในการจัดการเรียนการสอนภายในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม

สำนักเรียน หมายถึง โรงเรียนที่วัดจัดการเรียนการสอนที่เน้นการศึกษาภาษาบาลี-นักธรรม และส่งนักเรียนเข้าสอบสนามหลวง ในต่างจังหวัดนิยมเรียกว่า สำนักศาสนศึกษา โดยส่งข้อสอบในนามสำนักเรียนคณะจังหวัดที่มีภูมิลำเนาอยู่

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า มีเอกสารเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมากที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาได้ ผู้วิจัยจึงขอจำแนก หมวดหมู่เอกสารที่เกี่ยวข้องมาทบทวนพอสังเขป ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารและหนังสือ

๑) **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** กล่าวไว้ว่า ธรรมชาติของมนุษย์ก็คือ เป็น สัตว์ที่ต้องฝึก หรือต้องศึกษา และฝึกได้ หรือศึกษาได้ด้วย การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงาม เราจะต้องศึกษาฝึกฝนพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นไปในระบบการดำเนินชีวิตของเรา ซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรมจิตใจ และปัญญา เมื่อเราฝึกฝนพัฒนา มีการศึกษา ก็ทำให้การดำเนินชีวิตของเราดีขึ้น แต่ถ้าเราไม่เรียนรู้ ไม่ฝึก...เราจะดำเนินชีวิตให้ดีไม่ได้เลย ต้องมีการศึกษาตลอดเวลา คือต้องเป็นชีวิตแห่งการศึกษา จะพูดว่า ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษา...เพราะชีวิตที่ดี ต้องมีการฝึกฝนพัฒนา...ทำให้มีพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาที่ดียิ่งขึ้นไป...ศีลเป็นการดำเนินชีวิตโดยมีพฤติกรรมที่ถูกต้อง ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ ตั้งแต่การดูแลสุขภาพ การกินอยู่ บริโภค ทำอาชีพการงาน การฝึกจิตใจของเราให้มีความสงบอยู่ตัว หนักแน่น มั่นคง เรียกว่า สมาธิ หรือศัพท์ทางการเรียกว่า อธิจิตตสิกขา การฝึกฝนในเรื่องจิตให้ยิ่งขึ้นไป เรื่องของสมาธิ ก็คือ การมีสภาพจิตที่หนักแน่นมั่นคง มีความสุข ความสงบ มีความแน่วแน่ เรียกว่า ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน เป็นต้น ปัญญา ได้แก่ความรู้ความเข้าใจเหตุผล รู้เข้าใจความ

จริงของโลกและชีวิต จนกระทั่งสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ ไม่ตกอยู่ใต้การครอบงำของสิ่งทั้งหลายสาມอย่างนี้เป็นหลักการฝึกฝน หรือการศึกษาพัฒนาคนในพระพุทธศาสนา^๕

๒) พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวไว้ว่า การจัดการศึกษาและการฝึกอบรมเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ การยกระดับการศึกษาของประชาชนจึงเป็นการลงทุนอย่างหนึ่งที่จะทำให้ประเทศมีความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้น...คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา นั่นคือคนเป็นตัวตั้งของการพัฒนาทั้งหลาย คนที่ได้รับการพัฒนาดีแล้วจะถึงบรรลุสภาวะที่เรียกว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์ เมื่อคนชนิดนี้ไปอยู่ในจุดไหนของสังคม เขาก็มีส่วนผลักดันให้จุดนั้นพัฒนาไปด้วย กล่าวคือ มนุษย์ที่สมบูรณ์จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนาและวัฒนธรรม..ดังนั้น การศึกษาที่พึงประสงค์ของสังคมไทยไม่ควรเป็นไปเพื่อตอบสนองเป้าหมายทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แท้ที่จริง การศึกษาต้องนำหน้าเศรษฐกิจ นั่นคือการศึกษาไว้เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การพัฒนาคนเป็นเป้าหมายหลักของการศึกษาไทย การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายรอง ทั้งนี้เพราะถ้าคนได้รับการพัฒนาดีแล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจฐานความรู้ก็จะตามมาเอง^๖

๓) สุมณ อมรวิวัฒน์ กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาหมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สละทั้งหกของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า หรือสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นแล้วมีการกระทำโต้ตอบประจักษ์ผล การเรียนรู้นั้นครอบคลุมถึงความเข้าใจในเนื้อหาสาระ (ปริยัติ) กระบวนการปฏิบัติ ฝึกฝน อบรม ทั้งโดยตนเองและโดยกัลยาณมิตร (ปฏิบัติ) การปฏิบัติฝึกฝนอบรมนี้ทำให้เจริญและเกิดความรู้ความคิดที่ถูกต้องดีงาม การฝึกฝนดังกล่าวจึงมีไวพจน์ ได้แก่ ศัพท์ ภาวนา ทมะ และสิกขา ซึ่งล้วนแต่เป็นการเรียนรู้โดยการฝึกอบรมตนทั้งสิ้น ผลของการเรียนรู้ ทั้งด้านปริยัติ และปฏิบัติ คือ ปฏิเวธ เป็นการประจักษ์ผลของการเรียนรู้ทั้งหมด^๗

๔) สนิท ศรีสำแดง กล่าวไว้ว่า การศึกษา คือกระบวนการพัฒนามนุษย์จากทารก ถึงวัยชรา เป็นการพัฒนาพลังทุกอย่างในตัวมนุษย์ คือ พลังธรรมชาติ พลังความสอดคล้อง และพลังก้าวหน้า โดยการศึกษา แต่ละคนจะพัฒนาจนเขาสามารถทำสิ่งที่เป็ประโยชน์ตามความสามารถที่ดี ที่สุดที่เขาพึงมี การพัฒนาเช่นนั้น จะทำให้เขาไม่ใช่สามารถแต่จะควบคุม สิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่จะช่วยให้เขาปรับปรุงสิ่งแวดล้อมได้ด้วย...การศึกษาจะ

^๕ ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), เล่าเรียน-ทำงานกันไป ชีวิตได้อะไร, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๔, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), สามไตร, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, ๒๕๕๐), หน้า ๔๑-๔๓.

^๖ ดูรายละเอียดใน พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทิศทางการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔-๑๕.

^๗ สุมณ อมรวิวัฒน์, การเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

พัฒนาพลังทางด้านความคิด และเหตุผล เพื่อให้ผู้เรียน ปรับตัวได้เหมาะสมเมื่อถึงเวลาที่เขาเผชิญกับปัญหา รุมเร้า จากครอบครัว สังคม และโลก แต่ละคนจะต้องมีการใช้เหตุผลของตนเองจนกระทั่ง ทำให้เขาได้เรียนรู้การดำรงชีวิตที่มีระเบียบและมีศีลธรรม^๘

๕) **รุจิร ภูสาระ และจันทราณี สงวนนาม** กล่าวว่า ปัจจัยที่สนับสนุนต่อการจัดการเรียนการสอน หมายถึง สิ่งที่เป็นหนทางหรือเหตุอันเป็นทางให้เกิดผลกับการจัดการเรียนการสอน ปัจจัยพื้นฐานหรือทรัพยากรเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาที่ต้องจัดการเรียนการสอนให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ตัวปัจจัยที่สนับสนุนต่อการจัดการเรียนการสอนประกอบด้วย บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสถานศึกษาที่ร่วมกันทำงานงบประมาณที่ใช้ในการสนับสนุนทุก ๆ ส่วนของสถานศึกษา วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้และเทคโนโลยีต่าง ๆ และ การบริหารงานของสถานศึกษาที่นำโดยผู้บริหาร^๙

๖) **มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์** ได้ประกาศสดุดี ในการขอพระราชทานถวายปริญญาบัตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ไว้ว่า การศึกษาเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม การจะสร้างสรรค์สังคมให้เจริญทางวัตถุและจริยธรรม ก้าวหน้าควบคู่กันไป และการแก้ไขปัญหาดังกล่าวของสังคม ต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ ในการพัฒนามนุษย์ มนุษย์จะพัฒนาตนเองและจะพัฒนาสังคมได้ก็ด้วยทุนทางการศึกษาซึ่งเป็นต้นทุนของมนุษย์ ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญยิ่งในการที่จะพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าจึงสมควรขอพระราชทานถวายปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ โปรแกรมวิชาการบริหารการศึกษาแด่พระเทพปัญญาเมธี เพื่อเป็นเกียรติประวัติสืบไป^{๑๐}

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

๑) **พระครูโอภาสธรรมพิทักษ์ (เสียม เตชธมโม)** ได้ศึกษาวิเคราะห์หลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) ผลจากการศึกษาพบว่า พระธรรมโมลี เป็นพระเถระอาจารย์ที่เป็นปูชนียสงฆ์แห่งคณะสงฆ์และประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์ มีคุณสมบัติครบถ้วนของความเป็นนักเผยแผ่พุทธธรรม มีความรู้ลึกซึ้งในสิ่งที่สอน ใช้รูปแบบและแนวทางการสอนให้ประจักษ์ ปฏิบัติตนเป็นอย่างดีดี แนะนำสั่งสอนให้ผู้อื่นมีความรู้คู่คุณธรรม ปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ในการอนุเคราะห์ประชาชนไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ได้สนองบทบาทกิจการคณะสงฆ์ทั้งการปกครอง การศาสนศึกษา

^๘ สนิท ศรีสำแดง, **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖-๘.

^๙ รุจิร ภูสาระและจันทราณี สงวนนาม, **การบริหารหลักสูตรในสถานศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : บุ๊คพอยท์, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

^{๑๐} มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, “คำประกาศสดุดี”, ใน **สารัตถธรรม**, พระสมุทร ถาวรธมโม และ คณะบรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า (๑๙)-(๒๓).

การสาธนาอุปการ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธนาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในลักษณะของการประยุกต์ให้สอดคล้องวิทยาการสมัยใหม่ นำเสนอแบบ วิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้รู้ถึงหลักคำสอนที่ทางพระพุทธศาสนา มุมมองที่แตกต่างผ่านออกมาในลักษณะการแสดงพระธรรมเทศนา และการกล่าว สัมโมทนียกถา ในลักษณะที่จะฉลองศรัทธาเจ้าภาพ และให้กำลังใจต่อผู้ได้บังคับบัญชา ให้มี กำลังใจในการประกอบศาสนกิจที่สมบูรณ์ต่อไป การวิเคราะห์หลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมของ พระธรรมโมลี พบว่า ท่านมีรูปแบบและแนวทางในการนำเสนอพุทธธรรมที่ทำให้ผู้ฟังมีความรู้ ความเข้าใจ มีมุมมองให้แง่คิด สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ โดยการ ยกอุทาหรณ์การเล่านิทานประกอบ การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมาอุปมัย การใช้วิธียกตัวอย่าง บุคคล การใช้วิธีการแทรกเรื่องทำให้มีอารมณ์ขัน และการใช้ภาษาต่างๆ เหมาะสมกับผู้ฟังมา นำเสนอ ซึ่งเป็นรูปแบบและแนวทางที่ใช้จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของท่าน จึงเป็นการเผยแผ่ พุทธธรรมที่สอดคล้องกับพุทธวิธีในการสอนอย่างแท้จริง^{๑๑}

๒) พระกิตติภักดิ์ มณฑล วิจัยเรื่อง “การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการ ดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ของวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์” ผลการวิจัยสรุป ได้ว่า ผลการศึกษาระดับการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ของวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๖ ด้าน โดยรวมพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านพบว่ามีการ ดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการสาธนาอุปการ มีการ ดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลาง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการสาธนาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผร์ ศาสนธรรม ด้านการศาสนศึกษา และมีการดำเนินงานอยู่ในระดับน้อย ๑ ด้าน คือ ด้าน การศึกษาสงเคราะห์ ผลการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ของวัดในเขต การปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๕ ปัจจัยโดยรวม พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับ ปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายปัจจัย โดยเรียงอันดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ปัจจัยการมีส่วนร่วมสนับสนุนจากชุมชนอยู่ในระดับมาก ปัจจัยภาวะผู้นำของผู้บริหารวัด อยู่ใน ระดับมาก ปัจจัยการวางแผนการดำเนินงาน อยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยการปฏิบัติตาม กฎระเบียบคำสั่งคณะสงฆ์ อยู่ในระดับปานกลาง และปัจจัยการสนับสนุนจากหน่วยงานองค์กร อยู่ในระดับปานกลาง^{๑๒}

^{๑๑} พระครูโอภาสธรรมพิทักษ์ (เสียม เตชธมโม), “ศึกษาหลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมของ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๒} พระกิตติภักดิ์ มณฑล, “การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ของวัด ในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๒).

๓) **อำนาจ บัวศิริ** วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ นานาชาติในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย มีองค์ประกอบด้วย ๑) ภาวะการนำ พบว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติมีสภามหาวิทยาลัยเป็นองค์กรบริหารสูงสุด มีกรรมการเป็นพระสงฆ์มากกว่ากรรมการคฤหัสถ์ มีสภาคณาจารย์ทำหน้าที่ปกป้องสิทธิประโยชน์ของคณาจารย์ที่มาจากหลายชาติมีสภาวิชาการสนับสนุนงานวิชาการของมหาวิทยาลัยมีอธิการบดีเป็นภิกษุบริหารงานให้เป็นไปตามนโยบายของมหาวิทยาลัย ๒) หลักการ มหาวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติมีปรัชญาที่สะท้อนความเป็นนานาชาติคือ “ปัญญาเป็นแสงสว่างแห่งโลก” มีวัตถุประสงค์และภารกิจเพื่อการศึกษาค้นคว้าวิจัยเผยแผ่วิชาการพระพุทธศาสนาของโลก สร้างศาสนทายาททางพระพุทธศาสนา สอนแลกเปลี่ยนและบริการวิชาการแก่สังคมและนานาชาติ อนุรักษ์สืบทอดและเสริมสร้างศิลปกรรม อารยธรรมโลก สนับสนุนการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก มีกฎหมายจัดตั้งสถาบันเป็นของตนเองมีกองทุนมูลนิธิเป็นเจ้าของกิจการมหาวิทยาลัย ๓) โปรแกรม เริ่มเปิดหลักสูตรขั้นต้นระดับปริญญาตรี มีวิชาการพระพุทธศาสนาเป็นวิชาแกน ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างองค์ความรู้และศึกษาวิชาการด้านอื่น ๆ จัดการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษ ใช้รูปแบบการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองฝึกชีวิตความเป็นนักบวช และสร้างอุดมการณ์ช่วยเหลือสังคม มีหน่วยบริการนักศึกษาต่างชาติ ๔) ทรัพยากร มีอาจารย์ทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่มาจากหลายประเทศมาปฏิบัติงานร่วมกัน อาจารย์ มีพื้นความรู้ มีความเชื่อมั่นศรัทธาในศาสนาเป็นอย่างดี มีประสบการณ์ระดับนานาชาติรับงบประมาณอุดหนุนจากรัฐบาลเป็นบางส่วนและจากมูลนิธิเป็นหลัก ๕) โครงสร้างภายใน มีการจัดองค์กรบริหารภายใน โดยมีกรรมการคณะต่าง ๆ แบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบดำเนินกิจการมหาวิทยาลัย มีกฎระเบียบข้อบังคับภายในเป็นของตนเอง การตรวจสอบความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติไปดำเนินการ พบว่า มีความเป็นไปได้ และสามารถปรับปรุงพัฒนามหาวิทยาลัยสงฆ์ปัจจุบันมีความเป็นนานาชาติ พร้อมด้วยการอภิปรายและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม^{๓๓}

๔) **พระมหาวงศ์ไทย ศรีลารักษ์** วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒ - พ.ศ. ๒๕๒๗)” มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาวิวัฒนาการการศึกษาของคณะสงฆ์ ในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒ ถึง พ.ศ. ๒๕๒๗ ในด้านการศึกษาทางฝ่ายพระพุทธศาสนา โดยศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการศึกษา วิธีการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นรวมทั้งศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้น จากการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย ที่มีต่อคณะสงฆ์ และสังคมไทย โดยได้กำหนดระยะเวลาในการศึกษา ตั้งแต่การจัดตั้ง มหาธาตุวิทยาลัย ในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลให้การรับรองวิทยฐานะ ของผู้สำเร็จ

^{๓๓} อำนาจ บัวศิริ, “การพัฒนารูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติในประเทศไทย”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

การศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะ การศึกษาที่คณะสงฆ์และรัฐบาลให้การรับรอง จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่าปัญหาอุปสรรคที่สำคัญมีหลายประการ เช่น การขาดแคลนบุคลากร ที่มีความสามารถในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ การปรับตัวของคณะสงฆ์ในการเปลี่ยนค่านิยม ทางการศึกษา ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาระบบการศึกษา การขาดความสนับสนุนจากรัฐ โดยเฉพาะ ด้านงบประมาณ อย่างไรก็ตามการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย เป็นการเปิดโอกาสให้การศึกษา เล่าเรียนของประชาชนเปิดกว้างขึ้น อีกทั้งยังทำให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของพระสงฆ์ดีขึ้น เป็นการเสริมสร้างคุณภาพและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม^{๑๔}

๕) สมหมาย จันเทศ วิจัยเรื่อง “แนวคิดการจัดระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมและบาลี” ผลการวิจัยจากเอกสารพบว่า การจัดการเรียนการสอนในอดีตใช้หลักสูตร คือพระไตรปิฎก หลังจากรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา หลักสูตรในการเรียนการสอนเป็นคัมภีร์ปกรณ์วิเสสและอรรถกถามีผลให้คุณภาพของผู้เรียนด้อยกว่าอดีต และการจัดการศึกษาในปัจจุบันเน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพ ในอดีตระบบการศึกษาอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ ปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบของแม่กองธรรมและแม่กองบาลี จึงเกิดปัญหาหลายประการ เช่น มีผู้สอบตกเป็นจำนวนมาก ผู้เรียนลดจำนวนลง เป็นต้น ผลการวิจัยจากแบบสอบถามสภาพปัญหาและอุปสรรคของระบบการจัดการศึกษานักธรรมและบาลีในปัจจุบันพบว่า ปัจจัยนำเข้า คือ ผู้เรียน สถานที่เรียน หลักสูตร ผู้สอน งบประมาณ โดยรวมผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าเป็นปัญหาซึ่งมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ด้านกระบวนการ คือ การบริหารสำนักเรียน การจัดการเรียนการสอน การกำหนดเวลาเรียน การจัดชั้นเรียน การบรรจุครู การวัดผลและประเมินผล โดยรวมผู้ตอบแบบสอบถามเห็นด้วยว่าเป็นปัญหา ซึ่งมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นปัญหาเกี่ยวกับการจัดชั้นเรียนเป็นปัญหาอยู่ในระดับสูง ด้านผลผลิต คือ ความรู้ของผู้เรียน ผู้ตอบแบบสอบถามไม่เห็นด้วยซึ่งมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับต่ำ ส่วนทัศนคติต่อการเรียนนักธรรมและบาลี ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นด้วยว่าเป็นปัญหาซึ่งมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ผลการวิจัยแนวคิดในการปรับปรุงระบบการศึกษานักธรรมและบาลี พบว่าทั้งพระนักวิชาการ อาจารย์ใหญ่สำนักศาสนศึกษา และนักวิชาการ มีทัศนะว่า การจัดระบบการศึกษาทั้งนักธรรมและบาลีในปัจจุบันควรมีการปรับปรุงทั้งระบบ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า คณะสงฆ์ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ควรจัดระบบการศึกษานักธรรมและบาลีให้เป็นระบบและมีประสิทธิภาพมากกว่าปัจจุบัน เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำรงพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่น^{๑๕}

^{๑๔} พระมหาวงศ์ไทย ศรีลารักษ์, “ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒-พ.ศ. ๒๕๒๗)”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหิดล, ๒๕๔๒).

^{๑๕} สมหมาย จันเทศ, “แนวคิดการจัดระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมและบาลี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖).

๖) ธนู ศรีทอง และคณะ วิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สภาพการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑ ด้านอาคารสถานที่ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีอาคารเรียนเพียงพอ มีความเหมาะสมและมีความสะอาด ด้านสภาพแวดล้อม มีบรรยากาศทางธรรมชาติที่ร่มรื่นและเอื้อต่อการเรียนการสอน ด้านบุคลากรที่เป็นครู มีความรู้เหมาะสมกับวิชาที่สอน มีความสามารถในการสอน ประพฤติตนเป็นที่เคารพทั้งในเวลาและนอกเวลาสอน ช่วยเหลือให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียน อดทนต่อพฤติกรรมของผู้เรียน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ มีการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องในช่วงเข้าพรรษา ให้ทำแบบฝึกหัดอย่างสม่ำเสมอ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน และในงานวิจัยมีข้อเสนอแนะว่า สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรกำหนดนโยบายและแผนเพื่อส่งเสริมและสนับสนุน การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม คณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงควรถือเป็นวาระเร่งด่วนในกำหนดนโยบายและแผนเพื่ออำนวยความสะดวก กำกับดูแลและพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ควรมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดฝึกอบรมและการศึกษาวิจัยเพื่อนำเสนอข้อมูลให้แก่วัฒนและคณะสงฆ์ สำนักเรียนและสำนักศาสนศึกษา ควรเร่งรัดให้มีการจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในทุกๆ ด้าน^{๑๖}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ ทั้งทางกาย วาจา ใจ โดยมีกระบวนการศึกษาอย่างเป็นระบบตั้งแต่อดีต และได้ถ่ายทอดมาสู่ปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างต่อเนื่อง และในการศึกษาในพระพุทธศาสนาในอดีตนั้น เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองให้มีความสมบูรณ์ ในด้านศีล สมาธิ ปัญญา จนสามารถถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างแจ่มแจ้ง และได้มีพัฒนาการให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ เนื่องจากสังคมที่เปลี่ยนไป ส่งผลให้การจัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนาได้รับผลกระทบไปด้วย พระมหาเถระในประเทศไทยเกรงว่าหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาจะถูกบิดเบือน จึงได้ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต จึงเกิดการศึกษาแผนกธรรม-บาลี พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ หรือการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสม พระภิกษุสามเณรสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่กล่าวอ้างมานั้น ได้นำเสนอข้อมูลในเบื้องต้น ซึ่งยังมีรายละเอียดให้ค้นคว้า วิเคราะห์เพิ่มเติม และในงานวิจัยนี้มีความแตกต่างจากงานวิจัยที่ได้กล่าวอ้างมาในข้างต้น และ มีประเด็นที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติม ทั้งนี้เนื่องจาก ในงานวิจัยครั้งนี้จะเป็นการนำเสนอแนวทางการ

^{๑๖} ธนู ศรีทอง และคณะ, “การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑”, รายงานผลการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่างๆ ที่ท่านได้จัดการด้านศาสนศึกษาในจังหวัดสุรินทร์ จนส่งผลให้การศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดได้รับการยกย่อง และ ผลจากการที่ท่านส่งเสริม สนับสนุนการศึกษาต่อพระภิกษุสามเณร และ ประชาชนทั่วไป เพื่อสืบทอดพระธรรมวินัย หรือพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยิ่ง ๆ สืบไป

๑.๗. วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ ขั้นตอนรวบรวมเอกสาร

๑) สืบหาข้อมูลและเอกสาร ประวัติและผลงานของพระธรรมโมลี เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย และรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตสุรินทร์ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษา และทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการวิจัย

๒) ศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยการศึกษาจากข้อมูลสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยสัมภาษณ์พระเถระผู้ปกครอง นักวิชาการ และศิษยานุศิษย์ ดังนี้

(๑) พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

(๒) พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศาลาลอย รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

(๓) พระโสภณปริยัตยาภรณ์ (ฉัตต์ สจจวโร) เจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

(๔) พระครูวิมลขันติธรรม (อภิสิทธิ์ ขนดิสโร) เจ้าอาวาสวัดจุมพลสุทธาวาส เจ้าคณะอำเภอเมืองสุรินทร์

(๕) พระมหาเจริญสุข คุณวีโร เจ้าอาวาสวัดศรีวิหารเจริญ เจ้าคณะอำเภอศีร์ชภุมิ จังหวัดสุรินทร์

(๖) พระมหาวิศิต ธีรวิโส รองเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ เจ้าคณะอำเภอนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

(๗) พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ (ประจักษ์ จกฤตมโม) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์พิกษาราม อำเภอนาหว้า จังหวัดสุรินทร์

(๘) พระครูปริยัติกิจธำรง (สมหวัง อคฺคเสโน) เจ้าอาวาสวัดกลางสุรินทร์ รองเจ้าคณะอำเภอนาหว้า จังหวัดสุรินทร์

(๙) นายสุพร แผ่แสงจันทร์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์

(๑๐) นายประสงค์ จักรคำ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา อดีตผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์

(๑๑) นายวิเชียร ขวลิต อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ อดีตปลัดกระทรวงมหาดไทย

(๑๒) รศ.ดร.อัจฉรา ภาณุรัตน์ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

(๑๓) รศ. สิวลี สิริไล ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ราชบัณฑิตยสถาน

(๑๔) นายธีรทิพย์ พวงจันทร์ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

๑.๗.๒ ขั้นรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสารและข้อมูลภาคสนามนำมาจัดหมวดหมู่วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ตามวัตถุประสงค์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่กำหนดไว้เป็นแนวทางในการวิจัยเชิงคุณภาพ

๑.๗.๓ ขั้นนำเสนอ ผลการวิจัย

นำเสนอผลการวิจัยในแบบการเขียนรายงานพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบสภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์

๑.๘.๒ ได้ทราบแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท)

๑.๘.๓ ได้ทราบผลสำเร็จจากแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท)

บทที่ ๒

การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์

บทนี้จะกล่าวถึง การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ในเบื้องต้นจะเริ่มจากการกล่าวถึงภาพรวมเกี่ยวกับการศึกษาด้านศาสนศึกษา การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย จากนั้นจะกล่าวถึงการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา เรียกว่า สิกขา ซึ่งก็คือการศึกษาพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาโดยตลอด ด้วยพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ตลอดจนในหมู่เณรสาวกทั้งหลายที่พากันเสียสละตามแบบอย่างขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แยกย้ายไปเผยแผ่พุทธธรรมตามหมู่บ้านและชุมชนต่าง ๆ จนประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเปลี่ยนมานับถือและปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระองค์ได้อย่างรวดเร็ว ส่วนหนึ่งก็มาจากการศึกษาที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการศึกษา

ความหมายของการศึกษานั้นนักวิชาการ ผู้ทรงวุฒิทั้งด้านพระพุทธศาสนา และด้านวิชาการทั่วไป ได้นิยามความความหมายที่สอดคล้องกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ศึกษา แปลเป็นภาษาไทยมาจากคำว่า สิกขา ที่จริงศึกษาเองก็เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศึกษา สามคำนี้ความหมายเดียวกันคือ สิกขาเป็นบาลี ศึกษาเป็นสันสกฤต แล้วก็ศึกษาเป็นคำไทยที่แผลงจากสันสกฤต สิกขา คือ การศึกษา หมายถึงการเรียนรู้ และการฝึกฝนพัฒนา^๑ การศึกษา คือ วิธีการต่างๆ ในการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ทฤษฎีต่างๆ ที่พยายามจะอธิบายหรือใช้เหตุผลในการถ่ายทอดนั้น คุณค่าหรืออุดมคติต่างๆ ที่มนุษย์พยายามจะเข้าไปให้ถึงโดยอาศัยความรู้ ทักษะ และทัศนคติ^๒ การศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์ให้เจริญงอกงามทุกด้าน เช่น ด้านความรู้ ความสามารถ ทัศนคติ พฤติกรรม ค่านิยม คุณธรรม เพื่อให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดี มีประสิทธิภาพจะสร้างความเจริญให้แก่ตนเอง สังคมและ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), สอนนาถ-สอนทิต : ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวัย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗.

^๒ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๖.

ประเทศชาติ^๓ การศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคล มีอิทธิพลต่อทุกอย่างที่มีชีวิต บุคลิกภาพและความรู้สึกของมนุษย์ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^๔ การศึกษา คือ การสร้างหรือจัดระบบใหม่ให้แก่ ประสบการณ์ ซึ่งเพิ่มความรู้และประสบการณ์ และเพิ่มพูนความสามารถที่จะกำหนดทิศทางของประสบการณ์อนาคต^๕ เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต^๖ การศึกษามีไว้เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การพัฒนาคนเป็นเป้าหมายหลักของการศึกษาไทย การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายรอง ทั้งนี้เพราะถ้าคนได้รับการพัฒนาดีแล้ว ฐานความรู้ก็จะตามมาเอง^๗

การศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญของการอบรมบ่มนิสัย การกล่อมเกลாதาสังคม การเตรียมตัวเพื่อให้บุคคลมีทักษะ ความรู้ ความสามารถในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในอนาคตเป้าหมายของการศึกษาดังที่กล่าวนี้ มิใช่เพียงเพื่อประโยชน์ของคนแต่ละคนเท่านั้น แต่ต้องมุ่งไปสู่สังคมในภาพรวม คือ การนำไปสู่สังคมที่เข้มแข็ง มีเอกภาพ อันเนื่องมาจากสมาชิกของสังคมมีคุณภาพและร่วมสร้างประโยชน์ให้กับสังคมที่ตนอยู่อาศัย จึงถือได้ว่าครูเป็นคนสำคัญในการสร้างเยาวชนที่ดีและสร้างอนาคตของประเทศ และหากผลผลิตทางการศึกษาไม่มีคุณภาพ ครูก็ต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบด้วย เพราะว่าผู้ที่มีการศึกษาคือผู้ที่ประสบผลสำเร็จสังคมให้ความยอมรับ^๘ เป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นตัวควบคุมให้บุคคลได้รับความรู้ ความสามารถและพัฒนาการตนเองอย่างดีที่สุด^๙

สรุปได้ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการให้และรับความรู้และประสบการณ์ การปรับเปลี่ยนทัศนคติการสร้างจิตสำนึก การเพิ่มพูนทักษะ การทำความเข้าใจให้กระจ่าง การอบรมปลูกฝังค่านิยม การถ่ายทอดศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของสังคม การพัฒนาความคิด

^๓ วิไล ตั้งจิตสมคิด, **การศึกษาและความเป็นครูไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖.

^๔ วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕-๑๖.

^๕ อัครพงษ์ สัจจวาทิต, **ปรัชญาการศึกษาแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**, (กรุงเทพมหานคร : แอล.ที.เพรส, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕

^๖ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔ ก ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๒, หน้า ๑ .

^๗ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

^๘ Glenn Langford, **Philosophy and Education**, (London : Macmillan, 1968), p. 60.

^๙ Carter V. Good, **Dictionary of Education**, 3rd ed., (New York : McGraw-Hill Book company, 1973), P17.

โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บุคคลมีความเจริญงอกงามทางปัญญา มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีค่านิยมที่ดีและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขกระบวนการดำเนินการให้มนุษย์ได้รับการศึกษานี้ หากรัฐยังไม่เข้ามาดูแล ก็เป็นเรื่องที่คนใกล้ชิดเช่น ครอบครัวหรือญาติมิตรเพื่อนฝูงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกันเอง เพื่อให้ผู้รับการอบรมสามารถอยู่ร่วมกับสังคมขนาดย่อมนั้นได้ แต่เมื่อสังคมขยายตัวมากขึ้นจนปัจจุบันกลายเป็นสังคมระดับประเทศ การให้การศึกษาต้องเป็นไปอย่างระบบ ต้องมีการจัดการ มีเป้าหมาย มีรูปแบบกระบวนการ มีการลงทุน และมีผู้รับผิดชอบ ดังที่เราเรียกโดยรวมว่า การจัดการศึกษา คือ ทำทุกอย่างอย่างเป็นระบบที่ทุกส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

๒.๑.๒ ความหมายของการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษา คือ กระบวนการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการศึกษา ในกระบวนการจัดการศึกษานี้ มีบุคคลหลายคนและหลายหน่วยงานเข้ามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว พระคพวกเพื่อนฝูงญาติมิตร ชุมชน ประชาคม เอกชน สื่อมวลชน วัด โรงเรียน และที่สำคัญมากคือรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งรวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) กล่าวว่า การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ที่เรียกว่า “การศาสนศึกษา” นั้น ท่านจัดโดยมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ๓ ระดับด้วยกันคือ

ระดับที่ ๑ การจัดการศึกษาเพื่อตัวบุคคล คือ ภิกษุและสามเณรทุกรูปที่บวชมาจะต้องศึกษาหลักเบื้องต้นคือพระวินัย ระเบียบปฏิบัติทางศาสนา รวมถึงธรรมเนียมต่างๆ ที่เป็นการศึกษาเพื่อรักษาตัวเอง เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อเอาตัวให้รอด คือ พ้นจากความทุกข์ เช่น การศึกษาปฏิบัติกรรมฐาน

ระดับที่ ๒ การจัดการศึกษาเพื่อพระศาสนา คือ จัดหลักสูตรให้เป็นประโยชน์ในเชิงธำรงรักษาเนื้อหาสาระหรือแก่นสารพระพุทธศาสนาเอาไว้ ได้แก่ การเรียนนิกกรรมและบาลี โดยนำพระไตรปิฎกและหลักธรรมต่างๆ มาย่อแล้วเรียนกัน เพื่อรักษาพระพุทธศาสนา เรียกกันว่าเรียนพระพุทธรพจน์

ระดับที่ ๓ การจัดการศึกษาเพื่อสังคม เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคม คือ ลูกชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา การเรียนแบบนี้เรียกกันว่า “พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ” คือเรียนวิชาทางโลกควบคู่กันไปกับเรียนวิชาทางธรรม เมื่อเรียนจบแล้วก็ศึกษาเล่าเพศไป และใช้ความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไปได้ การจัดการศึกษาแบบนี้จึงเป็นการช่วยเหลือสังคม ผลิตคนที่มีคุณภาพให้สังคมอีกทางหนึ่ง^{๑๐}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) กล่าวว่า การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ ๒ ประการ คือจัดการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท และ จัดการศึกษาเพื่อ

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๖), หน้า ๒-๔.

ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาซึ่งเรียกว่าการศึกษาสงเคราะห์ สำหรับเด็กจากครอบครัวยากจนหรืออยู่ในถิ่นทุรกันดารที่รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาได้ทั่วถึง คณะสงฆ์ถือว่าหลักสูตรนิกธรรมและบาลี เป็นการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท ส่วนหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาสงเคราะห์ เพราะผู้เรียนจบหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ส่วนมากมักสีกาลาเพศไปสอบเอนทรานซ์เข้ามหาวิทยาลัย^{๑๑}

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๓ ระบุไว้ว่า การจัดการศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพ เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดในรูปแบบการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัยและเป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความสามารถพิเศษ^{๑๒}

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษามีหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาในสถานศึกษา นอกสถานศึกษา ตามอัธยาศัย ย่อมขึ้นกับความเหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกันไป เนื่องจากการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการที่เป็นระบบ มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกาและวิธีการดำเนินการ มีทรัพยากรต่างๆสนับสนุน มีกระบวนการประเมินผลการจัดการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ ด้วยทั้งนี้ ผลผลิตของการจัดการศึกษาได้แก่ผู้ที่ได้รับการศึกษา ส่วนผลลัพธ์หรือผลสะท้อนสุดท้ายคือการมีพลเมืองที่มีคุณภาพ และสังคมมีสภาพที่พึงประสงค์

๒.๒ พัฒนาการรูปแบบการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา

๒.๒.๑ รูปแบบการจัดการศึกษาสมัยก่อนพุทธกาล

การศึกษาเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งที่ถูกกำหนดโดยหลักความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชีวิต โลกและสังคม การศึกษาที่เกิดขึ้นจึงถือว่าเป็นผลผลิตที่มาจากภูมิปัญญาของแต่ละวัฒนธรรมที่สั่งสมและสร้างสรรค์ขึ้นมาจากประสบการณ์ของแต่ละวัฒนธรรม การจัดการศึกษาในอดีตนั้น ระบบการสอนของพราหมณ์นับว่าเก่าแก่ที่สุดตั้งแต่สมัยพระเวทจนถึงสมัยปัจจุบัน วิธีการศึกษานั้นครูสอนกลุ่มลูกศิษย์ในบ้านของครูเอง^{๑๓} มีการกำหนดการศึกษาภาคบังคับ กล่าวคือประชาชนที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์จะต้องส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาในสถานศึกษาแห่งใดแห่งหนึ่งของวรรณะพราหมณ์ คนทั่วไปเคารพนับถือพราหมณ์ เพราะถือว่าพราหมณ์เป็นตัวแทนของพระเจ้า เนื่องจากในยุคนั้นพราหมณ์เป็นผู้มีอำนาจในการ

^{๑๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗.

^{๑๒} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗ ตอนที่ ๔๕ ก ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓, หน้า ๒.

^{๑๓} เอส. ดัตต์, การศึกษาในพระพุทธศาสนา, แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

ประกอบพิธีกรรม จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน และยึดถือว่า พราหมณ์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้า เป็นกวีที่ได้รับการดลบันดาลจากเทพเจ้าให้แต่งบทสวดพระเวท^{๑๔} แต่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีการระบุว่าฤๅษี ยุคโบราณเป็นผู้แต่งคัมภีร์พระเวท และเป็นปฐมาจารย์และบูรพาจารย์ผู้สอนคัมภีร์พระเวทให้แก่พราหมณ์^{๑๕} ซึ่งยึดถือเป็นแหล่งอันสูงสุดในการพิจารณาตัดสินปัญหาในทางปรัชญาและศาสนา เป็นลักษณะรับการถ่ายทอดมาโดยตรง แล้วนำมาเผยแพร่ด้วยการท่องจำแบบปากเปล่าในเฉพาะหมู่ของพวกพราหมณ์ ความรู้เช่นนี้จะเรียนกันเฉพาะหมู่ของบุคคลที่เลือกสรรแล้ว จนเกิดการพัฒนากาที่เรียกว่า มุขปาฐะ^{๑๖} หมายถึง การสวด สาธยาย บอกกล่าว เล่าเรียน สืบทอดกันมาด้วยปากต่อปากโดยตรง เป็นวิธีครั้งโบราณในการรักษาคัมภีร์ให้เที่ยงตรงแม่นยำ ท่องจำกันมาด้วยปากเปล่า ไม่ได้เขียนไว้ เรื่องที่เล่าต่อกันมา ที่จะต้องถ่ายทอดจากปากสู่ปาก ซึ่งเป็นการศึกษาจากพระพุทธรูปโดยตรงบ้าง จากพุทธสาวกบ้าง เป็นการจดจำต่อเนื่องกันมาในสมัยที่หนังสือหายาก

๒.๒.๒ รูปแบบการจัดการศึกษาสมัยพุทธกาล

ระบบมุขปาฐะเป็นการจัดการศึกษาที่ดีที่สุดในสมัยอดีต เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมและลัทธิต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จึงทำให้พระพุทธเจ้าต้องมีความเกี่ยวข้องกับถ้อยคำทางศาสนา ด้วยมีความมุ่งมั่นที่จะประกาศพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงอย่างรวดเร็ว จึงไม่ทรงหักล้างคำสอนหรือถ้อยคำของศาสนาอื่นอย่างทันที เช่น คำสอนเรื่องอัตตาหรือตัวตนที่กล่าวถึงความเป็นอมตะ มีอิสระจากความชั่วร้าย

^{๑๔} Monier Monier Williams, *A Sanskrit English Dictionary*, Revised edition, (USA : Oxford University Press, 1920), p. 226.

^{๑๕} ในคัมภีร์พระไตรปิฎกระบุว่า ฤๅษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤๅษีอัฐกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทพ ฤๅษีเวสสาคิ ฤๅษีมัคคิ ฤๅษีอังคิระ ฤๅษีการทวาชะ ฤๅษีวาเสฏฐะ. ฤๅษีภคุเป็นผู้แต่งมนตร์ เป็นผู้บอกมนตร์ที่พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ขับตาม ; ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๒๗/๔๑๖-๔๑๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๗/๕๓๗.

คัมภีร์พระเวท เป็นผลงานโดยตรงของฤๅษียุคดึกดำบรรพ์ ต่อมาพราหมณ์ได้แยกออกเป็น ๔ คัมภีร์ เพื่อสะดวกในการทำพิธี ; ดูรายละเอียดใน พระอรรถกถาธิการ (ชินนทร์ สรรค์คำ), *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๐.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๓๓๗-๓๓๘, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ.๒๕๕๓), หน้า ๗๘๘.

ไม่อยู่ภายใต้การจำกัดของอายุ^{๑๗} แต่พยายามให้กลมกลืนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่รู้ตัวหรือบางทีก็ใช้วิธีการโอนอ่อนผ่อนตาม คำสอนใดถูกต้องดั่งามพระองค์ก็ทรงรับรองว่าถูกต้องดั่งามเป็นของสากลโดยธรรมชาติ^{๑๘} คำสอนที่ยังไม่ดีพระองค์ก็ปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างมีเหตุผล สิ่งที่ดั่งามพระองค์ทรงยกย่อง^{๑๙} เมื่อทรงอธิบายชี้แจงถึงส่วนดีส่วนบกพร่องของศาสนาพราหมณ์แล้ว ได้เสนอหลักการใหม่ที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วๆ ขึ้นแทนที่และเผยแผ่หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนเพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์และสรรพสิ่ง หลักธรรมที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ คือความเป็นของไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ความไม่คงที่แน่นอนของสรรพสิ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยกันเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป และหลักอริยสัจ ๔ ถือได้ว่าเป็นหลักหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่สำคัญครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา กุศลธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนารวมอยู่ในอริยสัจทั้งสิ้น พระพุทธองค์ทรงบรรจุธรรมก็ด้วยหลักธรรมข้อนี้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและดับไปอย่างมีเหตุปัจจัย เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงมากที่สุด

พระพุทธศาสนานับเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นเพื่อปรับปรุง และแก้ไขสังคมอินเดียในยุคนั้นให้ดีขึ้นจากสภาพการณ์หลายอย่าง ก็มีหลักฐานที่แสดงถึงสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงไม่เห็นด้วยกับหลักคำสอนและวิธีการในศาสนาพราหมณ์^{๒๐} เช่น จากการกตขี่ทางชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ชัดเจน การถือชั้นวรรณะอย่างเข้มงวด การใช้สัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อบวงสรวงบูชาัญญ ตลอดจนการกตขี่สตรี สังคมฮินดูในสมัยนั้น มีวิธีการควบคุมผู้หญิงหลายอย่าง แล้วก็สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ การควบคุมผู้หญิงให้อยู่ในอาณาบริเวณของสถาบันครอบครัว วิธีการควบคุม ผ่านจารีตประเพณี กฎหมาย อุดมการณ์ทางสังคม อุดมการณ์เป็นเมียที่ดี การเป็นแม่ที่ดี ความเป็นลูกสาวที่ดี ผู้หญิงที่ดีในสมัยนั้นจะต้องอยู่ในอาณัติ อยู่ใน การดูแลของผู้ชายที่เป็นพ่อ เมื่อแต่งงานไปแล้วก็ต้องอยู่ในการดูแลของสามี เมื่อสามีตายไปแล้วก็ต้องอยู่ในการดูแลของลูกชาย^{๒๑} ผู้หญิงจะถูกบีบบังคับให้แต่งงานตั้งแต่เล็ก ทำหน้าที่ผลิตลูก

^{๑๗} Chandradhar Sharma, *A Critical Survey of Indian Philosophy*, 8th ed., (Delhi : Motilal Banarsidass, 1991), p.19.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๘.

^{๑๙} เสถียร โพธิ์นันทะ, *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๘.

^{๒๐} Thomas Berry, *Religions of India*, (Princeton : Princeton University Press, 1973), pp. 121-122.

^{๒๑} ดุราลัยละเอียดใน ปรีชา ช้างขวัญยืน, *สตรีในคัมภีร์ตะวันออก*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔-๑๒๖.

ชาย ทำให้ผู้หญิงห่างเหินจากการเรียนหนังสือ ปิดโอกาสของผู้หญิงจากการเรียนรู้^{๒๒} ถูกห้ามศึกษาพระเวท ไม่ได้อนุญาตให้สาธยายมนต์ในเวลาประกอบพิธีกรรม ยกเว้นเวลาแต่งงาน^{๒๓} จึงส่งผลให้ผู้หญิงในอินเดียพยายามอย่างสุดกำลังที่จะแต่งงานและให้กำเนิดบุตรชาย ซึ่งเป็นมรดกสืบทอดจากคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์^{๒๔}

พุทธศาสนาจึงเสมือนน้ำทิพย์ชโลมสังคมอินเดียโบราณให้ชาวสะอาดมากกว่าเดิม คำสอนของพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็นในกระบวนการนึกคิดของโลกศาสนา พุทธศาสนาได้รับการยกย่องจากทั่วโลกว่า เป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะไม่ปรากฏว่ามีสงครามศาสนาเกิดขึ้นในนามของศาสนา หรือเผยแพร่ศาสนาโดยการบังคับผู้อื่นให้มานับถือ ให้เสรีภาพในการพิจารณาให้มีปัญญากำกับศรัทธา^{๒๕} พระพุทธองค์และพระสาวกมีท่าทีค่อนข้างเป็นมิตรกับผู้นับถือศาสนาอื่น ไม่เคยคิดว่าเขาเป็นศัตรูที่ต้องทำร้าย แต่ถือว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ที่มีศักดิ์และมีเกียรติเหมือนกัน จึงทรงปฏิบัติต่อผู้ นับถือศาสนาอื่นด้วยความปรารถนาดี^{๒๖}

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระสงฆ์สาวกเป็นประจำทุกวัน นอกจากนั้น พุทธกิจประจำวัน อีกประการหนึ่งคือ ทรงสอดส่องดูแลวินัยสัตรว์ที่พระองค์ควรไปแสดงธรรม เพื่อให้ผู้นั้นได้สำเร็จมรรคผล ตามควรแก่อุปนิสัย ของวินัยสัตรว์นั้น ๆ นอกจากพระภิกษุสงฆ์แล้ว บรรดาพุทธศาสนิกชน ก็พากันไปฟังธรรมจากพระพุทธองค์โดยตรง ในตอนเย็นเป็นประจำทุกวัน พระภิกษุรูปใดหรือหมู่คณะใดฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า ซึ่งบางครั้งทรงแสดงแต่โดยย่อ ทำให้ยังเข้าใจไม่แจ่มแจ้ง ก็พากันไปไต่ถามพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิให้อธิบายโดยพิสดารให้ฟัง เช่น พระสารีบุตร พระมหากัจจายนะ หรือพระมหากัสสปะ เป็นต้น แล้วทรงจำไว้ เมื่อมีโอกาสก็กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระธรรมเทศนาเรื่องนั้น ๆ พระมหาเถระองค์นั้น ๆ ได้อธิบายโดยพิสดารเป็นอย่ำนั้น ๆ พระพุทธองค์ก็ทรงรับรองว่าคำอธิบายนั้นถูกต้อง แม้พระองค์จะอธิบาย ก็จะอธิบายอย่างนั้น การศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้านี้เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อรักษาพุทธวจนะ ให้ดำรงอยู่ พระพุทธเจ้าใช้ ภาษามคร หรือเรียกกันโดยทั่วไปว่า ภาษาบาลี ในการแสดงพระธรรมเทศนา เนื่องจากเป็นภาษาที่คนทั่วไป ใช้กันอยู่อย่างแพร่หลาย เป็นวิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรม

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน เสถียรโกเศศ-นาคประทีป (นามแฝง), **ลัทธิของเพื่อน**, (กรุงเทพมหานคร : พิศาร, ๒๕๔๐), หน้า ๙๑-๑๐๓.

^{๒๓} บรรจบ บรรณรุจิ, **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๕.

^{๒๔} อานี เท็นซิน พัลโม, **รูปเงา ขุนเขา ทะเลสาบ นักบวชสตรีกับการปฏิบัติธรรม**, แปลโดย นวรัตน์ ธาระวานิช, (กรุงเทพมหานคร : สามลดา, ๒๕๔๙), หน้า ๙๙-๑๐๐.

^{๒๕} เสฐียร พันธ์รังษี, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๐.

^{๒๖} พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกตุ), “การสร้างความปลอดภัยระหว่างศาสนา”, ใน **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ**, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๔) : ๒๓๑.

ท้องถิ่นเพื่อเป็นการเผยแพร่ให้ง่ายมากขึ้นทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกว่าผู้เผยแผ่เป็นเสมือนญาติของตนเองจึงเกิดความเต็มใจที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาแต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามยกพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต และทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่พระภิกษุผู้แสดงพุทธพจน์เป็นภาษาสันสกฤต ทรงอนุญาตในการแสดงธรรมด้วยภาษาของตนเอง^{๒๗}

เสถียร โพธิ์นันทะ กล่าวยืนยันว่า “พระพุทธเจ้ามิได้ใช้ภาษามคธในการเผยแผ่ธรรมะภาษาเดียว เหตุผลคือ (๑) ในสมัยนั้น แคว้นต่าง ๆ มีภาษาเป็นของตนเอง คงไม่เข้าใจภาษาอื่น ๆ มากนัก (๒) ก่อนพระองค์จะออกผนวช ได้ศึกษาศิลปวิทยาการมากมาย จึงเป็นไปได้ว่า พระองค์ย่อมรู้และเข้าใจภาษาอื่นได้โดยไม่ต้องสงสัย”^{๒๘} เนื่องจากประเทศอินเดียในสมัยนั้น มีภาษาใช้มากมาย แต่ละภาษามีอักษรเป็นของตนเอง^{๒๙} พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาที่เป็นกลางมีแบบแผนคือภาษาที่มาจากตระกูลปรากฤต เพราะเป็นภาษาสามัญที่ประชาชนจำนวนมากสามารถเข้าใจได้ เป็นการเปิดโอกาสให้มวลชนทุกระดับชั้นได้มีโอกาสเข้ามาเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งในวัฒนธรรมของอินเดียในสมัยนั้นมีเอกลักษณ์ที่สำคัญประกอบด้วย ไม่ยึดมั่นในลัทธิความเชื่อใด ๆ โดยเฉพาะ มีลักษณะเป็นสากล โอบอ้อมได้ด้วยซึ่งนานาลัทธิความเชื่อเถื่อน และเคารพในปัจเจกบุคคล^{๓๐} พระพุทธศาสนาจึงแพร่หลายไปสู่ผู้คนอย่างรวดเร็วทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกระดับชั้นได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงกัน ตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ที่จำกัดสิทธิการศึกษาทั้งยังใช้ภาษาสันสกฤตซึ่งถือได้ว่าเป็นภาษาต้องห้ามสำหรับคนบางวรรณะในสมัยนั้น เช่น ในการศึกษาเล่าเรียนระดับสูง วรรณะศูทรจะเรียก[เรียน]พระเวทไม่ได้ ใครท้อ่งบ่นเรียน หากถูกจับได้อาจถูกลงโทษถึงตัดลิ้น^{๓๑}

จากที่กล่าวอ้างมาในเบื้องต้น สามารถสรุปได้ว่า ในการจัดการศึกษาในอดีตนั้นเป็นลักษณะของการถ่ายทอดจากปากสู่ปาก หรือเรียกว่า แบบมุขปาฐะ นิยมศึกษาเล่าเรียนในสำนักของอาจารย์ และได้พัฒนาการมาโดยลำดับ และได้มีการบันทึกคำสอนในลักษณะของตัวอักษร มีการตรวจสอบความถูกต้องให้เกิดความสมบูรณ์จากพระเถระที่ได้รับการสืบทอดมาตามลำดับ จนสำเร็จและได้รับการถ่ายทอดคำสอนไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ได้รับการสนับสนุนจาก

^{๒๗} ภิกษุเมฆฐะและโกกฏฐะทูลขอยกพระพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต ; วิ.จ. (บาลี) ๗/ ๒๘๕/๔๖-๔๗, วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๘๕/๗๑.

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๒๙} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, อินเดียอนุทวีปที่น่าทึ่ง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๗๖.

^{๓๐} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, การทวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๓๗), หน้า ๓๑.

^{๓๑} นงเยาว์ ชาญณรงค์, ศาสนากับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๒.

การที่จะศึกษาพระเวทได้นั้นต้องเป็นพราหมณ์เท่านั้น พวกอื่นอย่างศูทรหรือจัณฑาลจะไม่มีโอกาสได้ศึกษาคัมภีร์พระเวท ; Sarvepalli Radhakrishnan, *The Hindu View of Life*, (New York : The Macmillan Company, 1968), pp. 71-72.

พระมหากษัตริย์ และประชาชนจนสามารถจารึกคำสอนไว้ในดินแดนต่าง ๆ ได้อย่างมั่นคง ประเทศไทยนับว่าเป็นส่วนหนึ่งในดินแดนสุวรรณภูมิที่ได้รับการถ่ายทอดคำสอนจนมีพัฒนาการในการจัดการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอในรายละเอียดต่อไป

๒.๓ การจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ การจัดการศึกษาพระธรรมวินัยสมัยพุทธกาล

ประวัติศาสตร์การศึกษาพระพุทธศาสนา นับเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เกี่ยวกับลัทธิการสร้างวัด การศึกษาทั้งหมดอยู่ในความดูแลของพระสงฆ์ กิจกรรมการศึกษาของพระสงฆ์ มีพื้นฐานอยู่บนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่จะให้พระสงฆ์จาริก ออกไปในโลกภายนอก เพื่อแสดงธรรมแก่ชาวโลก^{๓๒} หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว พระองค์เสด็จจาริกไปยังคามนิคมต่างๆ เพื่อประกาศพระสัทธรรมที่ทรงค้นพบ เมื่อมีคนได้พบและได้ฟังธรรมมีคนจำนวนมากได้เข้ามาบวชเป็นสาวกจนเกิดเป็นพุทธบริษัท พระพุทธองค์แสดงธรรมแก่คนทุกชาติชั้นวรรณะ หลักธรรมของพระองค์มีความเป็นสากลทั้งความคิดและการปฏิบัติ มีคำสอนเกี่ยวกับความจริง ที่เป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล เป็นเรื่องที่ทุกคนสามารถพิจารณาด้วยสติปัญญาของตนเอง^{๓๓} จนเกิดความเข้าใจสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ^{๓๔} ใครปฏิบัติตามก็ย่อมได้ รับผิดชอบต่อสมควรแก่การปฏิบัติ บุคคลทุกคนเมื่อมีฉันทะ เพียรพยายาม มีเหตุปัจจัยถึงพร้อม ก็สามารถบรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ ไม่มีข้อจำกัดว่า จะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะใด เป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต^{๓๕} ทำให้ผู้คนจำนวนมากมาศึกษาปฏิบัติตามธรรมที่พระพุทธองค์ประกาศ เกิดเป็นบริษัทที่ประกอบด้วยคน ๔ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และ อุบาสิกา^{๓๖}

การศึกษาของสงฆ์แต่เดิมนั้นเริ่มต้นมาแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ตามประวัติความเป็นมา บุคคลผู้ที่เข้ามาสู่สังฆมณฑล ส่วนมากมักจะได้รับการศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์มาเป็นอย่างดีตามลัทธิศาสนาในสมัยนั้น เป็นต้นว่าจบไตรเพทมาก่อน

การศึกษาของสงฆ์ในสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมอยู่ มี ๒ ประการ คือ

(๑) คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

^{๓๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาและลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๒-๑๐๔.

^{๓๔} Bhikkhu Bodhi, *The Noble Eightfold Path*, (Kandy : BPS., 1999), p.xii.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๓๗๑.

^{๓๖} อ.ทก.อ. (ไทย) ๓๓/๑/๒/๓๗๑-๓๗๒.

(๒) วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเรียนกรรมฐานอันเป็นเครื่องมือหรืออุบายฝึกหัดจิตใจให้สะอาดผ่องแผ้วปราศจากกิเลสอาสวะทั้งปวง^{๓๗}

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วพระสงฆ์ผู้เป็นพุทธสาวกได้ประชุมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ได้ตรัสไว้ให้เป็นหมวดหมู่ โดยกำหนดจำนวนรวมได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ รวมกันเป็นพระไตรปิฎก ซึ่งแต่เดิมเป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาของประเทศอินเดียที่พระสงฆ์พุทธสาวกทำสังคายนา ต่อมาพระพุทธศาสนาแพร่หลายไปในประเทศที่ใช้ภาษาอื่น ซึ่งประเทศนั้นไม่รู้ภาษาบาลี จึงทำให้เรียนพระไตรปิฎกลำบาก เป็นเหตุให้เกิดความคิดต่างกันขึ้นประเทศฝ่ายเหนือมีประเทศทิเบต และประเทศจีน เป็นต้น ได้แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาของตนเพื่อให้เล่าเรียนรู้ง่าย เมื่อไม่มีการเล่าเรียนพระไตรปิฎกภาษาบาลี ก็ทำให้พระไตรปิฎกภาษาบาลีค่อย ๆ สูญสิ้นไป ไม่มีหลักที่จะสอบสวนพระธรรมวินัยให้ถูกต้องได้พระพุทธศาสนาในประเทศฝ่ายเหนือจึงแปรผันและคลาดเคลื่อนไป แต่ประเทศฝ่ายใต้ที่มีลังกาทวีป พม่า มอญ ไทย ลาว และเขมร ซึ่งประเทศเหล่านี้ได้พยายามรักษาพระไตรปิฎกภาษาบาลีไว้และได้เล่าเรียนภาษาบาลีเพื่อศึกษาให้เข้าใจพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกต่อไป ด้วยเหตุนี้เองประเทศฝ่ายใต้จึงสามารถรักษาศาสนาตามหลักธรรมวินัยได้ยั่งยืนซึ่งการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี นอกจากจะเป็นการศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนแล้วยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย เหตุนี้พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกตั้งแต่โบราณมา จึงทรงทำนุบำรุงเอาพระราชหฤทัยใส่และทรงสนับสนุนการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรที่เรียนรู้พระพุทธพจน์ให้มีฐานันดรศักดิ์ โดยการพระราชทานพระราชูปการต่าง ๆ มินิตยภัต^{๓๘} เป็นต้น ทั้งทรงจัดให้มีวิธีการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อให้ปรากฏต่อสังคมทั่วไปว่า พระภิกษุสามเณรรูปใดมีความรู้ภาษาบาลีในพระไตรปิฎกมากน้อยเพียงใด เมื่อปรากฏว่าพระภิกษุสามเณรรูปใดมีความรู้รอบและรู้ถึงขั้นที่กำหนดไว้ พระมหากษัตริย์ก็ทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรรูปนั้นให้เป็นมหาบาเรียนในปัจจุบันเรียกว่ามหาเปรียญธรรม เมื่ออายุพรรษาถึงชั้นเถรภูมิก็ทรงตั้งให้มีสมณศักดิ์ในสังฆมณฑลตามควรแก่คุณธรรมและความรู้ เป็นครูอาจารย์ผู้สั่งสอนพระปริยัติธรรมสืบต่อมาจนบัดนี้

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,

หน้า ๑๑๔.

^{๓๘} นิตยภัต (อ่านว่า นิตตะยะพัด) แปลว่า อาหารประจำ ปัจจุบันใช้ในความหมายว่าเงินค่าอาหารที่ทางราชการถวายแก่สงฆ์เป็นประจำ นิตยภัต มีความเป็นมาคือในอดีตพระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานภัตตาหารแก่พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์...โดยให้เจ้าหน้าที่จัดถวายประจำ ต่อมาพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์มีมากขึ้นและอยู่ตามหัวเมืองก็มีความไม่สะดวกแก่การจัดอาหารถวาย แม้จะเปลี่ยนเป็นเงินแล้วก็ยังคงเรียกว่านิตยภัตเหมือนเดิม นิตยภัต ถือว่าเป็นเครื่องสักการะที่พระเจ้าแผ่นดินถวายแก่พระสงฆ์ทำคุณประโยชน์แก่พระศาสนาและบ้านเมือง ; ดูรายละเอียดใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, หน้า ๔๐๗.

องค์ประกอบของการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญมี ๓ ประการ คือ

(๑) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติและการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือการศึกษาธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่าคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นบทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิต จะทำอย่างไรและเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไรเป็นต้น เรียกว่า ปริยัติ

(๒) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้น มาสู่ภาคปฏิบัติคือนำมาประพฤติปฏิบัติจริง ๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา และใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือนำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน เรียกว่า ปฏิบัติ

(๓) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติธรรมนั้นเช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยบุคคลเป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมดาขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุธรรมขั้นนั้น ๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติขึ้นนั้น ไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้ แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นไปโดยอัตโนมัติหรือฐานะหรือตำแหน่งแห่งอริยเจ้านั้น ไม่มีการแต่งตั้งให้จะรู้ได้ด้วยตนเอง^{๓๙}

การศึกษาพระปริยัติธรรมนี้สรุปความได้ว่า เป็นการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พระสงฆ์ต้องศึกษาโดยเฉพาะ มีลักษณะ ๒ ประการ คือ คันถธุระ การศึกษาหลักพระธรรมวินัยหรือการศึกษาปริยัติธรรม และ วิปัสสนาธุระ การศึกษาหลักวิปัสสนากรรมฐานการจะศึกษาพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีให้เข้าใจได้และเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาต่อไป จึงจำเป็นต้องเรียนภาษาบาลีให้เข้าใจถ่องแท้ก่อนแล้วจึงเรียนพระไตรปิฎกต่อไปได้ อนึ่งองค์ประกอบการศึกษาพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎกนั้นมีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ ๑) ปริยัติธรรมศึกษาพระธรรมวินัยหรือพระพุทธพจน์ภาคทฤษฎี ๒) ปฏิบัติ นำหลักพระธรรมวินัยที่ศึกษาแล้วมาปฏิบัติ และ ๓) ปฏิเวธ ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติขึ้น

หลังจากพระพุทธองค์ประกาศศาสนาไม่นาน ปรากฏว่ามีคนเลื่อมใสมาขอบวชเป็นพระสาวกจำนวนมาก พระองค์ก็อนุญาตให้คนเหล่านั้นบวชได้ เหตุผลหลักที่พระองค์อนุญาตให้กุลบุตรเข้ามาบวชนั้นก็เพราะทรงมีพระประสงค์จะให้กุลบุตรเหล่านั้นได้เข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยนั่นเอง ดังนั้น กุลบุตรที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจึงมีหน้าที่ต้องศึกษา และจะต้องศึกษาเช่นนั้นไปจนตลอดชีวิตจนกว่าจะบรรลุเป็นพระอรหันต์ ข้อนี้เห็นได้จากคำกล่าวสอนของอุปัชฌาย์ในวันอุปสมบทที่ว่า “ภิกษุผู้อุปสมบทแล้วพึงศึกษาอภิสัสสิกขา อภิจิตตสิกขา และ

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๓.

อธิปญญาสิกขา ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าตรัสรู้แล้วโดยเคารพ”^{๔๐} สอดคล้องกับพุทธดำรัสในสมณสูตรความว่า

ภิกษุทั้งหลาย กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการนี้ กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการ คือ

- (๑) การสมาทานอธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง)
- (๒) การสมาทานอธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง)
- (๓) การสมาทานอธิปญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง)

กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการนี้แล

เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิศีลสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิจิตตสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิปญญาสิกขา”^{๔๑}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การศึกษาตามหลักไตรสิกขามีความสำคัญต่อชีวิตนักบวช ซึ่งการศึกษานี้จะดำเนินไปได้ต้องอาศัยกัลยาณมิตรคอยแนะนำพร่ำสอน เพื่อให้บรรยากาศของคณะสงฆ์เอื้อต่อการศึกษาดังกล่าว พระพุทธองค์จึงตั้งวัดขึ้น เพื่อให้เป็นชุมชนของคนที่ต้องการฝึกฝนตนเองอย่างเต็มที่ โดยทรงวางความสัมพันธ์ของคนในสังคมสงฆ์ไว้อย่างเหมาะสม ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธิวิหาริกและอาจารย์กับอันเตวาสิก สามารถจำแนกเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๒ คู่ คือ

(๑) การให้การศึกษาระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธิวิหาริก

อุปัชฌาย์ แปลว่า ผู้เข้าไปเพ่งโทษน้อยใหญ่ คือ คำนึงถึงโทษน้อยใหญ่ของสัทธิวิหาริกอย่างเอาใจใส่ และแนะนำประโยชน์ให้^{๔๒} โดยสถานภาพแล้ว อุปัชฌาย์จะเป็นผู้มีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ถือว่าเป็นพระเถระ อยู่ในฐานะที่จะให้การศึกษอบรมแก่กุลบุตรผู้เข้ามาบวชได้ ในตอนขออุปสมบท อุปัชฌาย์จะเป็นผู้แจ้งแก่สงฆ์ว่ามีคนต้องการเข้ามาขอบวช และเป็นผู้รับรองกุลบุตรคนนั้นในท่ามกลางสงฆ์ อุปัชฌาย์จึงมีหน้าที่หลัก ๒ อย่าง คือ เป็นผู้รับผิดชอบและรับรองผู้บวชในพิธีบรรพชาอุปสมบทและ เป็นผู้รับปกครองดูแล แนะนำ ตักเตือนและติดตามความเป็นอยู่ของผู้ที่ตนบวชให้ เหมือนบิดาปกครองดูแลบุตร สิ่งใดปฏิบัติ

^{๔๐} พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปนโน), *คู่มือพระอุปัชฌาย์*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๕), หน้า ๔๙.

^{๔๑} อง.ทุกก. (บาลี) ๒๐/๘๒/๒๒๒, อง.ทุกก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙.

^{๔๒} พระอุปัชฌาย์ เป็นผู้ฝึกสอนหรือดูแลเป็นผู้นำเข้าหมู่ เป็นผู้รับรอง ถ้าไม่ได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์ ต้องถือภิกษุอื่นให้เป็นอาจารย์ เพื่อไว้พึ่งพิง ฝึกมารยาท ให้ความรู้ต่าง ๆ แทนพระอุปัชฌาย์ เป็นการเข้าไปพึ่งพิงอาศัยภิกษุอื่นให้คอยแนะนำตักเตือนตนเอง; ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๗/๗๗-๗๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๗/๑๐๗.

แล้วเป็นโทษแม้เล็กน้อย อุปัชฌาย์ต้องห้ามปรามไม่ให้สัทธีวาริกทำ สิ่งใดปฏิบัติแล้วเป็นประโยชน์ อุปัชฌาย์ต้องชวนชวายเป็นสัทธีวาริกทำ^{๔๓}

สัทธีวาริก แปลว่า ผู้มีการอยู่ร่วมกับอุปัชฌาย์ โดยสถานภาพแล้ว สัทธีวาริกจะเป็นกุลบุตรผู้มีความประสงค์จะบวชเป็นภิกษุ จึงต้องมาแจ้งความประสงค์แก่อุปัชฌาย์ เพื่อให้อุปัชฌาย์นำเรื่องแจ้งในท่ามกลางสงฆ์ นอกจากจะต้องกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทในท่ามกลางสงฆ์แล้ว จะต้องออกปากขออนุญาตกับอุปัชฌาย์ ประกาศตนว่าต่างเป็นภาระของกันและกัน หลังจากอุปสมบทแล้ว ภิกษุใหม่จะต้องอาศัยอยู่ในสำนักของอาจารย์

(๒) การให้การศึกษาระหว่างอาจารย์กับอันเตวาสิก

อาจารย์ แปลว่า ผู้ที่อันเตวาสิกพึงอุปัฏฐาก โดยสถานภาพแล้วภิกษุผู้เป็นอาจารย์เน้นที่ความฉลาดและความสามารถในการอบรมสั่งสอนเป็นสำคัญ ภาระหลักของอาจารย์นอกจากต้องหวังทำประโยชน์ด้านการพัฒนาตนแก่ศิษย์แล้ว ยังต้องเน้นหนักไปที่การเอาใจใส่ด้านการศึกษาอบรมแก่อันเตวาสิกเป็นสำคัญด้วย มี ๔ ประเภท คือ

- (๑) ปัพพัชชาจารย์ อาจารย์ผู้ให้บรรพชา
- (๒) อุปสัมปทาจารย์ อาจารย์ผู้ให้อุปสมบท
- (๓) นิสสัยอาจารย์ อาจารย์ผู้ให้วิสัย
- (๔) อุเทศาจารย์ หรือธรรมาจารย์ อาจารย์ผู้สอนธรรม

อันเตวาสิก แปลว่า ผู้อาศัยอยู่ในสำนักของอาจารย์ หมายถึงภิกษุผู้บวชแล้วมีข้อกำหนดให้อาศัยอยู่กับอาจารย์ เพื่อจะได้วิสัย คอยปรนนิบัติดูแลและรักการศึกษากับอาจารย์ มี ๔ ประเภท คือ

- (๑) ปัพพชันเตวาสิก อันเตวาสิกในบรรพชา
- (๒) อุปสัมปทันเตวาสิก อันเตวาสิกในอุปสมบท
- (๓) นิสสัยันเตวาสิก อันเตวาสิกผู้วิสัย
- (๔) ฐัมมันเตวาสิก อันเตวาสิกผู้เรียนธรรม^{๔๔}

ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ตามพุทธประสงค์นั้น มีลักษณะสำคัญดังนี้

- (๑) มีพุทธประสงค์ให้อาจารย์กับศิษย์มีความแนบแน่นเหมือนบิดากับบุตร ให้แต่ละฝ่ายวางใจต่อกันฐานะบิดากับบุตรแล้วทำวัตรต่อกันด้วยความสนิทสนม ดังความในพระวินัยปิฎกตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมใน

^{๔๓} พระโมคคัลลานเถระ, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรพรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒๒.

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๔๐-๓๔๔, พระโมคคัลลานเถระ, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๕๒๐-๕๒๓.

สัททวิหริกฉนฺบุตร สัททวิหริก จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉนฺบิดาเมื่อเป็นเช่นนี้
อุปัชฌาย์และสัททวิหริกจักมีความเคารพ จักถึงความเจริญงอกงามไปพลุลยในธรรมวินัยนี้”^{๔๕}

(๒) ทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์แนบแน่นตลอดเวลาจนตลอดชีวิต ยกเว้นฝ่ายใดฝ่าย
หนึ่งจะไม่สามารถทำหน้าที่ได้ด้วยสาเหตุ คือ หลีกหนีไปอยู่ในที่อื่น ลีอกออกไปเป็นฆราวาส
มรณภาพ หรือ ไปเข้ารีตเดียรฉิย ^{๔๖}

(๓) อาจารย์ต้องให้การศึกษาศิษย์ด้วยการสงเคราะห์ ๔ ด้าน คือ

๑) สงเคราะห์ด้วยอุเทศ คือ การศึกษาพระบาลี (พุทธพจน์)

๒) สงเคราะห์ด้วยปริปุจฉา คือ การอธิบายความแห่งพระบาลี (พุทธพจน์)

๓) สงเคราะห์ด้วยโอวาท คือ การกล่าวสอนว่า จงทำสิ่งนี้ อย่างทำสิ่งนี้ ในเมื่อ
เรื่องที่ควรทำและควรห้าม ยังไม่เกิด

๔) สงเคราะห์ด้วยอนุศาสน์ คือ การว่ากล่าวอย่างนั้นในเมื่อเรื่องเกิดแล้ว อีก
ประการหนึ่ง เรื่องจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม การว่ากล่าวครั้งแรกชื่อว่า โอวาท
การพรัาสอนอยู่เรื่อยๆ เชื้อ อนุศาสน์^{๔๗}

จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสัททวิหริกกับอุปัชฌาย์และอันเตวาสิกกับอาจารย์
นั้นมีลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือเป็นลักษณะของผู้ที่น้อยที่ต้องคอยได้รับการสงเคราะห์จากผู้ใหญ่
เป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่า ศิษย์ คือ สัททวิหริกและอันเตวาสิกจะต้องตั้งมั่นในความกตัญญู
คอยเฝ้าปรนนิบัติดูแลอาจารย์ พร้อมกับคอยรับการอบรมสั่งสอนจากท่านเนื่องๆ ข้อนี้ผู้วิจัย
เห็นว่าเป็นสิ่งที่แตกต่างจากนักบวชในลัทธินอกศาสนา ที่มีข้อวัตรแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับ
พระพุทธศาสนา เช่น พวกดาบส^{๔๘} ฤๅษี^{๔๙} หรือชฎิล^{๕๐} นักบวชพวกนี้ไม่มีข้อกำหนดว่าต้องอยู่

^{๔๕} วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๔/๕๗-๕๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔/๘๑.

^{๔๖} วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๗/๗๗-๗๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๗/๑๐๖, วิ.ม. (บาลี) ๔/๘๓/๙๑-๙๒,
วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๓/๑๒๒.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๔/๑/๑๕๙.

^{๔๘} ดาบส เป็นภาษาบาลี แปลทับศัพท์จากคำว่า ดาปส สำเร็จรูปจากตปฐาตุหากเป็นหญิง
เรียกว่า ดาปสินี (ดาปสินี) แปลว่า นักบวชผู้บำเพ็ญตบะ ; ดูรายละเอียดใน ป.หลงสมบุญ, **พจนานุกรม
มคธ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐๒, พระวิสุทธมหาจารย์มหา
เถระ, **ธาตุวัตถสังคหปาฐนิสสยะ**, พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) และคณะ ปรีวรรต-แปล,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๗, พระโมคคัลลานเถระ,
คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๕๔๘.

^{๔๙} ฤๅษีใช้เรียกนักบวชทุกประเภท เช่น อาชีวก นิครนถ์ ดาบส ชฎิล ปริพาชก เพราะนักบวช
เหล่านี้เป็นผู้ออกบวชเพื่อแสวงคุณวิเศษตามลัทธิของตนเหมือนกัน ; ขุ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๒/๕๑, ขุ.จ. (ไทย)
๓๐/๑๒/๘๖.

^{๕๐} ชฎิลเป็นนักบวชแบบหนึ่งในสมัยก่อนพุทธกาลมดดมสูงถือพรตบวชบูชาไฟ เพราะเชื่อว่าไฟ
จะช่วยเผากิเลสที่เป็นต้นเหตุของทุกข์ในใจ ; ดูรายละเอียดใน M. Christopher Byrski, **Concept of
ancient Indian Theater**, (Delhi : Munshiram Manoharlal Publishers ,1974), pp. 93-100.

ศึกษาหรือคอยปรนนิบัติดูแลอาจารย์ จึงมีผลทำให้นักบวชเหล่านั้นแม้จะอยู่ในยุคสมัยเดียวกัน และมีอาศรมอยู่ใกล้เคียงกัน แต่คำสอนก็ไม่ได้มีแบบแผนเป็นอย่างเดียวกัน เพราะนักบวชเหล่านั้นไม่ได้เป็นนักบวชที่สืบทอดคำสอนมาจากศาสดาคนเดียวกัน นักบวชบางตนอาจจะออกบวชและบำเพ็ญเพียรอยู่โดยลำพังไม่มีอาจารย์อบรมสั่งสอน^{๕๑} นักบวชบางตนอาจจะออกบวชในสำนักของผู้เป็นคณาจารย์และได้รับการสั่งสอนให้ปฏิบัติตามแนวทางที่อาจารย์ได้ทดลองปฏิบัติมา หลักธรรมและวิธีปฏิบัติของดาบสในแต่ละอาศรม จึงขึ้นอยู่กับประสบการณ์และวิธีปฏิบัติของผู้เป็นอาจารย์

นอกจากจะถือว่าอุปัชฌายวัตรกับสัทธิวาฬิกวัตรเป็นธรรมเนียมที่เอื้อต่อการฝึกฝนแล้ว สามารถกล่าวได้ว่า เมื่อทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกัน มีความเคารพ ความผูกพัน และความมีเมตตาไมตรีต่อกัน จะส่งผลให้การอยู่ร่วมกันในหมู่สงฆ์มีสายสัมพันธ์อย่างแนบแน่น นอกจากจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธิวาฬิกแล้ว ระหว่างศิษย์ที่บวชกับอุปัชฌาย์รูปเดียวกันก็จะมีสายสัมพันธ์ต่อกัน เพราะถือว่าเป็นลูกพ่อเดียวกัน เรียกภิกษุเหล่านี้ว่า ภิกษุร่วมอุปัชฌาย์ (สมานอุปัชฌายกะ) เพราะทรงมุ่งหวังให้อุปัชฌาย์ตั้งจิตสนธิสนมในสัทธิวาฬิกฉันทุส สัทธิวาฬิกก็จักตั้งจิตสนธิสนมในอุปัชฌาย์ฉันทุสเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้อุปัชฌาย์และสัทธิวาฬิก ต่างมีความเคารพยำเกรงประพฤติกมลเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในพระธรรมวินัยนี้^{๕๒} ในพระวินัยได้วางหลักในการทำหน้าที่ให้แก่สัทธิวาฬิก-อันตวาสักการะทำต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ สรุปได้ ดังนี้

- (๑) เอาใจใส่ในธุระและปรนนิบัติรับใช้ทุกอย่าง
- (๒) หวังที่จะศึกษาหาความรู้จากท่านอยู่เสมอ
- (๓) ระวังหรือป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดกับท่าน
- (๔) รักษาหัวใจไม่ทำให้ท่านผิดหวังหรือเสียใจ
- (๕) เคารพและให้เกียรติยกย่องท่านเสมอ
- (๖) ไปไหนบอกลา ไม่เที่ยวตามอำเภอใจ
- (๗) เมื่อคราวอาพาธเอาใจใส่พยาบาลไม่ทอดทิ้ง^{๕๓}

อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า การที่พระสงฆ์ได้สละบ้านเรือนออกมาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นการหว่านญาติพี่น้องมีมารดาบิดา บางครั้ง เมื่อได้รับความเดือดร้อนเพราะเหตุต่างๆ เช่น เจ็บไข้ อาพาธ ถ้าพระสงฆ์ด้วยกันไม่ดูแลช่วยเหลือกันเอง ก็จะทำให้เดือดร้อนยิ่งขึ้น พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญในเรื่องนี้จึงตรัสบอกภิกษุทั้งหลายให้ดูแลกันและกัน ถ้าภิกษุไม่ดูแลกันเองก็จะมีใครดูแล ภิกษุรูปใดปรารภนาจะทำหน้าที่ดูแลพระองค์ก็

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาจะวิฤติ ต้องคิดให้ไกลรู้ให้ทัน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๗๖.

^{๕๒} วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๕/๕๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๖/๕๙-๖๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๒-๘๗.

ขอให้ภิกษุรูปนั้นพยาบาลภิกษุไข้แทน^{๕๔} เนื่องจากหน้าที่ของผู้ดูแลเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นคุณและโทษพร้อมทั้งประโยชน์ ในการบัญญัติข้อปฏิบัติต่างๆ นั้นจะต้องอาศัยเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นเหตุในการบัญญัติ เช่น เมื่อภิกษุไม่ยอมทำหน้าที่ของผู้ดูแล อุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ของตน ทรงเห็นว่าเป็นเรื่องไม่ดีงามเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี พระองค์จึงได้ทรงวางแนวทางให้ภิกษุประพฤติชอบต่ออุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ของตน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การถืออุปัชฌาย์เป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญ แม้ในเบื้องต้นจะเน้นไปที่การฝึกมารยาทหรือความเรียบร้อยในการเป็นอยู่ แต่จากพุทธดำรัสอนุญาตการถืออุปัชฌาย์ จะเห็นว่าทรงมีพระประสงค์จะให้สัทธิวิหาริกกับอุปัชฌาย์มีความยำเกรง ความกลมเกลียว มีความเจริญงอกงามไปพลุลยในพระธรรมวินัยด้วยกันทั้งสองฝ่าย จึงกล่าวได้ว่าการถืออุปัชฌาย์มีส่วนสำคัญในการสร้างความสงบเรียบร้อย ความสามัคคี ประสานความสัมพันธ์ในหมู่สงฆ์ได้อย่างงดงาม พระพุทธศาสนาถือว่า อุปัชฌาย์อาจารย์มีความสำคัญต่อศิษย์ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรผู้มีหน้าที่ให้การศึกษาอบรมตามแนวทางแห่งไตรสิกขา พระพุทธองค์ไม่อนุญาตให้ภิกษุปลีกตัวไปอยู่ผู้เดียวโดยไม่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง อุปัชฌาย์อาจารย์จะเป็นผู้ปกครองดูแลภิกษุผู้บวชใหม่ให้ได้รับการศึกษาจนกว่าจะมีปัญญารักษาตน สามารถดำรงสมณเพศได้อย่างงดงามต่อไป

๒.๓.๒ ไตรสิกขา : แนวทางการจัดการศึกษาในพระพุทธศาสนา

ไตรสิกขา เป็นระบบฝึกฝนอบรมกาย วาจา ใจ หรือฝึกฝนอบรม การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็น มรรค เป็นทางดำเนินชีวิต หรือ วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนใน ๓ ด้านใหญ่ๆ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา^{๕๕} ไตรสิกขา มาจากคำว่า ไตร กับ สิกขา “ไตร” แปลว่า สาม “สิกขา” แปลว่า บทเรียน ไตรสิกขาก็แยกเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา คือกระบวนการพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา เพื่อให้ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปสู่ความสมบูรณ์ คือภาวะที่เป็นผู้มีวิชาแล้ว มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญา^{๕๖} ไตรสิกขาจึงแปลว่า บทเรียน ๓ บท หมายถึง หลักปฏิบัติใหญ่ๆ ๓ ประการ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่า หากใครปฏิบัติตามได้ครบถ้วนสมบูรณ์ ผู้นั้นก็จะสามารถดับทุกข์ในชีวิตได้อย่างสิ้นเชิง หลักทั้ง ๓ นั้นดังนี้

(๑) อธิศีลสิกขา หมายถึง ธรรมที่มีเจตนาของบุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติบาต เป็นต้นและของบุคคลผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่^{๕๗} บุคคลผู้มีศีลนี้ จักต้องมีการฝึกความประพฤติสุจริต

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๖๕/๑๖๖-๑๖๗, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๐.

^{๕๕} วิ.ม. (บาลี) ๑/๔๕/๓๐, วิ.ม. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาและลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๕๘.

^{๕๗} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ธาพรพรต, ๒๕๔๘), หน้า ๙.

ทางกาย วาจา และอาชีวะ หมายถึง รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวาจา เป็นต้น ด้วยศีลสิกขานี้ เป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติ จึงมีความหมายและขอบเขตที่กว้างขวางมาก สามารถแบ่งออกได้หลายระดับ ในแต่ละระดับก็ย่อมจะเกื้อกูลแก่มรรค เมื่อมีการฝึกฝนทางวินัยเพื่อความดีงามยิ่งขึ้นไปแล้ว ก็จะช่วยปิดกั้นความชั่วร้าย เพิ่มพูนโอกาสแห่งการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจเพื่อความดีงามหรือคุณค่าอื่นๆ ยิ่งขึ้นไป

(๒) อธิจิตสิกขา หมายถึง การฝึกฝนด้านคุณภาพของจิต ได้แก่ การรวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิเข้ามา เพื่อการฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มีความมั่นคง ควบคุมตนเองได้ มีสมาธิ มีจิตที่สงบ ฯลฯ สิ่งรบกวนจากปัจจัยภายนอก ปราศจากความเศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

(๓) อธิปัญญาสิกขา หมายถึง การฝึกปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เป็นต้น ไม่มีกิเลสแอบแฝง คิดพิจารณาถึงทั้งปวง ในทางที่เป็นประโยชน์^{๕๘}

องค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ ที่มี ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

(๑) ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง

(๒) สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจ หรือเจตนาและจะไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ

(๓) ปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัวนำทาง และควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไรและแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญารึขึ้นหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญญาว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้^{๕๙}

ดังนั้นเรื่องของไตรสิกขา หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นเรื่องของการทำงานร่วมกันเป็นองค์รวมเกื้อกูลกันและกันไปเป็นลำดับ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเรื่องที่ต้องลงมือปฏิบัติผลอันสัมพันธ์กันและเกื้อกูลต่อการพัฒนาไปได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุวัชชีบุตรว่า “เมื่อใด เธอศึกษาอภิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา เมื่อนั้น เธอผู้ศึกษาอภิสีล

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,

หน้า ๑๙๔-๑๙๕.

^{๕๙} ดูรายละเอียดในพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐-๒๓.

สิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาอยู่ ก็จักละราคะ โทสะและโมหะได้ เพราะละราคะ โทสะ และโมหะได้ เธอจักไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล จักไม่ประพฤตีสั่งที่เลวทรามอีก”^{๖๐}

ไตรสิกขาเป็นระบบการพัฒนามนุษย์ที่ครบถ้วนสมบูรณ์มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด^{๖๑} ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ หมวดคือ หมวดปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ หมวดสมาธิ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ หมวดศีล ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ซึ่งมรรคทั้ง ๓ หมวดนั้นแบ่งออกตามปฏิบัติหรือการศึกษาได้ ๓ อย่าง คือ ศีล เป็นการควบคุมกายกัวาจา สมาธิ เป็นการฝึกอบรมใจให้ตั้งมั่น ให้จิตมั่นคง และปัญญา เป็นการฝึกอบรมจิตมีความรู้ คติวิเคราะห์ พิจารณาสังต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ และเมื่อปฏิบัติตามขั้นตอนของมรรค ๘ ประการก็จัดได้ว่าเป็นการพัฒนาตามกระบวนการพัฒนาตามแนวทางอริยสัจ ๔ ซึ่งมรรค ๘ หรือ อริยมรรคมีองค์แปดเป็นส่วนหนึ่งในหลักอริยสัจ ๔ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา^{๖๒}

สรุปได้ว่า ไตรสิกขาเป็นหลักการพัฒนามนุษย์เป็นระบบ คือ การพัฒนาจะต้องเป็นแบบบูรณาการทางด้านร่างกาย คือ การประพฤติกาย วาจา โดยให้ยึดหลักของศีล เพื่อใช้ควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ แล้วดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลาง เช่น การบริโภคปัจจัย ๔ ให้พอเหมาะกับการเลี้ยงดู เช่นตัวอย่างเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย และยารักษาโรค ส่วนทางด้านจิตใจ ต้องสร้างให้จิตยึดมีความมั่นคงบริสุทธิ์แจ่มใสด้วยสมาธิ และเมื่อจิตมั่นคงไม่หวั่นไหวก็จะเป็นพื้นฐานของการพิจารณาสังต่าง ๆ ให้เห็นตามความเป็นจริง นั่นคือ ปัญญาได้เกิดขึ้น เพราะมีสัมมาทิฐิ ตัวอย่างของความเห็นหรือความเชื่อที่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น และพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติดี เข้าสู่การฝึกปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาขั้นต้น คือ ศีล พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ไปสู่สมาธิ และจนถึงระดับสูงสุดคือ ปัญญา

๒.๔ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ประเทศไทย เป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาแต่โบราณกาล ปวงชนชาวไทย มากกว่าร้อยละ ๙๕ นับถือพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ทรงเป็นพุทธมามกะ ตามโบราณราชประเพณี พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานชีวิตจิตใจ และเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย จึงมีอิทธิพลต่อคนไทยรอบด้าน^{๖๓} จนเกิดธรรมเนียมปฏิบัติ เช่น ชายไทยทุกคนมีประเพณีว่า ควรได้บวชเรียนก่อนมีครอบครัว การบวชเรียนมีความหมายอยู่ในตัวเอง แล้วว่า เป็นการเข้าถือเพศเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา และศึกษาพระธรรมวินัยของ

^{๖๐} งาม.ทุก. (บาลี) ๒๐/๘๕/๒๒๔, งาม.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๑.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๖๐๑.

^{๖๒} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๘๙๓.

^{๖๓} พัน ดอกบัว, **พระพุทธศาสนากับคนไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒),

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่าศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นการจัดการโดยใช้สถานในวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา มีพระสงฆ์เป็นผู้สอน ประชาชนและลูกหลานของชาวบ้านสามารถรู้หนังสือ และมีบทบาทในการสอนประชาชนต่อไป^{๖๔}

การศึกษาพระปริยัติธรรมที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คันถุระ เป็นหน้าที่ของ พระอุปัชฌาย์จะต้องสั่งสอนแก่ สัทธวิहारิก และอันเตวาสิกของตน เพราะว่าพระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนผู้ค้ำประกันตัวผู้บวชต่อที่ประชุมสงฆ์ ว่ามีคุณสมบัติครบถ้วนหรือไม่อย่างไร และเมื่ออุปสมบทให้แล้ว ได้มีการอบรมข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ที่อุปัชฌาย์และสัทธวิहारิกพึงปฏิบัติต่อกัน คือเหมือนพ่อปกครองลูก ใช้ระบบเคารพกันตามลำดับอาวุโส^{๖๕} เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ผู้มีความรู้ ความสามารถ ตามเกณฑ์ที่กำหนด ได้ดำรงคงอยู่ในพระพุทธศาสนาด้วยดี เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไปอย่างถูกต้อง คือ ชั้นปริยัติ ชั้นปฏิบัติ และชั้นปฏิเวธ^{๖๖} ในปัจจุบัน ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ เรียกว่า วิชาการพระพุทธศาสนา เป็นไปตามพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๒๗ มีคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ มีหน้าที่กำหนดนโยบาย และกำกับดูแลวิชาการพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร วิชาการพระพุทธศาสนา หมายความว่า วิชาการซึ่งจัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาตามหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่ง ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

ภาษาบาลี เป็นภาษาที่ใช้บันทึกพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎกหรือเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้ประกาศพระศาสนา ในฐานะที่พระไตรปิฎกเป็นพระคัมภีร์สำคัญของฝ่ายเถรวาท ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทใช้บาลีสืบต่อกันมา ทั้งในอรรถกถาทั้งหลาย พงศาวดารทั้งหลาย และงานทางวรรณกรรมอื่น ๆ ดังนั้น ผู้ที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาบาลี การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ภาษาบาลีเป็นแม่บท หรือเป็นกุญแจสำคัญที่สุดที่จะนำเราเข้าสู่การศึกษาพระพุทธศาสนา^{๖๗}

การศึกษาของพระภิกษุสามเณรในประเทศไทยแต่โบราณ คือ การศึกษาภาษาบาลี ที่เรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาในภาษาบาลีเพื่อให้รู้ภาษาบาลี จนสามารถอ่านพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาได้โดยสะดวก ทั้งนี้เพราะว่าคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่นับถืออยู่ในประเทศไทยนั้น ล้วนจารึกไว้ด้วยภาษาบาลี ฉะนั้น ผู้ที่ประสงค์จะรู้พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แตกฉานจึงจำต้องศึกษาภาษาบาลีให้รู้

^{๖๔} จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ, *สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๒.

^{๖๕} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๒.

^{๖๖} สัทธรรมมี ๓ อย่าง คือ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรมและอธิคมสัทธรรมหรือ ปฏิเวธสัทธรรม ; ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๗๔๐.

^{๖๗} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย*, หน้า ๓๔๔.

แตกฉาน ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยากไม่น้อยสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลี จึงไม่ค่อยรู้เรื่องคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างแจ่มชัดตามไปด้วย ทั้งเป็นเหตุให้ภิกษุสามเณร ทั่วไปไม่ค่อยเอาใจใส่ที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาด้วยเพราะเรียน ยาก รู้ยาก พระไตรปิฎกแต่เดิมเป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่มีในมณฑลประเทศที่เรียกว่า แคว้น มคธ ในครั้งพุทธกาล ซึ่งเป็นชื่อโบราณใช้เรียกพื้นที่ด้านตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย รู้จักใน นามภาษามาคาธี คือ ภาษาของชาวมคธ^{๖๘} ผู้สำเร็จการศึกษาประเภทนี้ เรียกได้ว่าเป็นผู้คงแก่เรียน การศึกษาประเภทนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ มี ๘ ชั้น^{๖๙} ได้แก่

ระดับที่ ๑ เปริยุตตี ประกอบด้วย ประโยค ๑-๒ และ ประโยค ป.ธ.๓

ระดับที่ ๒ เปริยุตโท ประกอบด้วย ประโยค ป.ธ. ๔ ประโยค ป.ธ.๕ และ ประโยค ป.ธ.๖

ระดับที่ ๓ เปริยอุเอก ประกอบด้วย ประโยค ป.ธ.๗ ประโยค ป.ธ.๘ และ ประโยค ป.ธ.๙

ปัจจุบัน สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง เป็นหน่วยงานจัดการศึกษาภาษาบาลี ของคณะสงฆ์ไทย เป็นหน่วยงานภายใต้การดูแลของมหาเถรสมาคมซึ่งอยู่ในความอุปถัมภ์ของ รัฐบาล ดูแลรับผิดชอบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีระดับชาติ และกำหนดเปลี่ยนแปลง การใช้คัมภีร์เรียนในหลักสูตร ให้เหมาะสมกับชั้นเรียนของแต่ละประโยค รวมทั้งการจัดสอบ ประเมินผลการศึกษาบาลีระดับชาติ โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบงาน ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม

๒.๔.๒ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม^{๗๐}

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับพระภิกษุสามเณร ผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา สามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึงอันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สมาปฏิบัติ ตลอดจน เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป ปัจจุบัน การศึกษาแผนกธรรม เน้นการพัฒนาศาน- ทายาทให้มีความรู้และคุณภาพ สามารถดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการ ของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีต จนถึงปัจจุบันหน่วยงานที่รับผิดชอบคือ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง และกองพุทธศาสน- ศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ การศึกษาประเภทนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก และยังมีการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนก

^{๖๘} พระมหาเทียบ สิริธำโน, “บาลีคืออะไร”, ใน เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพ มหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๖. (พระสุธีธรรมานุวัตร)

^{๖๙} ดูรายละเอียดรายวิชาในภาคผนวก ค.

^{๗๐} อ้างใน กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ธรรมศึกษาชั้นเอก, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพ มหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒).

ธรรมสำหรับคฤหัสถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษา มี ๓ ชั้น คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และ ธรรมศึกษาชั้นเอก

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ปัจจุบันสมเด็จพระวันรัต (พรหมคุดตเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง ได้เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพ สามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งนี้ถือว่าเป็นกิจกรรมสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงจุดประสงค์และเจตนารมณ์ของการศึกษาที่ผ่านมานำไปสู่การศึกษาสมัยใหม่

๒.๔.๓ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นให้พระภิกษุสามเณร เป็นศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ และมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องถ่องแท้ ปลุกฝังความศรัทธา มั่นคงต่อพระพุทธศาสนา น้อมนำหลักธรรมและพระวินัยไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชีวิต เกิดปัญญา สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และช่วยเผยแผ่ ปกป้อง รักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและส่งเสริมสันติสุขแก่สังคมไทยและสังคมโลกสืบไป^{๗๑}

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเป็นการศึกษารูปแบบหนึ่งของการศึกษาคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ซึ่งมีมูลเหตุสืบเนื่องมาจากการจัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา และบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัด กล่าวคือ ภายหลังจากที่การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๒ และ พ.ศ. ๒๔๘๙ ตามลำดับ ได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงได้จัดแผนกมัธยมขึ้นมาเรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา กำหนดให้มีการเรียนบาลี นักธรรม และความรู้ขั้นมัธยม โดยรับผู้สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ต่อมาเมื่อโรงเรียนบาลีมัศึกษานี้ได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่งมีพระภิกษุและสามเณรเรียนกันมาก ทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษาจึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่า โรงเรียนบาลีวิสามัญ ศึกษาสำนักเรียนวัด โดยมติดคณะสังฆมนตรีและกระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกระเบียบกระทรวงให้โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษานักเรียนวัดเปิดทำการสอบสมทบในชั้นตัวประโยค คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา และเมื่อสอบได้แล้วก็ยังจะได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย ด้วย

^{๗๑}วิโรจน์ อุ่นทรัพย์ และคณะ, “คู่มือการปฏิบัติงานการขออนุญาตจัดตั้งและขยายชั้นเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา”, (กรุงเทพมหานคร : กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ), (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม)

เหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุและสามเณรนิยมเรียน กันเป็นจำนวนมาก โรงเรียนประเภทนี้จึงแพร่หลายออกไปยังจังหวัดต่างๆ อย่างกว้างขวาง

กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้นเมื่อวันที่๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๔ และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๕ (ปัจจุบันใช้ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖ และประกาศมหาเถรสมาคม ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.๒๕๕๓) โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ สมควรแก่ภาวะสามารถดำรงและสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญสถาพรต่อไป และถ้าหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ลาสิกขาบทไปแล้ว ก็สามารถเข้าศึกษาต่อใน สถานศึกษาของรัฐได้ หรือเข้ารับราชการสร้างประโยชน์ให้ก้าวหน้าให้แก่ตนเองและบ้านเมืองสืบต่อไปด้วยเช่นกัน ปัจจุบันโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้แบ่งกลุ่มการจัดการศึกษา ออกเป็น ๑๔ กลุ่ม เพื่อให้เกิดความสอดคล้องในการบริหารจัดการการศึกษาได้มีความสอดคล้องกับการปกครองคณะสงฆ์ และเกิดความสอดคล้องในการปฏิบัติงาน จนสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑) หลักสูตรในการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติสามัญ ได้ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมี ๘ กลุ่มสาระได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษา พลศึกษา ศิลปะ การงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ และมีวิชาพระปริยัติธรรม ประกอบด้วย วิชาภาษาบาลี และวิชาธรรมวินัย เป็นวิชาเฉพาะ ในส่วนของวิชาสามัญได้ที่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย หรือไม่เหมาะสมต่อสมณะ ได้มีการปรับปรุงแก้ไข และทำความเข้าใจกับกระทรวงศึกษาธิการ

ตามระเบียบระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.๒๕๔๖ กำหนดว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา หมายถึง โรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้นเพื่อการศึกษาแก่ผู้เรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยเจ้าอาวาสวัดที่ขอจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาเป็นผู้รับใบอนุญาต วัดที่จะขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดทำแผนงานในการบริหารจัดการ ให้รายงานขอรับความเห็นชอบจากเจ้าคณะผู้ปกครองตามลำดับชั้นจนถึงเจ้าคณะจังหวัด และให้เสนอรายงานขอจัดตั้งไปยังสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติเมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณาเห็นสมควรแล้ว ให้เสนอขอความเห็นชอบจากประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้ว ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ออกใบอนุญาต โรงเรียนต้องจัดการเรียนการสอน

ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จะให้การสนับสนุนเป็นเงินอุดหนุนตามกำลังงบประมาณ และเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษากำหนด โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จึงเป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษาอบรมแก่เยาวชนชายที่เข้าไปบวชในพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักสูตรคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นหลักสูตรการอบรมเพื่อให้ผู้ได้รับการอบรมมีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม เหมาะสมกับที่ประเทศไทยเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา

๒) กฎหมาย ระเบียบ หลักเกณฑ์ ข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง

(๑) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒^{๗๒} แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕^{๗๓} มาตรา ๑๒ “นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง” และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ.๒๕๕๓ “ในการดำเนินการตามวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสถานศึกษาเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่าจะอยู่ในอำนาจหน้าที่ของเขตพื้นที่การศึกษาใด ให้เป็นไปตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยคำแนะนำของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน”^{๗๔}

(๒) กฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๔๘^{๗๕} ใจความโดยสังเขปว่า

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้ ดังต่อไปนี้

“สำนักศาสนศึกษา” หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม หรือพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

^{๗๒} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔ ก ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๒, หน้า ๕.

^{๗๓} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๙ ตอนที่ ๑๒๓ ก ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕, หน้า ๕.

^{๗๔} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗ ตอนที่ ๔๕ ก ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓, หน้า ๑-๓.

^{๗๕} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๒ ตอนที่ ๕๔ ก ๘ กรกฎาคม ๒๕๔๘, หน้า ๑๘-๒๐.

“สำนักเรียน” หมายความว่า สถานศึกษาที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม หรือพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ซึ่งเป็นสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและสำนักเรียน คณะจังหวัดตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

จากการที่มีกฎกระทรวงดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในด้านดีส่งผลให้มีการจัดการศึกษาอย่างมีระบบและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดแรงบันดาลใจต่อพระภิกษุ-สามเณรที่ยังต้องการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนเป็นพื้นฐานในการที่ศึกษาในทางโลกที่ทางราชการได้กำหนด

(๓) ประกาศมหาเถรสมาคม ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นประกาศจากมหาเถรสมาคมที่เห็นชอบกับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามที่ได้เสนอให้ท่านเห็นชอบ โดยมติที่ประชุมได้รับรองไว้ว่า

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีที่ได้จัดให้แก่พระภิกษุ และสามเณร ซึ่งมีพื้นความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า และได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดโดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่แบ่งเป็นระดับ ดังต่อไปนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ชั้นเปรียญธรรม ๓ ประโยค เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

การจัดการศึกษาของสงฆ์ในปัจจุบัน จัดการศึกษาใน ๒ ส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อให้พระภิกษุ สามเณรมีความรู้ในหลักธรรม และหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้มีความประสงค์จะลาสิกขา ก็สามารถนำวุฒิการศึกษาที่ได้รับไปใช้เพื่อการศึกษาต่อในสถานศึกษาหรือประกอบอาชีพได้ แผนกธรรมและแผนกบาลีนั้นเป็นการจัดการศึกษาเฉพาะด้านหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาล้วน ๆ ไม่มีวิชาสามัญศึกษาเข้าไปปะปน ส่วนแผนกสามัญศึกษานั้นเป็นการจัดการศึกษาที่ผสมผสานกันทั้งหลักสูตรแผนกธรรม แผนกบาลี และหลักสูตรสามัญศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการเข้าด้วยกัน แต่หลักสูตรแผนกธรรม-บาลีไม่เข้มข้นมากนัก แต่ก็ยังมีเนื้อหามากกว่าวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน และเป็นการสร้างศาสนทายาทให้มีความรู้ทั้งทางธรรม และทางสามัญควบคู่กันไป เมื่อไม่อาจสามารถดำรงสมณเพศก็สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพ ตามสมควรแก่อัตภาพของตนเอง^{๗๖} ดังนั้นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจึงเป็นหลักสูตรที่เหมาะสมกับเยาวชนยุคปัจจุบัน เพราะสามารถบูรณาการนำเอาการศึกษาสงฆ์

^{๗๖} พระราชวรมนี (พล อาภากรโ), “พัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ปัจจุบัน”, ใน ๖๕ ปี คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระราชวรมนี (พล อาภากรโ) บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕) : ๕๐.

ทั้ง ๓ แผนกมาหลอมเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเป็นการศึกษาแผนกเดียวที่ทุกคนยอมรับว่า เป็น การศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

๒.๔.๔ การศึกษาระบบมหาวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยสงฆ์

การศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีอยู่ ๒ มหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ดัง รายละเอียดต่อไปนี้

๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรฝ่าย มหานิกาย โดยพระราชทานนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” และได้เปิดการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๓๒ ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๓๙ พระองค์ทรงให้เปลี่ยน นามเดิมคือ “มหาธาตุวิทยาลัย” เป็น “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” แต่การเรียนการสอนยัง ดำเนินการตามรูปแบบเดิม คือ เรียนเฉพาะภาษาบาลีและธรรมเท่านั้น ต่อมาได้ประกาศเปิด การศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๐^{๗๗}

พุทธศักราช ๒๕๒๗ รัฐบาล โดยการนำของ ฯพณฯ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ได้ ดำเนินการ เสนอร่างพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะ ผู้สำเร็จวิชาการศึกษาพระพุทธศาสนา โดย รัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงลงพระปรมาภิไธย แล้ว ประกาศใช้เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ ๒๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นต้นมา มีผลทำให้ ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีศักดิ์และสิทธิแห่งปริญญาเช่นเดียวกับ ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับเดียวกันจากสถาบันการศึกษาอื่นๆ ที่รัฐให้การรับรอง ถึงแม้ มหาวิทยาลัยจะมี พระราชบัญญัติ กำหนดวิทยฐานะของผู้สำเร็จวิชาการศึกษาพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ ตาม แต่ก็ยังไม่มี การรับรองสถานะภาพ ความเป็นนิติบุคคลของมหาวิทยาลัย เหมือน มหาวิทยาลัยทั่วไป จึงทำให้ไม่สามารถขยายการจัดการศึกษาในระดับปริญญาโท และปริญญา เอก ตามวัตถุประสงค์และนโยบายของมหาวิทยาลัยได้

อย่างไรก็ตาม พุทธศักราช ๒๕๑๒ มหาเถรสมาคมออกคำสั่งรับรองการศึกษาของ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองเป็นการศึกษาคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๒๗ รัฐบาลในสมัย ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มองเห็นความสำคัญของการศึกษาคณะสงฆ์ จึงได้ดำเนินการเสนอ พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะของผู้สำเร็จวิชาการศึกษาพระพุทธศาสนา มีมติเห็นชอบให้รับรอง เปรียญธรรม ๙ ประโยค ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต และปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต ให้มี

^{๗๗} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ระดับอุดมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

วิทยฐานะเป็นปริญญาดรี พุทธศักราช ๒๕๓๕ คณะกรรมการการศึกษาของคณะกรรมการศึกษาของว่าด้วยการจัดการศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ ได้วางระเบียบให้มหาวิทยาลัย สามารถจัดการศึกษาและการบริหาร ให้เป็นระบบตามสากลปฏิบัติเหมือนมหาวิทยาลัยโดยทั่วไปและรับรองผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี แต่ยังไม่ได้รับรองสถานภาพความเป็นนิติบุคคล ของมหาวิทยาลัยเหมือนมหาวิทยาลัยโดยทั่วไป

พุทธศักราช ๒๕๔๐ รัฐบาล โดยการนำของ ฯพณฯ พล.อ. ชวลิต ยงใจยุทธ ได้เสนอให้รัฐสภาตราพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๐ และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๐ ส่งผลให้มหาวิทยาลัย มีพระราชบัญญัติรับรองสถานภาพ เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับของรัฐบาลและเป็นนิติบุคคล ที่ไม่เป็นส่วนราชการและไม่เป็นรัฐวิสาหกิจ เน้นจัดการศึกษาวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ขยายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีทั้งหมด ๑๐ วิทยาเขต ๘ วิทยาลัยสงฆ์ ๙ ห้องเรียน ๖ หน่วยวิทยบริการ และ ๕ สถาบันสมทบ

๒) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ปฏิบัตินโยบายด้านการผลิตบัณฑิต งานวิจัย งานบริการ วิชาการแก่ชุมชน และงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหารพระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยมีพระราชประสงค์เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร ทรงอุทิศพระราชทรัพย์บำรุงประจำปีและก่อสร้างสถานศึกษาวิทยาลัยแห่งนี้นับครั้งเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย พระองค์ทรงรับมหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์บำรุงประจำปี

เมื่อกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดดำเนินการแล้ว วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนายกรัฐมนตรี มหา-มกุฏราชวิทยาลัยพร้อมด้วยพระเถรานุเถระ จึงได้ทรงประกาศตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงในรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาขึ้น โดยอาศัยนามว่า สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีทั้งหมด ๗ วิทยาเขต ๓ วิทยาลัย ๑๑ ศูนย์การศึกษา และ ๓ ห้องเรียน

สรุปได้ว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยทุกรูปแบบที่กล่าวมานี้ สามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มหลักสูตรที่ศึกษาเฉพาะวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี จัดเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรม การศึกษาแบบนี้บางครั้ง

เรียกว่า การศึกษาแบบจารีต กลุ่มที่ ๒ เป็นหลักสูตรที่ศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาพร้อมกับวิชาสามัญอื่น ๆ ได้แก่ หลักสูตรมหาวิทยาลัยสงฆ์และหลักสูตรวิชาการพระพุทธศาสนาพร้อมกับวิชาสามัญ จัดเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมสมัยใหม่

๒.๕ การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์

การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ เป็นภาระงานที่ได้รับมอบหมายจากมหาเถรสมาคมให้จัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณรและประชาชนในจังหวัดของตน ให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๕.๑ การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นการจัดให้มีการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่นๆ อันควรแก่สมณะเป็นกิจการสำคัญอย่างหนึ่งที่คณะสงฆ์จัดให้มีการดำเนินการดังที่กำหนดไว้ในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์” และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางก็ได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษาว่า “ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม” และในส่วนของการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคได้กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นว่า “ควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษา ให้ดำเนินไปด้วยดี” การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบัน ได้จัดการศึกษาออกเป็น ๓ ส่วน ประกอบด้วย ๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี ๒) การพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ๓) การศึกษาในระดับอุดมศึกษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมตามหลักสูตร แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอกถ้าเป็นฆราวาสมี อุบาสก อุบาสิกา หรือแม่ชี ที่ศึกษาเล่าเรียนเรียกว่า ธรรมศึกษา แบ่งออกเป็นธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีตามหลักสูตร แบ่งออกเป็น ๘ ชั้น คือ ประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓-๙ ปัจจุบันในสำนักเรียนเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ดำเนินการจัดการศึกษาตามที่มอบหมายจึ่งมหาเถรสมาคมให้จัดการศึกษาให้แก่ภิกษุ-สามเณร และประชาชนทั่วไปที่สนใจในการศึกษาปริยัติธรรม ในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีจะเป็นการจัดการศึกษาที่รับมอบนโยบายจากส่วนกลางคือ การกำหนดหลักสูตรจากสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง และ สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง โดยให้ใช้หลักสูตรจากส่วนกลางกำหนดเป็นแบบมาตรฐานทั่วประเทศ โดยผู้สนองงานได้สะท้อนความเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ดังรายละเอียดโดยสังเขปต่อไปนี้

พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปียสโล) ^{๗๘} กล่าวว่า

คณะสงฆ์สุรินทร์จัดการศึกษาครอบคลุมกว้างขวาง ทั้งพื้นฐานและต่อยอดครอบคลุม คือ เปิดโอกาสให้นักเรียนทั้งนักเรียน-บาลี ซึ่งเป็นพื้นฐาน กว้างขวาง คือให้เยาวชน และชาวพุทธได้เรียนธรรมศึกษา ซึ่งเป็นการต่อยอดให้พระที่จบนักธรรมเอกแล้วได้สอน เยาวชนและชาวพุทธให้ได้สอบอีกด้วย เรียนนักธรรมเพื่อเป็นความรู้ในการกำกับชีวิต เรียนบาลีเพื่ออ่านพุทธพจน์ในพระพระไตรปิฎก ภาษาบาลีได้เริ่มแพร่หลายมาในหลาย ทศวรรษ มีขึ้นลงตามกฎไตรลักษณ์ในอดีตมีนักเรียนสอบได้มากทั้งคุณภาพและปริมาณ สอบได้เปรียญโท-เอกหลายรูปในสำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์ แต่ละระยะ ๑๐ ที่ผ่านมา กลับมีผลตกลงอย่างน่าใจหาย แม้จำนวนที่ยังเหลืออยู่ไม่น้อย แต่คุณภาพ เช่น สอบได้ ไม่เป็นที่น่าพอใจ คณะสงฆ์ก็ได้วิเคราะห์กันอย่างหลากหลายว่าเกิดจากสาเหตุใด การศึกษานักธรรมทุกชั้น ตามสถิติในแต่ละปีเป็นที่น่าพอใจ มีสอบได้ทุกชั้นสอบได้ปีละ ไม่น้อย การขาดสอบก็เป็นบุคคลเดิม ส่วนที่น่าสนใจคือธรรมศึกษาโรงเรียนหลายแห่ง ให้ความสำคัญ สนับสนุนให้นักเรียนได้เข้าสอบ แม้แต่ผู้บริหาร ครู บางท่าน ก็ลงชื่อ สอบกับนักเรียนด้วย

พระโสภณปริยัติยาภรณ์ ^{๗๙} กล่าวว่า

ตั้งแต่อดีตจังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีชื่อเสียง โดยการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและบาลี มีชื่อเสียงกว้างขวางติดอันดับต้นๆของประเทศ จากที่ดูมา หลายสำนักการศึกษาต่างก็มุ่งมั่นเอาจริงเอาจัง หลายอำเภอ เอาจริงเอาจัง แม้แต่ จังหวัดก็หลายวัด ทุกวัดต่างเอาจริงเอาจังกัน สู้กัน ในยุคนั้นเป็นต้นมาก็ทำให้การศึกษา กระทั่ง ผมจะจัดเป็นเวลาประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา การศึกษาก็เจริญขึ้นๆ การสอบนักธรรมก็จะสอบได้มากขึ้นๆจนกระทั่งติดอันดับที่เรียกว่าลำดับต้นๆของ ประเทศ ทำให้จังหวัดสุรินทร์มีชื่อเสียงดีขึ้นเป็นลำดับจนกระทั่งจังหวัดสุรินทร์มีพระ มหาเปรียญเกิดขึ้นใหม่เป็นจำนวนมาก สามเณรมหาเปรียญเกิดขึ้นมากทั้งนี้เพราะพระ มหาเถระทั้งหลาย ได้เอาใจใส่ ดูแลให้ความอุปถัมภ์ค้ำชู ทำให้เกิดผลในด้านที่น่าพึง พอใจ ได้รับการยกย่องจากผู้ปกครอง เป็นเกียรติประวัติต่อไป

พระครูวิมลขันติธรรม (อภิสิทธิ์ ขนติโก) ^{๘๐} กล่าวว่า

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลีนั้น ก็เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ เข้าใจอย่างท่องแท้ ถึงกฎระเบียบพระธรรมวินัย อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าใน

^{๗๘} สัมภาษณ์พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปียสโล), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศาลาลอย รองเจ้าคณะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๗๙} สัมภาษณ์พระโสภณปริยัติยาภรณ์ (ฉัตร สจจวโร), เจ้าอาวาสวัดพระหมสุรินทร์ รองเจ้า คณะจังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

^{๘๐} สัมภาษณ์ พระครูวิมลขันติธรรม (อภิสิทธิ์ ขนติโก), เจ้าอาวาสวัดจุมพลสุทธาวาส เจ้าคณะ อำเภอมืองสุรินทร์, วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๕.

การที่จะประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง และเพื่อจะได้เอาธรรมอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ไปเผยแผ่แก่ญาติโยมผู้ไม่มีโอกาสได้เรียนได้ศึกษา ให้เกิดความเข้าใจ และปฏิบัติอย่างถูกต้อง เนื่องจากภาษาบาลีนั้น เป็นภาษาต้นตระกูลของพระพุทธศาสนา พระภิกษุสามเณรจำเป็นจะต้องศึกษาให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของภาษาบาลี ในการที่จะศึกษาให้สูง ๆ ขึ้นต่อไปอีก เพื่อสะดวกและง่ายต่อการอ่านคำภาษาบาลีให้เข้าใจขึ้น และมีความเข้าใจอย่างท่องแท้ และนำไปประพฤตินำไปปฏิบัติให้ถูกต้องตามโอกาสต่อไป เหตุที่ต้องให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แก่นักธรรมและธรรมศึกษา ให้มีความเข้าใจในหลักธรรมอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ในฐานะที่พวกเราเป็นพุทธศาสนิกชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างท่องแท้ ในแง่การประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธศาสนา จึงเป็นจะต้องมีการสั่งสอน ให้แก่เยาวชนตามสถานศึกษาต่างๆ

นายสุพร แผ่แสงจันทร์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า

การศึกษาของคณะสงฆ์สุรินทร์ ได้ดำเนินงานตามที่ได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชาให้จัดการศึกษา ครอบคลุมทุกระดับชั้น ทั้งนักธรรม บาลี ปริยัติสามัญ และในระดับอุดมศึกษา สามารถพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ท่านเจ้าคณะจังหวัดในฐานะเจ้าสำนักเรียน และเป็นผู้บริหารระดับสูงให้ความสนใจ ดูแลเอาใจใส่ ทำให้มีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี แต่ที่น่าเป็นห่วงคือ การศึกษาแผนกบาลีที่การสอบได้น้อย แต่การจัดการศึกษาในส่วนอื่นๆ อยู่ในระดับที่น่ายินดี มีนักเรียนสอบได้มาก จนติดระดับต้น ๆ ของการจัดการศึกษาในระดับประเทศ^{๘๑}

การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี นอกจากจะเป็นการศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย โดยเฉพาะการศึกษาภาษาบาลี เพราะถ้าไม่รู้ภาษาบาลีแล้ว ก็จะไม่มีความรู้และเข้าใจพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎก ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธศาสนาก็จะต้องเสื่อมสูญไปด้วย การสนับสนุนให้การศึกษาจึงเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสามารถดำรงอยู่ในประเทศต่อไป

๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นการจัดการเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ทั้งวิชาสามัญและการศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กันไป เพื่อให้พระภิกษุสามเณร มีความรู้หลักธรรม และหากพระภิกษุเณร

^{๘๑} สัมภาษณ์นายสุพร แผ่แสงจันทร์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๕.

เหล่านี้มีความประสงค์จะลาสิกขาก็สามารถนำวุฒิการศึกษาที่ได้รับไปใช้เพื่อการศึกษาต่อในสถานศึกษาหรือใช้สมัครงานเพื่อประกอบอาชีพได้

ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตจริง ทั้งทางโลกและทางธรรมผสมผสานกันไปตามการเปลี่ยนแปลงของโลก แต่วิชาการพระพุทธศาสนายังเป็นแกนหลักในการศึกษา ถือเป็นการศึกษาสมัยใหม่ที่ผสมผสานทั้งทางด้านศาสนาและวิชาสามัญศึกษาเข้าด้วยกัน การศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนคันถธุระและวิปัสสนาธุระจึงถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงหรือหน้าที่หลักของพระสงฆ์ เป็นการศึกษาเล่าเรียนเพื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อพัฒนาชีวิตโดยดำเนินตามองค์ประกอบของการศึกษาพระพุทธ ศาสนาที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยนับเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติและการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎีคือการศึกษาระบบวินัย ให้ความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่าคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นๆ ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิต และ เมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร เรียกว่า ปริยัติ

๒) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคาสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้น มาสู่ภาคปฏิบัติ คือนามาประพฤติปฏิบัติจริง ๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจาและใจ กล่าวอีกในหนึ่งก็คือน้อมนำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานของตนเรียกว่า ปฏิบัติ

๓) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก พระอรหันตสาวิกา และพระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมดาขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุธรรมขั้นนั้นๆตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้นไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้ แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นโดยอัตโนมัติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ฐานะหรือตำแหน่งแห่งพระอริยเจ้านั้นไม่มีการแต่งตั้งให้จะรู้ได้ด้วยตนเอง คือ ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ เรียกว่า ปฏิเวธ

นอกจากการศึกษาดังกล่าวอ้างมาในเบื้องต้น การศึกษาสงเคราะห์ก็เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษาในประเทศที่สนับสนุนกิจการคณะสงฆ์สืบมา

การศึกษาสงเคราะห์ จัดเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของ วัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัดการศึกษา ร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิมวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ชุมชนหนึ่งมีลักษณะการปฏิบัติภารกิจที่สมบูรณ์ในตัว วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชนจึงทำหน้าที่ให้การศึกษาตลอดชีวิต

แก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น^{๘๒} ภายหลัง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา การจัดให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของรัฐ พระสงฆ์แม้จะมีบทบาทด้านการศึกษาก็เพียงช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลอยู่บ้าง แต่ต่อบทบาทเหล่านี้ ก็ค่อย ๆ ลดน้อยลงตามลำดับ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลผลิตครูได้มากขึ้นก็ไม่ได้อาราธนาพระสงฆ์เป็นครูสอนวิชาสามัญในโรงเรียนอีก คงมีแต่การอาราธนาพระสงฆ์ไปสอนศีลธรรมในโรงเรียนบ้าง เป็นผู้อุปการะโรงเรียนบ้าง การศึกษาของรัฐที่พระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ยังมีส่วนช่วยอยู่ก็เป็นในด้านการศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์ จัดให้มีการบริการแก่สังคมตามความมุ่งหมายของการศึกษาของรัฐ ที่มีการดำเนินกิจการอยู่ในปัจจุบัน สามารถแยกออกเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑) การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ให้นักเรียนและพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ การจัดโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนราษฎร์ การกุศลของวัด โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ และมหาวิทยาลัยสงฆ์

๒) การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษา ในสถาบันศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเป็นผู้นำในการตั้งโรงเรียนในชนบทที่ตั้งวัด การให้สร้างสถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่าง ๆ การให้การอุปถัมภ์แก่เด็กวัด

๓) การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษา ในระบบโรงเรียน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม การใช้หน่วยงานพระธรรมทูตและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน และสถานศึกษาต่าง ๆ ในปัจจุบัน ระบบการศึกษาในโรงเรียนของประเทศเปลี่ยนไป มีการขยายฐานการศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๓ และการศึกษาก็เน้นประสบการณ์ตรงเป็นส่วนมากเด็กและเยาวชนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ เพื่อศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ในระยะเวลาที่เปลี่ยนระบบการเรียนนี้ จึงทำให้ระบบโรงเรียนที่พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์จัด ต้องประสบปัญหาในด้านการบริหารการจัดการ เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์หลายโรงเรียนต้องประสบปัญหานักเรียนขาดเรียนเนื่องจากใช้เวลาในระบบโรงเรียนสามัญเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่อาจทนระบบการเรียนการสอนในห้องเรียนในวันอาทิตย์ได้ หรือการที่โรงเรียนต้องขาดนักเรียน

การศาสนศึกษาเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในปัจจุบัน วัด ต้องเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดีมีการจัดตั้งสถานที่เรียนและส่งเสริมการเรียนการสอนต่อพระภิกษุสามเณรที่สนใจในการเรียนทั้งด้านบาลีและนิกกรรม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ คุณ โทษณ์และเทพพร มังธานี ว่าในด้านการศึกษา พบว่า สามารถรักษารูปแบบการศึกษาแบบดั้งเดิมที่มุ่งผดุงพระธรรมวินัยและ

^{๘๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

พระพุทธศาสนาโดยตรง^{๘๓} และยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ฉันทนา กล่อมจิต ว่า ด้าน การศาสนศึกษา มีการสนับสนุน ให้การศึกษาพระปริยัติธรรม สอบนักธรรม และการอบรม ปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ การศึกษาสงเคราะห์ถือว่าเป็นบทบาทและภารกิจของภิกษุสงฆ์ที่สำคัญ ประการหนึ่ง กล่าว คือ เป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่ จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข^{๘๔}

จากงานวิจัยข้างต้นสะท้อนภาพความสำคัญของคณะสงฆ์ที่ต้องจัดการด้านศาสน ศึกษา เพื่อรักษารูปแบบ ระเบียบปฏิบัติ ที่วางไว้ในอดีตให้สอดคล้องกับการดำเนิน ชีวิตประจำวัน สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข แต่การที่จะดำเนินชีวิตอย่างไรให้ประสบ ผลสำเร็จนั้นต้องอาศัยผลของการกระทำ หรือเจตนาในการที่จะศึกษาหาความรู้ โดยแนวทางที่ นักปราชญ์ได้กำหนดไว้เป็นเพียงแนวทางในการปฏิบัติเท่านั้น

๓) การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต สุรินทร์

(๑) ประวัติความเป็นมาของวิทยาเขตสุรินทร์^{๘๕}

ความคิดที่จะก่อตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตสุรินทร์ ได้ เริ่มมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๒๙ โดย พระราชสิทธิโกศล (เทพ นนโท) เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ และ พระศรีธีรพงศ์ รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ฝ่ายจัดการศึกษา (ปัจจุบันคือ พระธรรมโมลี เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์) มีแนวคิดที่จะขยายการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ให้ครบวงจร ขึ้น ทั้งนี้ได้รับความเห็นชอบ และความสนับสนุนจาก นายเสนอ มูลศาสตร์ ผู้ว่าราชการจังหวัด สุรินทร์

พระราชสิทธิโกศล จึงมีหนังสือนิมนต์เจ้าคณะพระสังฆาธิการ ของจังหวัดสุรินทร์ มาร่วมประชุมปรึกษาหารือ ที่อุโบสถวัดกลางสุรินทร์ เมื่อเดือน พฤษภาคม ๒๕๒๙ ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ดำเนินการ ขอจัดตั้งวิทยาเขตสุรินทร์ขึ้น ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ แต่ทาง คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ไม่อาจจะดำเนินการได้ทันทีเพราะมีความไม่พร้อมบางประการ

ปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ พร้อมทั้งข้าราชการ คณาจารย์ และ ประชาชนส่วนหนึ่ง ได้พร้อมใจกันประชุมกันอีกครั้งหนึ่งที่ศาลาบำเพ็ญกุศลวัดกลางสุรินทร์โดย

^{๘๓} คุณ โทจันทร์ และเทพพร มังธานี, “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรมของวัด ในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ”, รายงานผลการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, ๒๕๔๖).

^{๘๔} ฉันทนา กล่อมจิต, “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดโพธิ์พุทธ ศาสนา: กรณีศึกษา วัดป่าบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี”, รายงานผลการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการ การศึกษา, ๒๕๔๖).

^{๘๕} คุรยละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, **คู่มือนิสิต หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ปีการศึกษา ๒๕๕๔**, (สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๕๔), หน้า ๓-๑๓.

มีพระราชสิทธิโกศล (เทพ นนโท) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และ นายเถลิง เจริญศรี ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ เป็นประธานฝ่ายฆราวาส ที่ประชุมได้ยืนยันในมติให้ดำเนินการขออนุญาตจัดตั้งวิทยาเขตสุรินทร์ขึ้น โดยใช้อาคารสถานที่ของวัดศาลาลอย เป็นสำนักงาน และอาคารเรียนชั่วคราว ที่ประชุมมอบหมายให้ พระศรีธีรพงศ์(ทองอยู่ ญาณวิสุโท) รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ฝ่ายจัดการศึกษา เป็นผู้แทนคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ดำเนินการขออนุมัติจัดตั้ง วิทยาเขตสุรินทร์ต่อมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ กรุงเทพมหานคร

สภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ประชุมครั้งที่ ๒/๒๕๓๑ เมื่อ วันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๓๑ ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ ให้จัดตั้งวิทยาเขตสุรินทร์ขึ้น โดยมีชื่อเต็มว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตสุรินทร์” ให้เปิดสอนในคณะสังคมศาสตร์ ต่อมาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ รัฐสภา ได้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ วิทยาเขตสุรินทร์จึงมีชื่อว่า “มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์”

(๒) วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งวิทยาเขตสุรินทร์

- ๑) เพื่อกระจายโอกาสและสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาให้คณะสงฆ์ และประชาชน ในเขตจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดใกล้เคียง
- ๒) เพื่อพัฒนาบุคลากรทางด้านพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ ความสามารถในการพระไตรปิฎกและวิชาการขั้นสูง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๓) เพื่อดำเนินการศึกษา ค้นคว้า วิจัย พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ทางด้านศาสนา ภาษา ศิลปวัฒนธรรม และเทคโนโลยีสารสนเทศ ให้สามารถนำไปใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาสังคมและประเทศชาติ
- ๔) เพื่อให้บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา แก่คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป
- ๕) เพื่อนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม
- ๖) เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เป็นที่ยอมรับอันจะเอื้อต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรม
- ๗) เพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการเลือกที่จะศึกษาในระดับสูงของคณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป

(๓) พัฒนาการของวิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๓๑ ก่อตั้งวิทยาเขตสุรินทร์ เปิดสอนในคณะสังคมศาสตร์ วิชาเอกสังคมวิทยาและรัฐศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๓๔ เปิดสอนในคณะครุศาสตร์ วิชาเอกสังคมศึกษา และการบริหารการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๒ เปิดสอนวิชาเอกการสอนภาษาอังกฤษ ในคณะครุศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๔๓ เปิดสอนวิชาเอกพระพุทธศาสนา ในคณะพุทธศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๔๓ เปิดขยายห้องเรียนไปที่จังหวัดบุรีรัมย์ โดยเปิดสอนวิชาเอก พระพุทธศาสนา

พ.ศ. ๒๕๔๓ เปิดสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพครูในคณะครุศาสตร์ (เรียน ได้ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์)

(๔) สาขาวิชาที่เปิดสอน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ จัดการศึกษา ๓ ระดับ ดังนี้

ระดับที่ ๑ ปริญญาโท หลักสูตร ๒ ปี สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เปิดสอน ได้แก่ วิชาเอก พระพุทธศาสนา

ระดับที่ ๒ ปริญญาตรี หลักสูตร ๔ ปี (พระภิกษุสามเณร/คฤหัสถ์) สาขาวิชา พระพุทธศาสนา เปิดสอน ได้แก่ วิชาเอกพระพุทธศาสนา สาขาวิชารัฐศาสตร์ เปิดสอน ได้แก่ สาขาวิชารัฐศาสตร์(วิชาเอกการบริหารรัฐกิจ) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (วิชาเอกการปกครอง) สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และหลักสูตร ๕ ปี ในสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน เปิดสอน ได้แก่ วิชาเอกสังคมศึกษา และวิชาเอกการสอนภาษาอังกฤษ

ระดับที่ ๓ ประกาศนียบัตร จำนวน ๑ หลักสูตร คือ หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส) ๑ ปี เฉพาะพระภิกษุ

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ เป็นส่วนหนึ่งการปกครองของคณะสงฆ์การปกครองคณะสงฆ์ สอนองงานของคณะสงฆ์ ๖ ด้าน คือ ด้าน การปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ สาธารณูปการ และสาธารณ สงเคราะห์ สำหรับการจัดการศาสนศึกษานั้น ได้จัดการศึกษาตามที่ได้รับมอบหมายจากมหาเถร สมาคมในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม และปฏิบัติตามที่กฎหมายได้มีพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ จึงได้จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลี-แผนกธรรม พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาและจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เพื่อให้บุตรหลานของชาวบ้านที่ขาด โอกาสทางการศึกษาได้พัฒนาตนเอง และเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

๒.๖ จำนวนและที่ตั้งสถานศึกษาด้านศาสนศึกษาในจังหวัดสุรินทร์

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ ดำเนินกิจกรรมในลักษณะของ การสอนงานคณะสงฆ์ ที่ได้แบ่งอำนาจการบริหารไปสู่ส่วนภูมิภาค อยู่ในเขตปกครองของภาค ๑๑ ประกอบด้วย นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และ สุรินทร์ และในจังหวัดให้มีสำนักเรียนเจ้า คณะจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาในจังหวัดของตน ผู้วิจัยจะขอเสนอใน รายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลีของคณะสงฆ์สุรินทร์ เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะของมอบหมายตามภาระงานที่มอบหมายตามลำดับชั้น มอบหมายให้แต่ละวัดเป็นผู้สอน อำเภอกเป็นผู้รับผิดชอบจัดสนามสอบ จังหวัดรวบรวมรายชื่อนักเรียนส่งไปยังผู้รับผิดชอบตามลำดับตามสายบังคับบัญชาจนถึงส่วนกลางคือ แม่กองธรรมสนามหลวง ตามตารางดังนี้

ลำดับ	อำเภอ	จังหวัด
๑	เมืองสุรินทร์	สุรินทร์
๒	เขวาสินรินทร์	สุรินทร์
๓	ศีขรภูมิ	สุรินทร์
๔	รัตนบุรี	สุรินทร์
๕	โนนนารายณ์	สุรินทร์
๖	ท่าตูม	สุรินทร์
๗	ปราสาท	สุรินทร์
๘	สังขะ	สุรินทร์
๙	ศรีณรงค์	สุรินทร์
๑๐	สำโรงทาบ	สุรินทร์
๑๑	สนม	สุรินทร์
๑๒	ชุมพลบุรี	สุรินทร์
๑๓	จอมพระ	สุรินทร์
๑๔	กาบเชิง	สุรินทร์
๑๕	พนมดงรัก	สุรินทร์
๑๖	บัวเชด	สุรินทร์
๑๗	ลำดวน	สุรินทร์

ตารางที่ ๒.๑ แสดงการรับผิดชอบการจัดการศึกษาของอำเภอ

จากตารางที่ ๒.๑ สามารถสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมได้มอบหมายให้วัดในแต่ละอำเภอเป็นผู้จัดการศึกษา เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์เป็นผู้ดูแลนโยบายในภาพรวม โดยแบ่งตามเขตปกครองคณะสงฆ์ ๑๗ อำเภอ

รายชื่อสำนักศาสนศึกษาในสำนักเรียนเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับ	สำนักศาสนศึกษาวัด	อำเภอ
๑	ศาลาลอย	เมืองสุรินทร์
๒	กลางสุรินทร์	เมืองสุรินทร์
๓	หนองบัว	เมืองสุรินทร์
๔	โคกบัวราย	เมืองสุรินทร์
๕	คุ่มเหนือ	เมืองสุรินทร์
๖	แสงบูรพา	เมืองสุรินทร์
๗	ตาตอม	เมืองสุรินทร์
๘	จุมพลสุทธาวาส	เมืองสุรินทร์
๙	สุเขตตาราม	เมืองสุรินทร์
๑๐	ทุ่งสว่าง	เมืองสุรินทร์
๑๑	จอมรัตนาราม	เมืองสุรินทร์
๑๒	พรหมสุรินทร์	เมืองสุรินทร์
๑๓	ประทุมเมฆ	เมืองสุรินทร์
๑๔	จำปา	เมืองสุรินทร์
๑๕	จอมสุทธาวาส	เมืองสุรินทร์
๑๖	ศรีวิหารเจริญ	ศีขรภูมิ
๑๗	พันชี	ศีขรภูมิ
๑๘	ศิริสดอชัย	ศีขรภูมิ
๑๙	บ้านจารพัต	ศีขรภูมิ
๒๐	บ้านข่า	ศีขรภูมิ
๒๑	หนองคุน้อย	ศีขรภูมิ
๒๒	บ้านตรึม	ศีขรภูมิ
๒๓	บ้านหัวแรด	ศีขรภูมิ
๒๔	โสดาราม	ศีขรภูมิ
๒๕	หนองเหล็ก	ศีขรภูมิ
๒๖	นาโพธิ์	ศีขรภูมิ

๒๗	กลาง	รัตนบุรี
๒๘	สว่างลำเพ็ญ	รัตนบุรี
๒๙	ดอกจานรัตนาราม	รัตนบุรี
๓๐	เหนือ	รัตนบุรี
๓๑	หนองตาพระ	ปราสาท
๓๒	บุรณ์สะโน	สำโรงทาบ
๓๓	สหมิตรบำรุง	สำโรงทาบ
๓๔	โพธิ์ศรีวรรณาราม	สำโรงทาบ
๓๕	สว่างเป้า	สนม
๓๖	บึง	สนม
๓๗	บุรพาวนาราม	สนม
๓๘	หนองพลับ	สนม
๓๙	จอมพระ	จอมพระ
๔๐	ไทรงาม	ชุมพลบุรี
๔๑	ทุ่งสว่างหัวนาคำ	ชุมพลบุรี
๔๒	ทิพย์เนตร	ชุมพลบุรี
๔๓	ขุนหาญ	ชุมพลบุรี
๔๔	ศรีท้าวารินทร์	ชุมพลบุรี
๔๕	แสนสุข	ชุมพลบุรี
๔๖	แจ้งศรีโพธิ์ทอง	ชุมพลบุรี
๔๗	โพธิ์งาม	ชุมพลบุรี
๔๘	ประชาสังคม	ชุมพลบุรี
๔๙	บ้านปลาเดิด	ชุมพลบุรี
๕๐	อิสาน	โนนนารายณ์
๕๑	ปราสาทชุมดิน	โนนนารายณ์
๕๒	บ้านหนองพวง	โนนนารายณ์

ตารางที่ ๒.๒ แสดงจำนวนศาสนศึกษาแผนกบาลี

จากตารางที่ ๒.๒ สามารถสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติแผนกธรรมแผนกบาลีได้มอบหมายให้วัดเป็นผู้จัดการศึกษา เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์เป็นผู้ดูแลนโยบายในภาพรวม โดยแบ่งตามเขตปกครองคณะสงฆ์ ๑๗ อำเภอ และในปัจจุบันได้จัดการการเรียนการสอนจำนวน ๕๒ วัด

๒.๖.๒ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในจังหวัดสุรินทร์

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญเกิดขึ้นจากนโยบายของมหาเถรสมาคม ที่ให้วัดต่างๆทั่วประเทศ ที่มีความสามารถในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ประชาชนในพื้นที่ คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์จึงได้ดำเนินการขอจัดตั้งโรงเรียนตามนโยบาย จนมีจำนวนโรงเรียน ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	สถานที่ตั้ง
๑	บาลีสากิต	วัดศาลาลอย อ.เมือง จ.สุรินทร์
๒	ปริยัติคุณรสวิทยา	วัดจุมพลสุทธาวาส อ.เมือง จ.สุรินทร์
๓	ปริยัติโกศลวิทยา	วัดกลางสุรินทร์ อ.เมือง จ.สุรินทร์
๔	วัดจอมพระ	วัดจอมพระ อ.เมือง จ.สุรินทร์
๕	พระปริยัติธรรมพันชีวิทยา	วัดพันชี อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์
๖	รัตนโนภาสวิลลศึกษา	วัดกลางอ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์
๗	โพธิศึกษา	วัดโพธิพิทักษาราม อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๘	วัดบ้านกาบเชิง	วัดบ้านกาบเชิง อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์
๙	พระปริยัติธรรมวัดโพธาราม	วัดโพธาราม อ.สังขะ สุรินทร์
๑๐	สุวรรณวิจิตรวิทยา	วัดสุวรรณวิจิตร อ.ปราสาท สุรินทร์*
๑๑	ปริยัติบวรวิทยา	วัดพรหมสุรินทร์ อ.เมือง จ.สุรินทร์*
๑๒	พระปริยัติธรรมวัดบ้านกาเจาะ	วัดบ้านกาเจาะ อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์**

ตารางที่ ๒.๓ แสดงรายชื่อโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

๒.๖.๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๘ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ เป็นส่วนหนึ่งในการปกครองของคณะสงฆ์ไทย ได้จัดการศึกษาให้พระภิกษุ-สามเณร และประชาชน

* ปัจจุบันเลิกดำเนินการ แต่ได้ขอจัดตั้งเป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

** ปัจจุบันเลิกดำเนินการ

ทั่วไป ประกอบด้วย ๑) พระปริยัติธรรมแผนกธรรม ๒) พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๓) พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ๔) ระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้บุตร-ธิดาของชาวจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียงได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง ที่ไม่มีโอกาสศึกษาในระบบปกติ มีปัญหาเรื่องความยากจน และขาดแคลนทุนทรัพย์ในการศึกษา ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ผู้ที่ขาดโอกาส หรือด้อยโอกาส ให้มีโอกาสในการศึกษา

๒.๗ ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาในจังหวัดสุรินทร์

๒.๗.๑ ปัญหาและอุปสรรคการศึกษาแผนกนักธรรมและแผนกบาลี

ปัญหาและอุปสรรคการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ซึ่งการเรียนการสอนทั้ง ผู้วิจัยเห็นว่า หลักสูตรการเรียนการสอนนั้น มีความเหมาะสมดีอยู่แล้ว โดยเฉพาะหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ได้ปรับปรุงเป็นไปตามแนวนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการทุกประการ แต่ปัจจัยที่เป็นปัญหาของการเรียนการสอน สามารถสรุปได้ดังนี้

๑) บุคลากรทางการศึกษา

บุคลากรทางการศึกษา ถือเป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จได้ แต่ปัญหาและอุปสรรคการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมในปัจจุบัน ซึ่งบางสำนักเรียนก็ประสบผลสำเร็จในการจัดการศึกษา บางสำนักเรียนก็ไม่ประสบผลสำเร็จในเรื่องนี้ โดยมีปัจจัยหลักๆ มีดังต่อไปนี้

(๑) ผู้บริหาร ถือเป็นเสาหลักของบริหารจัดการศึกษาทั้งหมดของสำนักเรียน โดยผู้ที่เข้ามาบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมทุกแผนกนั้น จำเป็นต้องเป็นนักการศึกษาอย่างจริงจัง มีความรอบรู้ทั้งทางโลก และทางธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ใช้หรือปรับปรุงระบบการเรียนการสอนอย่างมีแบบแผน และบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพทุกๆ ด้าน คือต้องเป็นคนกล้าคิด กล้าตัดสินใจ เมื่อเจอกับปัญหาการจัดการเรียนการสอนขึ้น และสามารถแก้ปัญหาได้อย่างรวดเร็ว และถูกต้อง จึงสามารถบริหารจัดการศึกษาของสำนักเรียนได้อย่างสมบูรณ์ แต่ปัญหาการบริหารจัดการศึกษา ก็ยังมีหลายสำนักเรียน ที่ไม่ประสบผลสำเร็จในการบริหารจัดการศึกษา ในการที่จะพัฒนาคุณภาพศาสนทายาทผู้เข้ามาบวชเรียนโดยผู้บริหารเองควรจะไปดูรูปแบบ วิธีการจัดการเรียนการสอน ของสำนักเรียนที่ได้ประสบผลสำเร็จในเรื่องของการศึกษานำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการศึกษาของตนอย่างมีประสิทธิภาพ ยึดหยุ่น เป็นไปตามสภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงของโลก โดยบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาควรจะมีองค์กรของการดำเนินงาน ดังนี้

- กำหนดบทบาทภาระงานที่รับผิดชอบ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้
อย่างชัดเจน

- ต้องมีการปรับเปลี่ยนแผนงานที่กำหนดไว้อยู่เสมอให้มีความเหมาะสมกับบุคลากรที่รับผิดชอบหน้าที่นั้นๆ เพื่อให้การปฏิบัติงานมีการพัฒนาตนเองทันต่อความเปลี่ยนแปลงของข้อมูลข่าวสารได้

- ผู้ปฏิบัติงานมีความคล่องตัวตามหน้าที่ที่ได้รับผิด เมื่อเกิดมีปัญหาขัดข้องขึ้นก็สามารถแก้ปัญหาได้ หรือปรึกษาหารือกันกับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในการบริหารจัดการศึกษา ทำให้การจัดการศึกษาสามารถดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(๒) ครู/อาจารย์ ถือเป็นกลไกสำคัญในการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ ได้ โดยผู้บริหารจำเป็นต้องจัดหาครูบาอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในแขนงวิชาการต่างๆ เพื่อบริหารจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ มีการเรียนการสอนที่หลากหลาย และผู้สอนก็ต้องรับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง และจะต้องเป็นผู้ที่พัฒนาศักยภาพใฝ่เรียนรู้อยู่เสมอเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีได้

(๓) นักเรียน ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญในการจัดการศึกษาพระปรีชาติธรรมทั้งสามแผนก เพราะถ้าไม่มีนักเรียนเข้าศึกษาแล้ว การจัดการศึกษาทั้งหมดก็ไม่สามารถดำเนินการได้ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ทางบุคลากรทางการศึกษา ต้องมีหลักจิตวิทยาในการชักชวนโน้มน้าวจิตใจ และมีหลักพรหมวิหารธรรมในการแสวงหาผู้เรียนให้เข้ามาเรียน โดยได้รับการยินยอมจากผู้ปกครอง และตัวผู้เรียนเองด้วย ซึ่งเรื่องนี้ ผู้บริหารจะทำอย่างไร เพื่อให้มีผู้เข้ามาเรียนเพิ่มขึ้นได้

(๔) อาคารสถานที่

อาคารสถานที่สำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอน และที่พักอาศัยของนักเรียนในสำนักเรียนต่างๆ จะได้ผลสำเร็จหรือไม่ขึ้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยเหล่านี้ คือ สถานที่อยู่อาศัย ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการศึกษา โดยผู้เรียนเข้ามาศึกษาเป็นพระภิกษุ สามเณร ซึ่งมาจากสภาพครอบครัวที่แตกต่างกันมาอาศัยอยู่รวมกัน บางสำนักเรียนมีพระภิกษุ สามเณรเป็นจำนวนมาก สถานที่พักอาศัยจึงเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากนี้ ยังมีปัญหาหลายๆ ด้านเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของนักเรียนทั้งหมด ที่ผู้บริหารสำนักเรียนต้องรับภาระอย่างหนักและต้องดูแลปกครองอย่างทั่วถึงด้วย จึงจะดำเนินการได้

(๕) อุปกรณ์การเรียนการสอน ก็เป็นเรื่องที่สำคัญเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นอาคารเรียน อุปกรณ์เครื่องมือการเรียนการสอน โดยเฉพาะคอมพิวเตอร์ได้เข้ามาเป็นปัจจัยหลักในการอำนวยความสะดวกในทุกองค์กร การบริหารจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จก็เช่นกัน จึงเป็นภาระของเจ้าสำนักเรียนที่จะต้องหาแหล่งทุนสนับสนุนให้เพียงพอ มีความสมดุลของจำนวนนักเรียนด้วย จึงสามารถดำเนินการได้

(๖) งบประมาณ งบประมาณ ก็เป็นปัจจัยหลักในการบริหารจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ โดยเฉพาะการบริหารสำนักเรียน ควรบริหารการเงินสำหรับใช้จ่ายของสถานศึกษา ต้องดูแลรับผิดชอบทั้งรายรับ รายจ่าย มีการทำบัญชีงบประมาณอย่างชัดเจน โปร่งใสตรวจสอบได้ ซึ่งบางสำนักเรียนก็มีปัญหาในเรื่องนี้เป็นหลัก สำหรับสร้างสถานที่พักอาศัย สถานที่เรียน

อุปกรณ์การเรียนการสอนต่างๆ พร้อมทั้งค่าตอบแทนบุคลากรทางการศึกษาด้วย จึงเห็นว่า ทุกองค์ประกอบส่วนควรเข้ามาสนับสนุนอย่างจริงจัง เพียงพอ และทั่วถึง จึงสามารถพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สมบูรณ์ได้

การจัดการเรียนการสอนด้านหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันนับได้ว่ายังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรจะเป็น เห็นได้จากการที่พระภิกษุสามเณรไม่ใส่ใจหรืออาจรู้สึกเบื่อหน่ายต่อกิจกรรมการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีเมื่อเทียบกับการพัฒนาการจัดการศึกษาของรัฐในปัจจุบันอันเป็นผลเนื่องมาจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ทำให้เกิดการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานใหม่ แม้รัฐบาลก็มีความพยายามที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนส่งเสริมให้มีการปรับปรุงหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เห็นได้จากกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘ ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ดังงานวิจัยของธนู ศรีทองที่วิจัยการศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑ ได้อธิบายไว้ว่า

สภาพความเป็นไปในปัจจุบันของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม โดยภาพรวมทั่วประเทศกำลังประสบกับปัญหาทั้งในด้านปริมาณผู้เรียนและด้านการบริหารจัดการศึกษา สภาพการเช่นนี้ทำให้ชาวพุทธส่วนใหญ่เริ่มไม่มั่นใจและให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมลดน้อยลง ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าในด้านการจัดการศึกษาของภาครัฐกล่าวคือการขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น ๙ ปีทำให้คนส่วนใหญ่มีทางเลือกในการเข้ารับบริการด้านการศึกษาจากรัฐเพิ่มมากขึ้น^{๘๖}

นอกจากนี้ยังเกิดจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการจัดการ ดังที่พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) นำเสนอไว้ว่า

การที่นักเรียน-บาลี มีผู้เรียนน้อยลง ดังที่ปรากฏเป็นแนวโน้มในปัจจุบัน ก็เพราะถ้าผู้จัดคิดแต่เพียงว่าเอาการสืบทอดพระศาสนาเป็นตัวตั้งของการเรียน แต่เด็กบอกว่าเขาจะเรียนตามที่ตนต้องการ เขาก็ไปหาเรียนที่อื่นและไม่มาบวชเรียน คณะสงฆ์ต้องกำหนดวิธีการใหม่ว่า ให้เด็กเริ่มเรียนวิชาตามที่เขาสนใจ ในขณะเดียวกันก็คอยกล่อมเกล้าอภัยาคัยเพื่อให้เขาหันมาสนใจเรียนวิชาที่จำเป็นต่อความเป็นศาสนทายาท ผู้จัดการศึกษาจะต้องคิดถึงความสนใจของผู้เรียนด้วย คือทำการเรียนวิชาศาสนาให้สนุกน่าเรียนและในขณะเดียวกันก็อย่าไปตามใจผู้เรียนจนไม่สอนวิชาเพื่อการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เทคนิควิธีการสอนต้องหุ้มนักไปเพราะคณะสงฆ์มีคู่แข่งคือ

^{๘๖} ธนู ศรีทอง, “การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

โรงเรียนทั่วไปของรัฐและเอกชนจำนวนมาก ถ้าเด็กเห็นว่าการบวชเรียนวิชาศาสนาเป็นเรื่องน่าเบื่อใครจะอยากบวชเรียน ที่พูดอย่างนี้ไม่ใช่เพื่อให้คิดแต่เพียงว่าเด็กควรเรียนอะไรแต่ต้องการให้คิดว่าเด็กควรเรียนอย่างไรด้วย ที่ว่าควรเรียนอะไรคือหลักสูตร ที่ว่าเรียนอย่างไรคือกระบวนการเรียนการสอน รวมถึงสื่ออุปกรณ์ วัสดุประเมิณผล ต้องยอมรับว่าเทคนิควิธีการสอนและสื่ออุปกรณ์นั้นคณะสงฆ์พัฒนาค่อนข้างช้า และนี่คือปัญหาซึ่งยังไม่รวมถึงการส่งเสริมผู้ด้วยโอกาสที่เข้ามาบวช แล้วให้มีทุนการศึกษา นี่เป็นปัญหาที่แก้ได้ง่ายเพราะคนไทยมีศรัทธาอยู่แล้ว แต่ปัญหาใหญ่และต้องแก้ในคราวเดียวกันคือ เรียนอะไร เรียนอย่างไร รัฐบาลบอกว่าพร้อมที่จะให้งบประมาณ เพราะตามกฎหมายกระทรวงฉบับใหม่นี้พระสงฆ์จัดการศึกษาอยู่ที่ตำบลไหนก็ได้ แต่ต้องเป็นระบบโรงเรียน รัฐจะให้งบประมาณเพื่อสอนวิชาสามัญและวิชาศาสนา^{๘๗}

จากข้อมูลที่กล่าวถึงในเบื้องต้นแสดงให้เห็นว่า ปัญหาของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในประเทศกำลังประสบปัญหาของการขาดแคลนศาสนทายาท ซึ่งปัญหาประการหนึ่งเกิดจากการนโยบายของภาครัฐที่ขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น ๙ ปี ผลกระทบนี้ก็ส่งผลไปทั่วประเทศรวมทั้งการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์

๒.๗.๒ ปัญหาของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

นอกจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมจะได้รับผลกระทบ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ก็ได้รับผลกระทบไปด้วย ดังงานวิจัยที่ได้นำเสนอ ดังนี้

ปัญหาหลักของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาก็คือ ปัญหาด้านครุมีวุฒิ การศึกษาต่ำกว่าเกณฑ์ ขาดอุปกรณ์วัสดุครุภัณฑ์ในการศึกษา การบริหารงาน ด้านอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม ด้านบุคลากร ด้านวิชาการ ด้านการเรียนการสอน ด้านสื่อและเทคโนโลยีสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ ด้านงบประมาณ ด้านธุรการและการเงิน ด้านปกครองนักเรียน ด้านการให้บริการ ด้านการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ด้านการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และด้านผลผลิตที่ออกไปสู่ชุมชนและสังคมล้วนแต่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นและกำลังดำเนินไปอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา^{๘๘}

จากผลการวิจัยในเบื้องต้นสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสำรวย อติวิชา ที่วิจัยเรื่อง ปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยได้สรุปว่า

^{๘๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท, หน้า ๑๙-๒๐.

^{๘๘} ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ, “การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑”, รายงานผลการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

ปัญหาการจัดการเรียนการสอนในด้านหลักสูตร ได้แก่ การอบรมเกี่ยวกับโครงสร้างของหลักสูตรโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ให้กับครูผู้สอนมีน้อยเกินไป จำนวนคู่มือครูแต่ละรายวิชาไม่เพียงพอกับจำนวนครูผู้สอน และคู่มือครูมีไม่ครบทุกรายวิชา ในด้านการจัดการเรียนการสอนได้แก่ ขาดแหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ในด้านสื่อการสอนได้แก่ โรงเรียนขาดแคลนงบประมาณที่จะให้การสนับสนุนในการผลิตสื่อการสอน และโรงเรียนขาดแคลนสื่อการสอนที่ทันสมัย^{๘๙}

หรืองานวิจัยของปัญญา ภูักดี ที่วิจัยเรื่อง การบริหารงานวิชาการในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๖ ผลการวิจัยได้สรุปว่า

การบริหารวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๖ การปฏิบัติงานวิชาการ ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านการบริหารหลักสูตร ๒) ด้านการเรียนการสอน ๓) ด้านการใช้วัดกรรมและเทคโนโลยีการศึกษา ๔) ด้านการนิเทศการศึกษา และ ๕) ด้านวัดผลประเมินผล ปัญหาที่พบในแต่ละด้าน คือ ขาดงบประมาณในการจัดทำเอกสารหลักสูตรเพื่อบริการครู อาจารย์ โดยครู อาจารย์ขาดความรู้ความสามารถในการนำนวัตกรรมเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้ในการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม คอมพิวเตอร์ช่วยในการเรียนรู้ไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเพื่อให้คำปรึกษาหรือนิเทศการสอน และไม่มีเครื่องมือที่มีคุณภาพในด้านการวัดผลประเมินผล^{๙๐}

จากปัญหาดังกล่าวนำไปสู่การปฏิบัติงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อประสานนโยบายในการพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ให้เกิดการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่รายงานการวิจัยของ สิริกร อ้วนศิริ^{๙๑} ที่วิจัยเรื่อง “การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของปัจจัยที่ส่งผลต่อผลการประเมินคุณภาพภายนอกของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา” โดยเสนอแนวทางการพัฒนาไว้ว่า

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาควรให้ความสำคัญและบริหารจัดการต่อปัจจัยที่ส่งผลต่อผล การประเมินคุณภาพภายนอกของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาทั้ง ๗ ปัจจัยดังกล่าวให้มากขึ้นโดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานรับรองมาตรฐานและการประเมินคุณภาพการศึกษา

^{๘๙} พระมหาสำรวย อัตติสา, “ปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด”, รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๓).

^{๙๐} ปัญญา ภูักดี, “การบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๖”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕).

^{๙๑} สิริกร อ้วนศิริ, “การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของปัจจัยที่ส่งผลต่อผลการประเมินคุณภาพภายนอกของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา”, วารสารการวัดผลการศึกษา, ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม ๒๕๕๕) : ๖๓-๘๐.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรใช้เป็นแนวทางในการกำหนดเป็นเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งทางด้านการวางแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา การระดมทรัพยากรทางการศึกษาและการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาให้มากขึ้น อีกทั้งควรให้ความสำคัญต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานักเรียน ซึ่งเป็นสามเณรในระดับการศึกษา ขั้นพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ให้มีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพื่อที่จะรับการเรียนรู้ได้อย่างเต็มตามศักยภาพของแต่ละรูป อันจะนำไปสู่คุณลักษณะของนักเรียนที่พึงประสงค์ ทั้งเป็นคนดี คนเก่งและคนมีความสุข เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพและคุณค่าต่อสังคมและประเทศชาติสืบไป

ผู้วิจัยเห็นว่า การปล่อยให้สภาพการณ์ของการศึกษาคณะสงฆ์ในด้านพระปริยัติธรรมอยู่ในภาวะที่ทรงและทรุดตัวเช่นนี้จะทำให้คำสอนพุทธศาสนาไม่แพร่หลาย ทำให้ผลผลิตทางการศึกษาที่เป็นพระภิกษุสามเณรขาดคุณภาพที่ดีพอ ตลอดกระทั่งอาจทำให้พุทธศาสนาเสื่อมสลายไปจากประเทศไทย ดังนั้นเพื่อให้การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมดำเนินไปด้วยดี บรรลุวัตถุประสงค์และเกิดประโยชน์สูงสุดในการดำรงพุทธศาสนาไว้ จึงมีความจำเป็นต้องทำวิจัยเพื่อศึกษาสภาพปัญหาในด้านลึกและหาแนวทางแก้ไขต่อไป

๒.๗.๓ ปัญหาและอุปสรรคการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปัญหาและอุปสรรคการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ สามารถสรุปภาพรวมของปัญหาและอุปสรรคที่เป็นปัจจัยส่งผลให้การดำเนินการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) บุคลากรทางการศึกษา คือ เป็นผู้ที่ทำหน้าที่หลักของการพัฒนาสถาบันศึกษาให้มีความเจริญก้าวหน้าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลก โดยจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและคุณภาพ แต่ปัญหาการจัดการศึกษาปัจจุบัน ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งมีสาเหตุหลักๆ ดังนี้

- อาจารย์ ถือเป็นคนสำคัญในการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ ได้โดยผู้บริหารจำเป็นต้องจัดหาอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในแขนงวิชาการต่างๆ เพื่อดำเนินการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ มีการเรียนการสอนที่หลากหลาย รับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง และจะต้องเป็นผู้ที่พัฒนาศักยภาพใฝ่เรียนรู้อยู่เสมอเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีได้ แต่ปัญหาที่เป็นอยู่คือควรกำหนดภาระงานที่งานอย่างชัดเจน ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ต้องมีการปรับเปลี่ยนแผนงานที่กำหนดไว้อยู่เสมอ มีความเหมาะสมกับบุคลากรที่รับผิดชอบหน้าที่นั้นๆ เพื่อให้มีการพัฒนาตนเองทันต่อความเปลี่ยนแปลงของยุคข้อมูลข่าวสารได้ ผู้ปฏิบัติงานมีความคล่องตัวตามหน้าที่ที่ได้รับผิด เมื่อเกิดมีปัญหาคัดข้องขึ้นก็สามารถแก้ปัญหาได้ หรือ

ปรึกษาหารือกันกับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เพื่อให้การศึกษาสามารถดำเนินได้ ควรกำหนดปรับอัตราเงินเดือนเป็นไปตามระบบข้าราชการที่ควรจะได้ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจการทำหน้าที่อย่างจริงจัง และมีประสิทธิภาพ

- ผู้เรียน คือ นิสิต ที่เข้ามาศึกษาซึ่งมีความสำคัญ ถ้าไม่มีนิสิต ก็ไม่สามารถดำเนินการจัดการศึกษาได้ ปัญหาหลักที่ประสบอยู่ในปัจจุบัน คือ นับตั้งแต่มีการกำหนด วุฒิทางเปรียญธรรม ๓ ประโยค เทียบเท่ากับวุฒิมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๖ และหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ขึ้นมานั้นทำให้มีสามเณรเป็นจำนวนมากเข้ามาศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งมีอายุน้อยความรับผิดชอบยังขาด อยู่และเรียนร่วมกันกับพระสังฆาธิการที่จบหลักสูตรดังกล่าว ทำให้การจัดการศึกษานั้นมิได้ประสบผลสำเร็จเท่าควร จึงเห็นว่า ควรกำหนดอายุอย่างชัดเจนของสามเณรที่เข้ามาศึกษา

- การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ของมหาวิทยาลัย ยังมีปัญหาของการจัดการเรียนการสอน เพราะว่ามีอาจารย์หลายรูป/คน รับผิดชอบวิชาที่สอนนั้นหลายวิชา ขาดการทำความเข้าใจในรายวิชาที่สอนอย่างชัดเจน มีเวลาไม่เพียงพอในการปรับปรุงวิธีการสอน มิได้พัฒนาวิชาที่ตัวเองถนัดหรือจบตรงเท่าที่ควร เนื่องจากรับผิดชอบวิชาอื่นๆ ด้วย ซึ่งปัญหาและอุปสรรคโดยภาพรวมที่เป็นอยู่ ก็คือ ขาดบุคลากรทำหน้าที่สอนอย่างมีคุณภาพ อาจารย์ทำหน้าที่สอนภาษาต่างประเทศมีไม่เพียงพอ และสอนไม่ตรงตามวิชาที่ได้เรียนจบมา

- อุปกรณ์การเรียนการสอน

อุปกรณ์การเรียนการสอน ก็เป็นปัจจัยหลักในการดำเนินการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ โดยเฉพาะอาคารสถานที่เรียน สื่อเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา แหล่งศึกษาค้นคว้า และสภาพแวดล้อมต่างๆ ตามวิทยาเขต และวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งยังมีปัญหาในสิ่งเหล่านี้อยู่ เช่น การผลิตสื่อการสอน และใช้สื่อการสอน เห็นได้ชัดจากโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ล้วนแล้วเป็นพระนิสิต ที่ยังขาดทักษะในการสร้างสื่อการสอน ทำให้การสอนธรรมะหรือเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น ขาดความสนใจ ไม่มีสิ่งเร้าใจ ส่งผลให้เด็กนักเรียนมีความ เบื่อหน่ายโดยปริยาย โดยมีผลสืบเนื่องมาตอนที่ยังเป็นพระนิสิตอยู่นั่นเอง

- การวัดผลประเมินผล

การวัดผลประเมินผล ถือปัจจัยสุดท้ายของการจัดการเรียนการสอนมาทั้งหมด ว่าการดำเนินการจัดเรียนการสอนประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ควรปรับปรุง หรือสอนเสริมในบางวิชา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถที่จะจบตามหลักสูตรที่ได้กำหนดไว้ และก็เป็นเครื่องมือในการประเมินคุณภาพของสถาบันการศึกษานั้นด้วย คืออยู่ที่ผู้สำเร็จการศึกษาอย่างมีคุณภาพ ซึ่งกระบวนการทุกอย่างอยู่ที่ ผู้บริหาร ผู้สอน และนำหลักสูตรมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแก่ผู้เรียน โดยผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในทางที่ดี มีคุณธรรม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสันติสุขได้ จึงจะประสบผลสำเร็จในการบริหารจัดการศึกษาได้ สำหรับการประเมินผล (Evaluation) ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ไม่ต่างจาก

สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาอื่นๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชนก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน และ การวัดผลประเมินผลก็เป็นไปตามนโยบายของกระทรวง จึงไม่มีปัญหาและอุปสรรคในเรื่องนี้

๒.๘ สรุป

การศึกษาเป็นกระบวนการให้และรับความรู้และประสบการณ์ เป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติการสร้างจิตสำนึก การเพิ่มพูนทักษะ การทำความเข้าใจให้กระจ่าง การอบรมปลูกฝัง ค่านิยม การถ่ายทอดศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของสังคม การพัฒนาความคิด โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บุคคลมีความเจริญงอกงามทางปัญญา มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสม สำหรับการประกอบอาชีพ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีค่านิยมที่ดีและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ซึ่งกระบวนการดำเนินการให้มนุษย์ได้รับการศึกษานี้ หากรัฐยังไม่เข้ามาดูแล ก็เป็นเรื่องที่คนใกล้ชิดเช่น ครอบครัวหรือญาติมิตรเพื่อนฝูงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกันเอง เพื่อให้ผู้รับการอบรมสามารถอยู่ร่วมกับสังคมนั้นได้ แต่เมื่อสังคมขยายตัวมากขึ้นจนปัจจุบันกลายเป็นสังคมระดับประเทศ การให้การศึกษาต้องเป็นไปอย่างระบบ ต้องมีการจัดการ มีเป้าหมาย มีรูปแบบกระบวนการ และมีผู้รับผิดชอบ ดังที่เราเรียกโดยรวมว่า การจัดการศึกษา คือ ทำทุกอย่างอย่างเป็นระบบที่ทุกส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นการจัดให้มีการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่นๆ อันควรแก่สมณะเป็นกิจการสำคัญอย่างหนึ่งที่คณะสงฆ์จัดให้มีการดำเนินการ คณะสงฆ์สุรินทร์จัดการศึกษาครอบคลุมกว้างขวาง ทั้งพื้นฐานและต่อยอดครอบคลุม คือ เปิดโอกาสให้นักเรียนทั้งนักเรียน-บาลี ซึ่งเป็นพื้นฐาน กว้างขวาง คือให้เยาวชน และชาวพุทธได้เรียนธรรมศึกษา ซึ่งเป็นการต่อยอดให้พระที่จบนักธรรมเอกแล้วได้สอนเยาวชนและชาวพุทธให้ได้สอบอีกด้วย ศึกษาเล่าเรียนแผนกนักธรรม เพื่อเป็นความรู้ในการกำกับชีวิต ศึกษาเล่าเรียนแผนกบาลีเพื่ออ่านพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และ ระดับอุดมศึกษา เพื่อให้เกิดความเข้าใจในศาสตร์สมัยใหม่ สามารถนำไปใช้ในการประกอบศาสนกิจ และพัฒนาองค์ความรู้ของตนเองให้มีความก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา และการที่จะเกิดผลสำเร็จได้นั้นต้องมีผู้ปฏิบัติในการส่งเสริมการศึกษาและสนับสนุนการศึกษา ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) ในบทที่ ๓ ต่อไป

บทที่ ๓
แนวทางส่งเสริมการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี
(ทองอยู่ ญาณวิสุโท)

บทนี้จะกล่าวถึงแนวทางส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี โดยจะศึกษาในประเด็นที่สำคัญ ความสำคัญของส่งเสริมการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาพระธรรมโมลิกับงานด้านการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ แนวคิดและวิธีการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี แนวทางแก้ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ ความสำคัญของการส่งเสริมการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา

การศึกษาเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่จะส่งผลให้บุคคลอยู่ในสังคมได้อย่างมีเกียรติ และเป็นแหล่งพัฒนาศักยภาพของตนเอง ซึ่งมีรายละเอียดในการนำเสนอต่อไปนี้

๓.๑.๑ ลักษณะสำคัญของการศึกษาในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จนสามารถกล่าวได้ว่า ระบบปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาก็คือระบบแห่งการศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนาตนเอง หลักการนี้เห็นได้จากแนวทางปฏิบัติเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเริ่มประกาศพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เมื่อมีคนมาบวชในพระพุทธศาสนามากขึ้น พระพุทธองค์ทรงตั้งคณะสงฆ์ขึ้นเพื่อให้เป็นชุมชนพิเศษ เพื่อให้เป็นชุมชนแห่งการศึกษาตามหลักไตรสิกขา^๑ ในวัดนั้นมีคนต่างชาติชั้นวรรณะมารวมกันอยู่ จึงกล่าวได้ว่า สังฆะ เป็นชุมชนที่พระพุทธเจ้าตั้งขึ้นเพื่อให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา สมาชิกของสังฆะจึงมีทั้งผู้เข้ามาใหม่ (นวกะ) และผู้ที่เข้ามาบวชนานแล้ว (เถระ) มีทั้งผู้ที่มีความสำรวม ละอายต่อการทำผิด (ลัทธิ) และมีผู้ที่ไม่สำรวม ไม่ละอายต่อการทำความผิด (อลัทธิ)^๒ บางท่านเคยนับถือหรือเคยบวชในลัทธินอกศาสนามาก่อน วิถีชีวิตและมารยาทในสังคมจึงแตกต่างกัน ภิกษุรูปที่ไม่สำรวมจึงปฏิบัติตนไม่เหมาะสมก่อความเสียหายแก่คณะสงฆ์ จึงมีการบัญญัติวัตรที่เป็นขนบธรรมเนียมเป็นจารีตและมารยาทของสังคมขึ้น เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคณะสงฆ์โดยรวม อีกทั้ง

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙-๒๐.

^๒ ตัวอย่าง เช่น ภิกษุอลัทธิ เป็นภิกษุเลวทราม ไม่ควรสนทนาธรรมวินัย ; ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๒๐/๑๓๒-๑๓๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๐/๑๘๘, วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๓/๒๖๘-๒๖๙, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๓/๔๔๗.

เป็นการรักษาศรัทธาของคนที่เลื่อมใส และเป็นการสร้างศรัทธาแก่คนที่ยังไม่เลื่อมใสอีกทางหนึ่งด้วย

ภายหลังจากพระพุทธองค์ประกาศศาสนาไม่นาน ปรากฏว่ามีคนเลื่อมใสมาขอบวชเป็นพระสาวกจำนวนมาก พระองค์ก็อนุญาตให้คนเหล่านั้นบวชได้ เหตุผลหลักที่พระองค์อนุญาตให้กุลบุตรเข้ามาบวชนั้นก็เพราะทรงมีพระประสงค์จะให้กุลบุตรเหล่านั้นได้เข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยนั่นเอง ดังนั้น กุลบุตรที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจึงมีหน้าที่ต้องศึกษา และจะต้องศึกษาเช่นนั้นไปจนตลอดชีวิตจนกว่าจะบรรลุปะเป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตของสมาชิกของสังฆะ ให้เป็นชีวิตที่เอื้อต่อการศึกษาพัฒนาตน ให้สงบสันโดษ เรียบง่าย กล่าวโดยสรุป คือ ภิกษุผู้เข้ามาเป็นสมาชิกของสังฆะนี้ต้องสำนึกว่าตัวเองมีชีวิตเพื่อการศึกษา วิถีชีวิตแบบนี้เริ่มต้นตั้งต้นที่ผ่านพิธีบวช อุปัชฌาย์จะบอกพระใหม่ว่า เธอจะต้องอาศัยเลี้ยงชีพด้วยอะไรบ้าง (กรณีกิจ ๔) และเธอจะทำอะไรไม่ได้อย่างเด็ดขาดบ้าง (อกรณีกิจ ๔)^๓ จากนั้นจะบอกเนื้อแท้ของชีวิตพระสงฆ์ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ (๑) สิลสิกขา เพื่อพัฒนาพฤติกรรม (๒) สมาธิสิกขา เพื่อพัฒนาจิตใจ (๓) ปัญญาสิกขา เพื่อพัฒนาปัญญา เมื่อตัวเองมีความรู้ความเข้าใจ ผิดแผกพัฒนาตนเองดีแล้วก็ออกไปข้างนอก เพื่อนำความรู้ความเข้าใจตามหลักการศึกษานี้ไปช่วยให้คนอื่นศึกษาต่อไป^๔

ในขณะที่กำลังศึกษาอยู่นั้น ภิกษุจะต้องรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งที่เป็นเพื่อนสหธรรมิก^๕ นักบวชและสาวกในศาสนาอื่น และประชาชนทั่วไป การดำเนินชีวิตจึงต้องมีกฎกติกา หรือระเบียบให้ถือปฏิบัติเพื่อความสมานสามัคคีปรองดอง ระเบียบวินัยส่วนนี้เรียกว่าสาชีพ ความรู้ที่พระสงฆ์จะต้องศึกษาจึงสรุปเป็น ๒ ลักษณะ คือ

(๑) สิกขา หมายถึง ไตรสิกขา คือ สิลสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขา

(๒) สาชีพ หมายถึง สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสำหรับภิกษุอยู่ร่วมกัน ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน^๖ มีความปรองดองกัน เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี ทำให้มีชีวิตร่วมกันเป็นอันเดียวกัน ทำให้ภิกษุทั้งหลายผู้มาจากถิ่นฐานชาติตระกูลต่างๆ กันมา มีความเป็นอยู่เสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^๗

^๓ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๒๘-๑๒๙/๑๓๙-๑๔๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๘-๑๒๙/๑๙๗-๑๙๙.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๑๖-๑๗.

^๕ สหธรรมิก คือ ผู้ประพฤติธรรมในพระพุทธศาสนาด้วยกันมี ๕ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร และสามเณรี ; ชุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๒/๔๓๔.

^๖ วิ.ม.ท. (บาลี) ๑/๔๕/๓๐-๓๑, วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๓๒.

๓.๑.๒ การปกครองในพระพุทธศาสนามุ่งเพื่อให้การศึกษา

ในยุคแรกของการประกาศพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ยังไม่กำหนดให้ภิกษุถืออุปัชฌาย์อาจารย์ ปัญหาที่เกิดขึ้นทันทีก็คือ ภิกษุผู้บวชใหม่จะไม่มีใครให้การอบรมสั่งสอน ทำให้มีความประพฤติไม่เรียบร้อย เพื่อแก้ปัญหาจึงทรงบัญญัติให้ผู้บวชใหม่ถืออุปัชฌาย์อาจารย์ ดังนั้น คณะสงฆ์จึงถือว่าเป็นชุมชนของผู้ฝึกตนตามหลักไตรสิกขา การที่ทรงตั้งวัดขึ้นก็เพื่อให้มีสภาพแวดล้อม บรรยาการ ระบบความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการที่แต่ละบุคคลจะได้พัฒนาตนขึ้นมาด้วยหลักไตรสิกขา^๘ คณะสงฆ์เป็นหมู่หรือชุมชนที่มีการจัดวางระบบระเบียบเป็นอย่างดี มีอุดมคติมีจุดหมายว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบเพื่อประพฤติปฏิบัติสิ่งดีงามคือการฝึกตนให้เจริญงอกงามในศีล สมาธิ ปัญญา การที่กำหนดให้มีพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ปกครองนี้จึงเป็นหลักประกันว่าภิกษุผู้บวชเข้ามาใหม่จะได้รับการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา โดยเริ่มต้นตั้งแต่อุปสมบทใหม่ไปจนกว่าจะได้บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ และให้ภิกษุทุกรูปถือปฏิบัติพระธรรมวินัยไปในแนวเดียวกัน^๙ จึงสามารถกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของการศึกษามาก แต่การศึกษาในพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์เชื่อมโยงด้วยระบบการปกครองในหมู่สงฆ์ กล่าวคือ ให้อุปัชฌาย์อาจารย์ทำหน้าที่ทั้งปกครองศิษย์พร้อมๆ กับการให้การศึกษาพระธรรมวินัย

ในการฝึกฝนตนเองตามหลักการศึกษานี้ โดยปกติทั่วไปจะทำในสำนักของพระพุทธเจ้าหรือสำนักของครูอาจารย์ กล่าวคือ ภิกษุทุกรูปจะได้ฝึกฝนตนเองภายใต้การกำกับดูแลของพระพุทธองค์หรืออุปัชฌาย์อาจารย์นั่นเอง อย่างไรก็ตาม ในกาลต่อมาได้มีการจำแนกภาระที่ภิกษุในพระพุทธศาสนาออกเป็น ๒ อย่าง เรียกว่า ฐานะ มี ๒ อย่าง คือ

(๑) การเรียนนิกายหนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกก็ดี ตามสมควรแก่ปัญญาของตนแล้วทรงไว้ กล่าวบอกพุทธวจนะนั้น ชื่อว่า คันถุระ

(๒) ส่วนการเริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมไว้ในอัตภาพ ยังวิปัสสนาให้เจริญ ด้วยอำนาจแห่งการทำการติดต่อแล้ว ถือเอาพระอรหันต์ของภิกษุผู้มีความประพฤติแคล่วคล่อง ยินดี ยิ่งแล้วในเสนาสนะอันสงัด ชื่อว่า วิปัสสนาธุระ^{๑๐}

ฐานะทั้งสองประการนี้ในกาลต่อมากำหนดให้เป็นหน้าที่ของพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ต้องจัดต้องทำให้เรียบร้อยดีงาม ดังนั้น การปกครองในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะในรูปแบบใดจึงถือได้ว่าเป็นเรื่องของการศึกษา ด้วยการศึกษ และเพื่อการศึกษา^{๑๑} ด้วยความที่

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ต้องฟื้นฟูวัดในชนบทพัฒนาสังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้ มั่นคง*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^๙ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสไทย ศาสน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๙๔-๙๕.

^{๑๐} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๕.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *นิติศาสตร์แนวพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕.

การศึกษามีความสำคัญดังกล่าวนี้นี้ พระเถระผู้รับผิดชอบพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับการศึกษามาโดยตลอด และถือว่าเป็นภาระที่ต้องจัดตั้งทำให้เรียบร้อย โดยมีความสำคัญพอ ๆ กับการปฏิบัติเพื่อบรรลुरुธรรมที่ถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิต

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า หลักการสำคัญของการศึกษาในพระพุทธศาสนาสามารถสรุปแนวทางกว้างไว้ ๒ ประการ คือ

(๑) การศึกษาดำเนินการไปตามแนวไตรสิกขา คือ สีลสิกขา เพื่อพัฒนาพฤติกรรมให้คนสามารถอยู่ร่วมกับคนและสิ่งแวดล้อมได้ สมาธิสิกขา เพื่อพัฒนาจิตใจให้หนักแน่น มั่นคง และปัญญาสิกขา เพื่อพัฒนาปัญญาให้รอบรู้และรู้เท่าทันความเป็นจริง

(๒) การจัดการศึกษาต้องดำเนินการตลอดชีวิตจนกว่าจะบรรลุเป็นพระอรหันต์ โดยอาศัยโครงสร้างทางการปกครองในคณะสงฆ์ กล่าวคือ ภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว จะต้องถืออุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้บวชใหม่จะต้องหวังการศึกษาอบรมพระธรรมวินัยจากอาจารย์ จนกว่าจะมีพรรษา ๕ และมีปัญญารักษาตน ขณะเดียวกันอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ต้องเอาใจใส่ในการให้การศึกษาอบรมแก่สิทธิวิหาริกและอันตวาสิกของตน

สรุปว่า การจัดการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธองค์กำหนดให้เป็นการศึกษาตามแนวไตรสิกขา โดยภิกษุจะต้องศึกษาไปจนกว่าจะบรรลุเป็นพระอรหันต์ สำหรับรูปแบบและวิธีการศึกษานั้นทรงให้เองกับหลักการปกครอง กล่าวคือ เมื่อมีคนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามากขึ้นทรงกำหนดให้มีการปกครองกันเองในหมู่สงฆ์ คือ ให้ภิกษุใหม่มีอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้ดูแลให้การศึกษาอบรม ฝ่ายภิกษุผู้อยู่ใต้ปกครองนั้นก็ต้องเฝ้าคอยรับฟังคำสั่งสอนจากอุปัชฌาย์อาจารย์ไปจนกว่าจะมีปัญญารักษาตน ต่อเมื่อมีความรู้ในพระธรรมวินัยพอสมควรแล้วก็คอยทำหน้าที่แนะนำสั่งสอนคนอื่นตามสมควรแก่ความรู้ของตน ตามหลักการที่ว่า พระพุทธศาสนาจัดให้คณะสงฆ์ปกครองกันเอง โดยถือว่าการปกครองดูแลกันภายในหมู่สงฆ์นั้นเป็นเรื่องของการศึกษา รูปแบบและวิธีการปกครองก็ใช้บรรยากาศของการศึกษาระหว่างอาจารย์กับศิษย์เป็นตัวขับเคลื่อน และที่สำคัญกิจกรรมหรือวัตรปฏิบัติต่างๆ ที่ปฏิบัติต่อกันในหมู่สงฆ์ก็ต้องเป็นไปเพื่อการศึกษาและพัฒนาตนเอง โดยมีเป้าหมายที่การมีชีวิตที่ดีงามในเพศพรหมจรรย์

๓.๒ พระธรรมโมลิกับงานด้านปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์

งานด้านปกครอง เป็นส่วนหนึ่งในภาระงานที่คณะสงฆ์ได้รับมอบหมายให้รัฐในการดำเนินงาน เพื่อให้การบริหารคณะสงฆ์มีความเรียบร้อย ปฏิบัติตนตามสมควรแก่สมณวิสัย พระธรรมโมลี เมื่อได้รับมอบหมายงานปกครองก็ได้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๒.๑ บทบาทเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

ประเทศไทย เป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาแต่โบราณกาล ปวงชนชาวไทย มากกว่าร้อยละ ๙๕ นับถือพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ทรงเป็นพุทธมามกะ ตามโบราณราชประเพณี พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานชีวิตจิตใจ และเป็นแกนของวัฒนธรรมไทยทุกสาขา ชาวไทยทุกคนมีประเพณีว่า ควรได้บวชเรียนก่อนมีครอบครัว การบวชเรียนมีความหมายอยู่ในตัวเอง แล้วว่า เป็นการเข้าถือเพศเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา และศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อันประกอบด้วยพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ซึ่งเรียกว่าศึกษาพระปริยัติธรรม

การศึกษาพระปริยัติธรรมที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คันถธุระ^{๑๒} เป็นหน้าที่ของ พระอุปัชฌาย์อาจารย์จะต้องสั่งสอนแก่ สัทธิวาริก และอันเตวาลิกของตน พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของชาติ ทรงอุปถัมภ์การศึกษาของคณะสงฆ์ โดยจัดให้มีการสอบไล่ความรู้ ทางพระปริยัติธรรม ของพระภิกษุ และสามเณร ยกย่องผู้มีความรู้ความสามารถ ให้ปรากฏด้วยการพระราชทานวิทยฐานะ สมณศักดิ์ ตลอดจนจตุปัจจัย เพื่อให้พระภิกษุสามเณร ผู้มีความรู้ความสามารถตามเกณฑ์ที่กำหนด ได้ดำรงคงอยู่ในพระพุทธศาสนาด้วยดี เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไปอย่างถูกต้อง และมีคุณภาพตามพระธรรมวินัย

จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีที่ตั้งอยู่ในภาคอีสานตอนใต้ของประเทศ ที่ตั้งของจังหวัดอยู่ไกลจากกรุงเทพมหานครอันเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย จุดเริ่มต้นครั้งสำคัญที่สุดของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เริ่มต้นเมื่อพระธรรมโมลี มารับหน้าที่เป็นเจ้าคณะผู้ปกครอง ได้รับการอาราธนาจากจังหวัดลำปางให้กลับมาสนองงานพระพุทธศาสนาที่จังหวัดสุรินทร์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ โดยได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดศาลาลอย (จร.) และต่อมาได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเป็นรองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ (มหานิกาย) จนกระทั่งพุทธศักราช ๒๕๓๓ เมื่อวัดศาลาลอยได้รับการยกเป็นพระอารามหลวง ก็ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสพระอารามหลวง (จล.) จากนั้นท่านก็ได้เริ่มงานพระพุทธศาสนาในจังหวัดสุรินทร์อย่างเต็มตัว ถึงปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ปกครองคณะสงฆ์ทั้ง ๑๗ อำเภอ คือ

๑. อำเภอเมืองสุรินทร์	๒. อำเภอชุมพลบุรี
๓. อำเภอกาบเชิง	๔. อำเภอจอมพระ
๕. อำเภอปราสาท	๖. อำเภอกาบเชิง
๗. อำเภอรัตนบุรี	๘. อำเภอสนม
๙. อำเภอศีขรภูมิ	๑๐. อำเภอสังขะ
๑๑. อำเภอลำดวน	๑๒. อำเภอสำโรงทาบ

^{๑๒} ธุระฝ่ายคัมภีร์ กิจกรรมด้านการเล่าเรียน ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

๑๓. อำเภอบัวเขต

๑๔. อำเภอพนมดงรัก

๑๕. อำเภอศรีณรงค์

๑๖. อำเภอเขวาสินรินทร์

๑๗. อำเภอโนนนารายณ์

การที่ท่านได้รับตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดนั้น ถือเป็นโอกาสสำคัญที่ทำให้ได้ขับเคลื่อนงานของคณะสงฆ์อย่างเต็มที่ แต่งานทางคณะสงฆ์ที่ท่านให้ความสำคัญมาก และยังคงมุ่งมั่นดำเนินการอย่างต่อเนื่อง คือ งานด้านการศึกษาด้านศาสนศึกษา ในการส่งเสริมการศึกษานั้นได้พยายามให้กระจายอยู่ในอำเภอต่างๆ แม้จะอยู่ในที่ห่างไกล โดยถือหลักว่าการพัฒนาต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษา

๓.๒.๒ บทบาทเจ้าคณะจังหวัดกับงานด้านศาสนศึกษาในจังหวัดสุรินทร์

การบริหารงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป็นสิ่งที่ผู้นำทุกคนต้องการให้เกิดผลสำเร็จ แต่จะบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้นั้นจำเป็นต้องมีองค์ประกอบต่าง ๆ มาสนับสนุนเป็นการนำข้อมูลจากที่ได้ติดตามประเมินผลงานหรือตรวจงานนั้นแหล่มาวิเคราะห์ ให้ทราบเหตุผลของปัญหาหรืออุปสรรคข้อขัดข้องในการทำงาน แล้วพิจารณาแก้ไขปัญหานั้น และปรับปรุงพัฒนาวิธี สามารถทำงานให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จให้ถึงความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป^{๑๓} เพราะว่า องค์การเป็นสถาบันที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ กันตามลักษณะของงาน แต่ก็มีลักษณะร่วมกัน คือ มีโครงสร้าง มีวัตถุประสงค์ มีการแบ่งงานกันปฏิบัติ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและจำเป็นต้องรู้ข้อมูล เพราะฉะนั้นเราดำรงอยู่กันเป็นหมู่สังคม คือ การจัดกลุ่มของมนุษย์จำนวนหนึ่ง สังคมแต่ละสังคมนั้นย่อมมีคุณภาพตามระดับความเจริญของมนุษย์^{๑๔}

พระธรรมโมลี นับตั้งแต่รับตำแหน่งทางการปกครอง ได้สนองงานพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ โดยได้ใช้บทบาทในฐานะเจ้าคณะปกครองมาเป็นฐานในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์ ควบคู่กับงานของคณะสงฆ์ด้านอื่น ๆ ได้เป็นแบบอย่างที่ดีของพระสงฆ์ในการแสดงบทบาทของการศาสนศึกษาทั้งคณาจารย์และวิปัสสนาธุระ และได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การที่ท่านให้ความสำคัญกับการศึกษาตามแนวไตรสิกขานี้ ย่อมเป็นผลดีต่อพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสุรินทร์ เพราะผู้ได้รับการศึกษาดีแล้วจะทำให้เป็นผู้รู้เท่าทันสถานการณ์ สามารถเข้าใจสิ่งต่างๆ ในสังคมได้ดีขึ้น ดังที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่า “ถ้าคนมีการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ก็จะทำให้คนทันสถานการณ์ คนจะเข้าใจอะไร ๆ ได้ดีขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างกันก็

^{๑๓} พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน), “การใช้วาจาเพื่อการบริหารงานของผู้นำ”, สารนิพนธ์การสอบวัดคุณสมบัติรายวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๑.

^{๑๔} กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาหลังนวยุค แนวคิดเพื่อการศึกษาแผนใหม่, (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๘.

จะดีขึ้น”^{๑๕} นับตั้งแต่ท่านเข้ามาบวชในพระธรรมวินัย ท่านปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นพระสงฆ์อย่างสมบูรณ์ ทั้งด้านการศึกษาและด้านการปฏิบัติ ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ตอนบวชนั้นไม่เข้าใจเลยว่า เรียนไปทำไม เรียนแล้วได้อะไร เพียงแต่มีความรู้สึกว่า บวชแล้วต้องเรียนและเรียนทุกอย่างที่มีโอกาสได้เรียน เพราะการศึกษาที่ดีนั้นเป็นความสง่างามสามารถอยู่ในสังคมได้ และได้แรงบันดาลใจจากการได้เห็นความสำเร็จของท่านอื่นจึงตั้งใจศึกษาอย่างเต็มที่”^{๑๖} ทักษะด้านการศึกษาของท่านสอดคล้องกับคำกล่าวของพุทธทาสภิกขุว่า “การพัฒนาตนให้สมบูรณ์นั้นต้องมีการพัฒนาในด้านการเล่าเรียนทั้งการศึกษาในห้องเรียนและนอกห้องเรียน”^{๑๗} นอกจากนี้ในขณะที่ท่านบวชได้ทำหน้าที่หรือกิจวัตรของพระอย่างครบถ้วน ตื่นเช้าออกบิณฑบาตโปรดญาติโยม ตอนเช้าทำวัตร กลางวันเรียนหนังสือ ตกเย็นทำวัตรเย็น พอฟ้ามืดบรรยายากาศเสียงสังข์ที่ห้องตำราเรียน ห้องบทธวดมนต์ ทำแบบนี้เรื่อยมา จนมีภาระงานต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย สนองงานคณะสงฆ์ในการศึกษา จึงกล่าวได้ว่า พระธรรมโมลีได้เป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งทั้งด้านการปกครองคณะสงฆ์และด้านการส่งเสริมการศึกษา บทบาทของท่านสอดคล้องกับนโยบายของรัฐที่ได้จัดระบบการศึกษาว่า

การศึกษา ในมาตรา ๔ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ นิยามความหมายของการศึกษา มีความหมายว่า “กระบวนการเรียนรู้เพื่อความรู้เพื่อความรู้ของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” และมาตรา ๑๕ ได้กำหนดระบบการศึกษา ในการจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย^{๑๘} การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพ การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดในรูปแบบการศึกษานอกระบบหรือ

^{๑๕} ประเวศ วะสี, *ฝึกฝนความคิด*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๒๙.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, *พระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๑-๑๕๖.

^{๑๘} พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔ ก*, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๒, หน้า ๒.

การศึกษาตามอัธยาศัย การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความสามารถพิเศษ^{๑๙}

ท่านได้มองเห็นประโยชน์ของการศึกษาหาความรู้เปรียบเสมือนขุมทรัพย์อันประเสริฐ เป็นบ่อเกิดของความชำนาญคุณค่าของชีวิตให้มีความเจริญรุ่งเรือง เมื่อได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ได้มีนโยบายการพัฒนาทางการศึกษา ดังนี้ คือ

(๑) พระภิกษุสามเณรในวัด จะต้องศึกษาเล่าเรียนนักธรรมหรือบาลี ตามระเบียบที่กำหนด

(๒) รับพระภิกษุสามเณรต่างวัด เข้าศึกษาเล่าเรียนนักธรรมหรือบาลี ตามระเบียบที่กำหนด

(๓) จัดเงินบำรุงการศึกษานักธรรมหรือบาลี ให้เพียงพอแก่การจัดการศึกษา

(๔) ให้พระภิกษุสามเณร ผู้ที่มีความประสงค์จะศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและบาลี อันเป็นการส่งเสริมการศึกษา

(๕) จัดให้มีการเรียนการสอนนักธรรมชั้นนวกภูมิตลอดทั้งปี เพื่อให้พระภิกษุสามเณรผู้บวชเพียงเจ็ดวันหรือสิบวัน ได้มีโอกาสศึกษาพระปริยัติธรรม

ในฐานะเจ้าคณะจังหวัด พระธรรมโมลีได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาศาสนาศึกษา ทั้งการศึกษาแบบจารีต คือ การศึกษานักธรรมบาลี และการศึกษาสมัยใหม่ คือ พระปริยัติธรรมแผนกสามัญและการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษาของพระธรรมโมลีจัดเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ดังท่านได้กล่าวไว้ว่า

การศึกษาก็ได้เข้าร่วมประชุมกับเจ้าคณะผู้ปกครองเพื่อฟื้นฟูการศึกษา ที่จัดการศึกษาได้อยู่แล้ว ก็แนะนำให้ปรับปรุงให้ดีขึ้นไป ส่วนสิ่งไหนที่ยังด้อยก็ปรึกษาเพื่อหาข้อแก้ไข ที่เน้นหนักก็คือการศึกษาแผนกบาลี เพราะนักธรรมก็สอบกันได้มากตามปกติ ให้มีการศึกษาแข่งกัน เนื่องจากการศึกษาบาลีตกต่ำ สอบไม่ค่อยได้ จึงไม่ควรปล่อยปละละเลย ในฐานะเจ้าคณะจังหวัด จึงได้ดำเนินการประสานงานรับพระภิกษุสามเณร ในต่างอำเภอเข้ามาเรียน และแข่งขันกัน ซึ่งมีรางวัลจากกรมการศาสนาในอดีตมาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริม ส่งผลให้มีผู้สอบได้มากขึ้นทุกปี และมีสำนักเพิ่มขึ้น สำนักไหนสอบได้ก็มีการยกย่องสรรเสริญเจ้าอาวาสให้เป็นตัวอย่างของจังหวัด แต่ภายหลังก็มีการศึกษาแบบใหม่ขึ้นมา เมื่อมีมหาเปรียญก็ควรให้มีการศึกษาที่สูงขึ้น เกรงว่าบุคคลเหล่านั้นจะลาสิกขา จะส่งผลให้ขาดบุคลากร จึงได้ประชุมเจ้าคณะพระสังฆาธิการในการขอตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาและวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อเป็นสถานที่ในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา และสืบต่ออายุของพระเถระที่ศึกษาบาลี และอยาก

^{๑๙} พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๓, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗ ตอนที่ ๔๕ ก, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓, หน้า ๒.

ให้พระสังฆาธิการได้มาเพิ่มพูนการศึกษา ความรู้ที่มีอยู่ก็ถือว่าดีอยู่แล้ว ดังที่พระพุทเจ้าตรัสสอนว่า “สุริชาโน ภว โหติ ผู้รู้ดีเป็นผู้เจริญ”^{๒๐}

นอกจากนี้ท่านได้ดำเนินการให้มีกิจกรรมส่งเสริมการศึกษาอย่างกว้างขวางครอบคลุมแก่พระภิกษุสามเณร นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ และประชาชนทั่วไป ดังคำกล่าวของพระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล) ว่า

จากประสบการณ์ที่ผ่านมาในการศึกษาหลวงพ่อกับท่านจะให้ความสำคัญต่อภาษาเพื่อการค้นคว้าพระไตรปิฎก เรียนนักธรรมเพื่อครองสมณเพศ ตรี โท เอก ต้องมีคุณภาพสามารถแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะตำบลได้อย่างสมบูรณ์ ส่งเสริมให้ศึกษาในส่วนของปริยัติสามัญ เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันต้องเปลี่ยนแปลงของสังคมและในส่วนของธรรมศึกษา ท่านจะเน้นเพื่อให้บุตรหลานของญาติโยมได้เข้าใจมากยิ่งขึ้น ส่วนการศึกษาในระดับอุดมศึกษาท่านก็เป็นแบบอย่างในการศึกษา ทำให้เกิดต้นตัวของพระเถระในจังหวัดที่จะชวนชวนศึกษาหาความรู้เองแม้แต่ตัวผมเอง (ผู้ตอบแบบวิจัย) ต้องเดินทางเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาเอกที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลังจากจบปริญญาโทจากจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เบื้องต้นคิดว่าจะไปต่อที่อินเดีย แต่เนื่องด้วยเหตุผลหลายประการ ทำให้ไม่สามารถไปศึกษาต่อที่อินเดียได้ นอกจากนั้นท่านยังสนับสนุนให้พระสังฆาธิการที่จบนักธรรมชั้นเอก มาศึกษาต่อในหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์และศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งหลายรูปก็กำลังศึกษาต่อในระดับปริญญาโท และระดับปริญญาเอก^{๒๑}

จากคำกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่า พระธรรมโมลีให้ความสำคัญกับการศึกษาด้านศาสนศึกษาทั้ง ๔ ด้าน โดยมีความมุ่งหวังให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจในสาขาที่ตนศึกษา สามารถจำแนกเป็นประเด็นได้ดังนี้

(๑) การศึกษานักธรรม จัดให้พระภิกษุสามเณรเรียนความรู้อันเป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่เขียนเป็นภาษาไทย เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้พอที่จะประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย และให้สามารถสั่งสอนคนอื่นได้ หากมีความมั่นคงในสมณเพศก็จะได้มีคุณสมบัติเป็นครูอาจารย์ เป็นพระสังฆาธิการนับตั้งแต่เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบลเป็นต้นได้ ส่วนธรรมศึกษานั้นก็จัดให้คฤหัสถ์ได้เรียน เพื่อจะได้เกิดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

การศึกษาแผนกธรรมนี้ เนื่องจากเป็นวิชาที่เป็นความรู้พื้นฐาน มีเนื้อหาไม่ยากนัก แต่ก็มีความสำคัญต่อการรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนา จึงส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนในวัด

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศาลาลอย รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕.

ต่างๆ ทั้งทั้งจังหวัด โดยมอบหมายให้เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอที่มีความพร้อมดำเนินการ และมีการจัดสอบทั่วทั้งจังหวัด

(๒) การศึกษาแผนกบาลีนั้น จัดให้พระภิกษุสามเณรเรียนเพื่อจะได้มีความรู้เกี่ยวกับภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้ประกาศพระพุทธศาสนา และจะได้ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะพระภิกษุสามเณรผู้รู้ภาษาบาลีย่อมสามารถค้นคว้าคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วนำมาสั่งสอนได้อย่างถูกต้องลึกซึ้งด้านการยอม รับจากสังคม การสอนพระพุทธศาสนาโดยผู้ที่รู้ภาษาบาลีย่อมได้รับการยอมรับจากพุทธศาสนิกชนอย่างกว้างขวาง ทำให้งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษาแผนกบาลีนี้ เป็นชั้นที่มีความรู้สูงพอสมควร จำเป็นต้องอาศัยครูอาจารย์ที่เป็นมหาเปรียญ การจัดการศึกษาจึงยากกว่ามัธยมศึกษา จึงส่งเสริมให้เปิดการเรียนการสอนเฉพาะวัดที่มีครูอาจารย์เท่านั้น ไม่ได้จัดเป็นการทั่วไปเหมือนกับมัธยมศึกษา สิ้นปีการศึกษาก็ให้มาสอบวัดผลรวมกันที่วัดศาลาลอย

(๓) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ จัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาเพื่อพัฒนาสติปัญญาให้มีความรอบรู้ความเป็นไปของโลก ให้พระภิกษุสามเณรรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม จะได้สามารถประยุกต์ธรรมะไปสอนคนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญนี้ เกิดขึ้นหลังจากการศึกษาบาลีมัธยมศึกษา แต่กลับเป็นการศึกษาที่มีพระภิกษุสามเณรให้ความสนใจมาก แต่เนื่องจากเป็นวิชาการทางโลก จึงสามารถอาศัยความช่วยเหลือจากครูอาจารย์ที่เป็นคฤหัสถ์ได้ จึงส่งเสริมให้เปิดการศึกษาในอำเภอต่างๆ ได้ วัดที่จัดการเรียนการสอนแบบสามัญจึงมีจำนวนมากว่าสำนักเรียนบาลี แต่ในระยะหลังสำนักเรียนที่จัดสอนวิชาสามัญมักจะสอนภาษาบาลีด้วย ก่อให้เกิดความนิยมการ “เรียนควบ” คือ เรียนมัธยมศึกษาควบกับเรียนสามัญ

(๔) การศึกษาระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ จัดให้พระภิกษุสามเณรเรียนเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถให้เป็นบัณฑิต มีความรู้ความสามารถเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณได้

การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของจังหวัดสุรินทร์นั้น เกิดขึ้นเพราะต้องการจะพัฒนาคุณภาพการศึกษาระดับสูงแก่พระภิกษุสามเณรจังหวัดสุรินทร์ให้มีความรู้ความสามารถทันกับความเป็นไปของโลก แต่เนื่องจากเป็นการศึกษาระดับสูง จำเป็นต้องอาศัยครูอาจารย์สถานที่ และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ จึงจัดให้มีการดำเนินการเพียงแห่งเดียวที่จังหวัดสุรินทร์

นอกจากนี้ พระธรรมโมลี ยังได้เป็นผู้ริเริ่มดำเนินการด้านการศึกษา จัดเพิ่มเติมขึ้นจากที่เคยจัดอยู่เดิม คือ เป็นผู้ก่อตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นผู้ดำเนินการอบรมบาลีก่อนสอบบาลีสนามหลวง แก่นักเรียนบาลี ชั้นประโยค ๑-๒ ถึง ประโยค ป.ธ.๔ ณ วัดศาลาลอย ซึ่งเป็นโครงการของ สำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์ มีพระภิกษุสามเณรเข้ารับการอบรมเป็นจำนวนมาก เป็นผู้ก่อตั้งศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ และเป็นประธานศูนย์อบรมเด็ก

ก่อนเกณฑ์ในวัดศาลาลอย โดยอยู่ในความอุปถัมภ์ของวัดศาลาลอยและยังดำเนินการอยู่ถึงปัจจุบันนี้ และนับตั้งแต่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ พระธรรมโมลี ได้พัฒนาโรงเรียนให้เจริญรุ่งเรืองโดยลำดับมา เป็นแบบอย่างของการศาสนศึกษาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะท่านเป็นผู้มีความสมบูรณ์ด้วยความรู้คู่คุณธรรม ทั้งทางด้านคันถธุระ วิปัสสนาธุระ และหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในการพัฒนาตนและช่วยเหลือสังคมส่วนรวมให้เกิดสันติสุข นอกจากนี้ท่านยังให้ความสำคัญกับการสนับสนุนการศึกษาด้านศาสนศึกษา

การที่พระธรรมโมลีได้ให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษามาเป็นเวลายาวนานนั้น ก่อให้เกิดผลดีต่อคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดสุรินทร์อย่างชัดเจน เห็นได้จากคำประกาศสดุดีของมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ความตอนหนึ่งว่า

พระเทพปัญญาเมธี เป็นพระเถรอาจารย์ที่เป็นปูชนียสงฆ์ แห่งคณะสงฆ์และประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์ มีวิสัยทัศน์มองเห็นความสำคัญของการศึกษาได้อย่างลึกซึ้งตระหนักถึงสังฆธรรมแห่งวัฏจักรชีวิตสิทธิพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่สมควรจะมีประสบการณ์จะได้รับการศึกษา ตลอดชีวิตแห่งสมณะที่ผ่านมา ได้คลุกคลีอยู่กับการศึกษามาได้ตลอดเวลา มีความคิด รู้หลักจิตวิทยาและหลักปรัชญาการศึกษาเป็นอย่างดีว่า การศึกษาเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม การจะสร้างสรรค์สังคมให้เจริญทางวัตถุและจริยธรรมก้าวหน้าควบคู่กันไป ได้แสวงหาโอกาสให้แก่ตนเองด้วยการเรียนรู้ในระบบศาสนา บรรพชาเป็นสามเณรศึกษาพระธรรม สอบได้ระดับสูงสุดนักธรรมชั้นเอก ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี อุปสมบทเป็นพระภิกษุ สอบได้ระดับสูงสุด คือ เปรียญธรรม ๙ ประโยค ศึกษาด้วยตนเอง วุฒิทางครู สอบได้ชุดพิเศษ ครุมัธยมศึกษา ศึกษาในระดับอุดมศึกษาจบปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต และระดับบัณฑิตศึกษา (ปริญญาโท) สาขาภาษาสันสกฤต ณ มหาวิทยาลัยมัทราส ประเทศอินเดีย นี่คืออัตลักษณ์ทางการศึกษาที่เห็นได้เชิงประจักษ์

จึงสมควรขอพระราชทานถวายปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ โปรแกรมวิชาการบริหารการศึกษา แต่พระเทพปัญญาเมธี เพื่อเป็นเกียรติประวัติสืบไป^{๒๒}

สรุปได้ว่า พระธรรมโมลีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์ การที่ผลงานด้านการศึกษาของท่านโดดเด่น มาจากการดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์สูงสุด อีกทั้งท่านสำเร็จการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมจึงทำให้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองเห็นช่องทางที่จะพัฒนาการศึกษาให้ทั่วถึง

^{๒๒} มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, “คำประกาศสดุดี”, ใน สารัตถธรรม, พระสมุทฺธ ภาวธมโม และคณะ บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า (๑๙)-(๒๓).

ในการดำเนินการบางอย่างที่เกิดปัญหา ท่านก็สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเรียบง่าย ที่เป็นเช่นนี้เพราะเรื่องต่างๆ ท่านได้ผ่านมาแล้วตั้งแต่ตอนเป็นนักเรียนนั่นเอง

๓.๓ วิธีการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี

การศึกษาเป็นการสร้างคนให้มีความรู้ ความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็นมีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะประกอบกิจการงานอาชีพได้ การศึกษาช่วยให้คนเจริญงอกงาม ทั้งทางปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม การศึกษาจึงเป็นความจำเป็นของชีวิตอีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากความจำเป็น ด้านที่อยู่อาศัย อาหารเครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค การศึกษาจึงเป็นปัจจัยที่ ๕ ของชีวิต เป็นปัจจัยที่จะช่วยแก้ปัญหาทุก ๆ ด้านของชีวิตและเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของชีวิตในโลกที่มีกระแสความเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว และส่งผลกระทบให้วิถีของการดำรงชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกับการศึกษายังมีบทบาทและความจำเป็นมากขึ้นด้วย

งานส่งเสริมการศึกษา เป็นงานที่สนับสนุนและส่งเสริมให้สถานศึกษา สามารถจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยเน้นการบูรณาการการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย นำแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการจัดการเรียนการสอน การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทั้งด้าน ร่างกาย จิตใจ สังคม สติปัญญาทักษะชีวิต คุณธรรม จริยธรรม อีกทั้งส่งเสริมให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน สถาบันทางศาสนา สถานประกอบการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ร่วมจัดการศึกษาที่จะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้เรียน ตลอดจนการดำเนินงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมโมลี ได้ส่งเสริมพระภิกษุสามเณร ให้ได้รับการศึกษา ทั้งในระบบและนอกระบบ ที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะท่านถือว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาความรู้ ความคิด คุณธรรมและจริยธรรม ที่มีส่วนช่วยให้เป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพ นอกจากนี้ การศึกษายังเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การประกอบอาชีพ มี ประสิทธิภาพของการทำงาน และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด หากจะมุ่งหวังให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างสมบูรณ์ราบรื่น ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกระจายโอกาสทางการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตามปัญหาความยากจนยังเป็นอุปสรรคที่ทำให้เด็กและเยาวชนไทยส่วนหนึ่งขาดโอกาสทางการศึกษา ต้องออกจากโรงเรียนกลางคันหรือไม่ได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น การสนับสนุนการศึกษาด้านศาสนศึกษาเป็นส่วนหนึ่งในหลักการที่มหาเถรสมาคมกำหนดเป็นนโยบายในการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งอาจเรียกว่าการศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล การช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษา หรือสถาบันการศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษา หรือ บุคคลผู้กำลังศึกษา หรือกระบวนการสงเคราะห์ปวงชน ทั้งก่อนวัยเรียน ในวัยเรียนให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนอย่างต่อเนื่องในเรื่องต่าง ๆ ตามสมควรแก่อัตภาพ เป็นการสงเคราะห์ให้คนหรือประชาชนได้รับการศึกษา ดังคำกล่าวที่ว่า “พระสงฆ์เห็นความจำเป็นที่บุตร

หลานของประชาชนในท้องที่ของวัดนั้นจะต้องมีโรงเรียนให้เรียน ก็ช่วยกันชักชวนนำประชาชนช่วยสร้างโรงเรียนขึ้นในวัด เพื่อให้บุตรหลานของชาวบ้านได้เล่าเรียน”^{๒๓}

นับตั้งแต่พระธรรมโมลี ได้มารับตำแหน่งทางการปกครองที่จังหวัดสุรินทร์ ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ นั้น ท่านได้ให้ความสำคัญกับการศึกษามากเป็นกรณีพิเศษ ที่เป็นเช่นนี้เพราะถือว่า การศึกษาเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาด้านอื่นๆ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงให้การสนับสนุนการศึกษาด้านศาสนศึกษาด้วยดีมาตลอด จากการศึกษาแนวทางการส่งเสริมงานด้านศาสนศึกษาหลายปีที่ผ่านมาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ โดยพระธรรมโมลี สามารถสรุปเป็น ๔ แนวทางใหญ่ คือ

๓.๓.๑ การสนับสนุนให้มีการตั้งสถาบันการศึกษา

สังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันจะมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ในแต่ละวัดจะมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัดในการแสดงบทบาทต่าง ๆ เช่น เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือ และการร่วมมือกันให้เกิดความสามัคคีความ เป็นระเบียบเรียบร้อย นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาท สำคัญในการควบคุมทางสังคมในระดับประเทศ ด้วยเพราะพระสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือ ของบุคคล ทุกชั้นในสังคมตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงประชาชนทั่วไป ในด้านการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์นี้ก็เช่นเดียวกัน ได้อาศัยวัดเป็นสถาบันหลักในการให้การศึกษาแก่ภิกษุสามเณรมาโดยตลอด

พระธรรมโมลีเห็นความสำคัญของวัดจึงพยายามส่งเสริมให้วัดที่มีความพร้อมทั้งด้านเสนาสนะ อาคาร สถานที่ ครูอาจารย์ นักเรียนและงบประมาณ ให้ดำเนินการเปิดการเรียนการสอนตามความพร้อมของแต่ละแห่ง โดยได้ให้นโยบายไว้ว่า

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ให้แต่ละวัด ตำบล และอำเภอดำเนินการ โดยจัดให้มีการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ในสมัยก่อนนอกจากจะสอนกันอย่างจริงจังแล้ว ยังมีการจัดสอนประเมินผลเป็นระยะด้วย เช่น หากเป็นพระใหม่ก็ให้จัดสอบวัดความรู้ขั้นนวกภูมิ นักระรมตรี โท เอก และฝ่ายธรรมศึกษาก็ให้จัดการสอบสนามหลวงตามกำหนด

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ก็ให้กำลังใจแก่วัดที่มีความพร้อมได้จัดการเรียนการสอนอย่างจริงจัง ก่อนสอบประมาณ ๑๕ วันก็มีการจัดให้มีการอบรมบาลีก่อนสอบ เพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่ นักเรียนด้วย ส่งผลให้จังหวัดสุรินทร์มีนักเรียนสอบบาลีสนามหลวงผ่านเป็นจำนวนมาก

^{๒๓} มาณพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : ชูติการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๒๓๖.

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ส่งเสริมให้วัดที่มีสถานที่ บุคลากร นักเรียน และงบประมาณดำเนินการได้ จนส่งผลให้ปัจจุบันมีสำนักเรียนแผนกสามัญจำนวนมาก พระภิกษุสามเณรในโรงเรียนสามัญก็ให้เรียนทั้งนักธรรม บาลีและวิชาสามัญไปพร้อมๆ กัน

ในส่วนของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น ก็ได้จัดตั้งขึ้นที่ตัวจังหวัด เพื่อให้เป็นสถานที่ให้ การศึกษาระดับมหาวิทยาลัยแก่พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ผู้สนใจการศึกษาระดับสูง

การที่พระธรรมโมลีสนับสนุนให้วัดที่มีความพร้อมรับภาระจัดการศึกษาในแบบ ต่างๆ ตามความสามารถนั้น ส่งผลดีต่อแวดวงการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากระดับวัด ตำบลและอำเภอ มีวัดที่ตอบสนองด้านการศึกษาแผนกนักธรรม บาลีและสามัญกระจายอยู่ทั่วจังหวัด ในส่วนระดับมหาวิทยาลัยก็ส่งเสริมให้เดินทางมาเรียนที่ ตัวจังหวัด ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาทั้งด้านจำนวนนักเรียน คุณวุฒิของ พระภิกษุสามเณรและประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาถึงการดำเนินงานของพระธรรมโมลีโดยละเอียดแล้วจะเห็นว่า การ ดำเนินงานด้านการศึกษาทุกอย่างดำเนินไปตามกรอบแห่งไตรสิกขาอันเป็นแนวทางพัฒนาตน ตามหลักพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง เห็นได้จากพุทธดำรัสในสมณสูตรความว่า

ภิกษุทั้งหลาย กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการนี้ กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

(๑) การสมาทานอธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง)

(๒) การสมาทานอธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง)

(๓) การสมาทานอธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง)

กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการนี้แล

เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราจักมีความพอใจอย่างยิ่ง ในการ สมาทานอธิศีลสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิจิตตสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิปัญญาสิกขา”^{๒๔}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การศึกษาตามหลักไตรสิกขามีความสำคัญต่อชีวิตนักบวช ของภิกษุทุกรูป ซึ่งการศึกษานี้จะดำเนินไปได้ต้องอาศัยกัลยาณมิตรคอยแนะนำพร่ำสอน เพื่อให้บรรยากาศของคณะสงฆ์เอื้อต่อการศึกษาดังกล่าว พระพุทธองค์จึงตั้งวัดขึ้น เพื่อให้เป็น ชุมชนของคนที่ต้องการฝึกฝนตนเองอย่างเต็มที่ โดยทรงวางความสัมพันธ์ของคนในสังคมสงฆ์ไว้ อย่างเหมาะสม ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทวิหาริกและอาจารย์ กับอันตเวราสิก ดังจะเห็นได้จากนับแต่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาวันแรก พระมหาเถระใน สงฆ์จะต้องกำชับกับผู้นับว่า ชีวิตของภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นชีวิตของผู้ต้องการศึกษา เมื่อได้รับอนุญาตให้เข้ามาเป็นสมาชิกของสงฆ์แล้วจะต้องเอาใจใส่พากเพียรพยายามเพื่อให้ ได้รับการศึกษาอย่างเต็มที่ เมื่อบวชแล้วก็ต้องเข้าหาครูอาจารย์เพื่อหวังความเมตตาจากท่าน

^{๒๔} อก.ทก. (บาลี) ๒๐/๘๒/๒๒๒, อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙.

ด้วยจิตอ่อนน้อมหวังการอบรมสั่งสอน ข้างฝ่ายผู้ที่เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ เมื่อรับหน้าที่เป็นผู้รับรองกุลบุตรผู้มีศรัทธาเข้าเป็นสมาชิกของสงฆ์แล้ว จะต้องติดตามดูแลและคอยเอาใจใส่ให้การอบรมให้ลูกศิษย์มีความรู้ในพระธรรมวินัย ให้เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตในฐานะเป็นสมณเหล่าศากยบุตร^{๒๕}

๓.๓.๒ การสนับสนุนให้พระสังฆาธิการศึกษาต่อเนื่องในระดับประกาศนียบัตร

พระธรรมโมลี ได้นำพระธรรมวินัยและหลักธรรมมาใช้ในการปกครองพระภิกษุสามเณรให้อยู่ในกรอบพระธรรมวินัยมาโดยตลอดมา เพราะท่านได้ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ใช้สังคหวัตถุ ผูกมัดจิตใจลูกวัด ไม่ใช่แต่อำนาจและอารมณ์ ท่านได้หมั่นอบรมสั่งสอนชี้ผิดชี้ถูกให้เข้าใจ ด้วยความเมตตาธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี จึงทำให้การปกครองมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดังที่ท่านกล่าวว่า

การปกครองก็นำหลักพระธรรมวินัย ธรรมะ และต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารมีคุณธรรม มีเมตตาไม่เกลียดไม่ชิงรักนับถือ หลีกเลียงอคติลำเอียง ในการปกครองที่จะให้สำเร็จผลก็ต้องอาศัยการให้คำแนะนำผู้ใดปกครองให้ได้รับการศึกษาพอสมควรพูดอะไรเข้าใจกันง่าย เขาจึงจะรู้เหตุรู้ผล สำนึกในหน้าที่ นอกจากผู้ปกครองมีคุณธรรมครบถ้วนแล้วก็ต้องส่งเสริมให้ลูกน้องมีเหมือนกัน^{๒๖}

สอดคล้องกับคำกล่าวว่า “การอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนทำให้เกิดอารยธรรมที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม มีมิตรภาพ ทำให้เรามีเพื่อน เพื่อนในเรารู้จักเป็นอันดับแรกคือครอบครัวของเราเอง”^{๒๗} [เมื่อมาอยู่วัดเจ้าอาวาสเปรียบเสมือนทั้งบิดาและมารดาและในการปกครองจำเป็นจะต้องมีเพื่อนร่วมงานที่ร่วมงานได้อย่างมีความสุข] ด้วยความที่ท่านมีคุณสมบัติลักษณะผู้นำ สามารถใช้ความคิดอย่างรอบคอบ มีคุณค่า สามารถวางแผนในทางการบริหารตน บริหารคน บริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพก่อให้เกิดประสิทธิผล จัดการธุระได้ดี มีการจัดการบริหารการปกครองที่เหมาะสม มีการดำเนินการที่ดี มีความเชี่ยวชาญ มีเทคนิควิธีการที่ดี ในการบริหารงานให้งานสำเร็จเป็นรูปธรรมด้วยมรรควิธี มีมนุษยสัมพันธ์ดีสมบูรณ์ด้วยอาจารย์ เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้พุทธศาสนิกชน ตลอดจนสหธรรมิกพึงพาได้ ให้การเอื้ออาทร จูงใจด้วยมิตรไมตรี เป็นกัลยาณมิตรแก่ มวลมนุษย์ทุกหมู่เหล่า ไม่เลือกชาติตระกูล เพศ และวัย ย่ายต่อการ

^{๒๕} ผู้ที่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัย ; ดูรายละเอียดใน อัง.อฎฐก. (บาลี) ๒๓/๑๙/๑๖๕, อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๑๕๐.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺธ), เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๒๗} สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐.

ขอความร่วมมือในการปกครองเพื่องานให้สัมฤทธิ์ผล ดังมีคำกล่าวว่า “ผู้บริหารที่ดีต้องปกครองคนด้วยความ เที่ยงธรรม และสุขุมเยือกเย็นเป็นสำคัญ”^{๒๘}

ในฐานะที่พระธรรมโมลีเป็นเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์และเป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ท่านจึงมีนโยบายให้เจ้าคณะปกครองระดับเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และพระสังฆาธิการตำแหน่งอื่นๆ มาศึกษาต่อเนื่องใน “หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์” หลังจากจบแล้วจะได้รับวุฒิการศึกษาเทียบเท่า มัธยมศึกษาปีที่ ๖ สามารถนำไปสมัครเรียนต่อในระดับปริญญาตรีได้ การที่จัดให้พระสังฆาธิการได้มาศึกษาต่อเนื่องนี้ เป็นการเปิดโอกาสให้พระสังฆาธิการได้รับความรู้เพิ่มเติม ถือเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานโดยตรง ข้อเท็จจริงนี้เห็นได้จากหลักสูตรที่กำหนดให้พระสังฆาธิการได้ศึกษาเล่าเรียน โดยรายละเอียดของหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ มีดังต่อไปนี้

ก. ปรัชญาของหลักสูตร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทยที่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาขึ้นเพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป คณะสังฆมณฑล มีเป้าหมายชัดเจนที่จะสนองงานคณะสงฆ์ โดยการพัฒนาคุณลักษณะ ของพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมที่พึงประสงค์ คือ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด เป็นผู้ดำเนินจิตใจและปัญญา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีโลกทัศน์ที่กว้างไกลมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม อีกทั้งเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในการ ที่จะพัฒนาตนเองที่สามารถศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข. วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

- ๑) เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้มีความความเข้าใจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์
- ๒) เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้สามารถ นำความรู้ด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนา พระ พุทธศาสนาและสังคม
- ๓) เพื่อผลิตพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรมในระดับประกาศนียบัตร ให้อุทิศตน และสามารถนำหลักทางการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธ ศาสนา

^{๒๘} ศุภนิธย์ โชครัตนชัยและคณะ, ปรัชญาการทำงานและการดำเนินชีวิตของ ดร.เทียม โชควัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑.

- ๔) เพื่อให้พระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรม ได้มีคุณสมบัติทางการศึกษาที่สามารถ ศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาตรีได้

ค. คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

- ๑) เป็นพระสังฆาธิการหรือครูสอนปริยัติธรรมที่สอบได้ประโยค ๑-๒ ขึ้นไป และนักธรรมชั้นเอก หรือ
- ๒) เป็นพระสังฆาธิการหรือครูสอนพระปริยัติธรรมที่ได้รับแต่งตั้งมาแล้วไม่น้อยกว่า ๑ ปีและเป็นผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นเอกและสำเร็จการศึกษาภาคบังคับขึ้นไป หรือ
- ๓) เป็นพระภิกษุผู้มีประสบการณ์การสอนในโรงเรียนต่างๆ ไม่น้อยกว่า ๒ ปี และเป็นผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นเอกและสำเร็จการศึกษาภาคบังคับขึ้นไป หรือ
- ๔) เป็นผู้ที่มีมหาวิทยาลัยอนุมัติให้เข้าศึกษาเป็นกรณีพิเศษเพื่อขอรับประกาศนียบัตร ตามที่สภาวิชาการเห็นชอบ

ค. แนวสังเขปรายวิชา

วิชาบังคับ จำนวน ๑๘ หน่วยกิต

- ๑) การปกครองคณะสงฆ์ ศึกษาพัฒนาการของระบบการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน และวิเคราะห์เนื้อหาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับต่างๆ กฎ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศที่สำคัญของ คณะสงฆ์ และการปกครองคณะสงฆ์อื่น
- ๒) กฎหมายคณะสงฆ์ ศึกษาเปรียบเทียบมูลเหตุการบัญญัติพระวินัย ประเภทความผิดตามพระวินัย องค์ประกอบในการกระทำความผิดตามพระวินัย กับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
- ๓) พระสงฆ์กับภาวะผู้นำ ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ การบริหารในองค์การสงฆ์ บทบาทของ พระสงฆ์กับความเป็นผู้นำ เน้นความเป็นผู้นำตามแนวพุทธ พระสงฆ์ผู้นำกับการตัดสินใจ การ สร้างมนุษยสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสาร และการสร้างแรงจูงใจทั้งภายในและภายนอกองค์การสงฆ์ การพูดแบบผู้นำ การพัฒนาพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำ และภาวะผู้นำตามแนวพุทธ
- ๔) การบริหารการศึกษาคณะสงฆ์ ศึกษาความเป็นมาของการศึกษาแห่งคณะสงฆ์ พัฒนาการและหลักการบริหาร การศึกษาคณะสงฆ์ โครงสร้างและระบบการศึกษาคณะสงฆ์ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการบริหาร การศึกษา แนวโน้มการศึกษาสงฆ์ และพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบทางการศึกษาที่เกี่ยวข้อง
- ๕) การบริหารงานสาธารณูปการ ศึกษาแนวคิดการบริหารงานสาธารณูปการของ คณะสงฆ์ พัฒนาการงาน สาธารณูปการของพระสงฆ์ การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของ วัด การก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปกรรมของชาติ งาน

สาธารณูปการตาม แบบเอกลักษณ์ประจำภาคต่างๆ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร
สาธารณูปการ ปัญหาและ แนวโน้มการบริหารงานสาธารณูปการ

๖) การบริหารศาสนสมบัติ ศึกษาความเป็นมาและประเภทของศาสนสมบัติ กฎ
และระเบียบที่เกี่ยวกับศาสนสมบัติ การบริหารจัดการศาสนสมบัติ และแนวโน้มการจัดการศาสน
สมบัติ

๗) การบริหารงบประมาณ ศึกษาความหมาย แนวคิด ทฤษฎี และนโยบาย
เกี่ยวกับการบริหารงบประมาณ บทบาทและอิทธิพลของการเมืองที่มีต่องบประมาณและการ
คลังของประเทศ กระบวนการ งบประมาณ เทคนิคและวิธีการวิเคราะห์งบประมาณ

๘) สัมมนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ สัมมนาปัญหาการบริหารกิจการคณะสงฆ์
ตามหัวข้อที่กำหนด

๙) การบริหารงานธุรการ ศึกษาความหมายและขอบข่ายของวิชาการเลขานุการ
งานสารบรรณ งานการประชุม แบบหรือหนังสือคณะสงฆ์ การบัญชีและการเงินของวัด การ
จัดเก็บข้อมูลด้วยระบบ คอมพิวเตอร์ ลำดับสมณศักดิ์และความรู้ทั่วไป โดยเน้นการปฏิบัติเป็น
สำคัญ

กลุ่มวิชาเลือก จำนวน ๖ หน่วยกิต

๑) พระพุทธศาสนากับการศึกษาสงเคราะห์ ศึกษาแนวคิดการจัดการศึกษา
สงเคราะห์ของพระพุทธศาสนา บทบาทของ พระสงฆ์ในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ศึกษากรณี
ตัวอย่าง เช่น การศึกษาเด็กก่อนเกณฑ์ การศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัด การศึกษาโรงเรียน
พุทธศาสนาวันอาทิตย์ และศึกษาหลักพุทธธรรมที่ เกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์

๒) พระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ ศึกษาแนวคิดการสังคมสงเคราะห์ของ
พระพุทธศาสนา บทบาทของพระสงฆ์ใน การสงเคราะห์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เช่น การ
สาธารณสุข การสาธารณสงเคราะห์ การสงเคราะห์ด้าน จิตใจ และศึกษาหลักพุทธธรรมที่
เกี่ยวกับการสังคมสงเคราะห์

๓) พระไตรปิฎกศึกษา ศึกษากำเนิดและพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎก การ
จำแนกคัมภีร์พระไตรปิฎก และสำรวจเนื้อหาสาระของคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยสังเขป แนวการ
จำแนกพระไตรปิฎกของพระอรหันตเถระ ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย
ระบบการสืบค้นคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วยคอมพิวเตอร์ และพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย

๔) พุทธวิธีการสอน ศึกษาหลักการและวิธีสอนของพระพุทธเจ้า การวิเคราะห์
ธรรม ขาดผู้เรียน คุณสมบัติของผู้สอน วัตถุประสงค์ในการสอน การเลือกวิธีการสอนตามแนว
ไตรสิกขา อริยสัจ ๔ อนุปุปพิกถา และนวัคตฤตศาสน์

๕) ธรรมนิเทศ ศึกษาความหมายทั่วไปเกี่ยวกับนิเทศศาสตร์ หลักการและวิธีการ
เผยแพร่ พระพุทธศาสนา ศิลปะการเขียนบทความ ศิลปะการพูดในที่ชุมนุมชน การพัฒนา

บุคลิกภาพ เกี่ยวกับการพูด การเทศนา การแสดงปาฐกถาธรรม การอภิปราย วิธีการใช้สื่อ ประกอบการบรรยาย บทบาทและอิทธิพลของสื่อต่อการเผยแผ่ธรรมะ

๖) พุทธศิลป์ ศึกษาพัฒนาการของพุทธศิลป์ในอินเดีย และคลื่นพระพุทธรูปศาสนาที่เข้ามาสู่ ประเทศไทย ซึ่งสัมพันธ์กับสกุลศิลปะสมัยต่างๆ จนเกิดเป็นสกุลศิลปะในประเทศไทย ทั้งด้าน ประติมากรรม จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม อิทธิพลของพุทธศิลป์ในสังคมไทยและแนวทางใน การอนุรักษ์พุทธศิลป์ ปรัชญาธรรมทางวัตถุและความงามจากพุทธศิลป์สมัยต่างๆ ในประเทศไทย โดยอาศัยพุทธลักษณะ

๗) เทศกาลและพุทธศาสนพิธี ศึกษาเทศกาลและพิธีกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ความหมาย คุณค่าของ เทศกาล และพิธีกรรมนั้นๆ ให้สามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง โดยเน้นให้มีการปฏิบัติ

๘) พระพุทธรูปศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน ศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ทั้งในทวีป เอเชียและยุโรป อเมริกาและออสเตรเลีย ผลกระทบของลัทธิการเมืองและศาสนาอื่นๆ ที่มีต่อสถานะของพระพุทธศาสนา อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมโลก และบทบาทขององค์กร พระพุทธศาสนาระดับนานาชาติ

๙) นวัตกรรมทางการศึกษา ศึกษาแนวคิดใหม่และทางเลือกสำหรับการศึกษาทั่วไป ทฤษฎีและแนวโน้ม เกี่ยวกับการบริหารการศึกษา แนวคิดใหม่ทางการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษา และการจัดจรรยาศึกษาในโรงเรียน ความสำคัญและพัฒนาการของสื่อการสอน เทคโนโลยีทางการศึกษา แนวคิด ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษา และแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์

๑๐) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะแก้ปัญหา ปรับตัวเรียนและมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่อันเป็นแก่นของชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

๑๑) การศึกษาอิสระ เลือกปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามความสนใจ และเขียนเป็น รายงานการศึกษาหรือภาคินพนธ์ ในการควบคุมของอาจารย์ที่ปรึกษา

เมื่อพิจารณาจากรายวิชาที่จัดให้พระสังฆาธิการได้เรียนแล้วเห็นได้ว่า มีเนื้อหาครอบคลุมทั้งด้านการศึกษา การปฏิบัติและการเผยแผ่ โดยใช้การบริหารสมัยใหม่มาเสริม ทำให้มั่นใจได้ว่า หากพระสังฆาธิการผ่านการศึกษาในหลักสูตรนี้แล้ว จะได้ความรู้ด้านศาสตร์สมัยใหม่ไปใช้ในการบริหารงานพระพุทธศาสนาแน่นอน วิสัยทัศน์เรื่องการศึกษากรณีนี้เห็นได้อย่างชัดเจนจากคำที่ผู้สนองงานได้กล่าวไว้ดังนี้

พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศาลาลอย รองเจ้าคณะสุรินทร์ ได้กล่าวแสดงความเห็นว่า

หลวงพ่อ ท่านมองการณ์ไกล เห็นประโยชน์สำคัญแห่งพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นนักเผยแผ่ที่มีอุดมคติ สร้างอุดมคติให้นักเผยแผ่รุ่นหลัง มองประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ทำ

ประโยชน์ เพื่อผู้อื่นและพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ท่านปรารภนาให้ลูกหลานของชาวบ้านที่เข้ามาบวชแล้ว ได้มีความรู้ติดตัวออกไปจึงพยายามส่งเสริมให้มีการศึกษา เพื่อเป็นเครื่องมือไว้ในการดำเนินชีวิตต่อไปปัจจุบันกว้างขวางมาก เป็นการศึกษาแบบต่อยอด โดยเปิดหลักสูตรให้พระสังฆาธิการ ได้เข้าเรียนหลักสูตร บปส. แล้วต่อ พธ.บ. พธม. ซึ่งมีนิสิตจบหลักสูตรหลายท่าน เปิดโอกาสให้คฤหัสถ์เข้าศึกษาได้ด้วย^{๒๙}

พระโสภณปริยัติยาภรณ์ (ฉัตร สจจวโร) เจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ รองเจ้าคณะคณะจังหวัดสุรินทร์ ได้กล่าวแสดงความเห็นว่า

หลวงพ่ोज้าคณะจังหวัดท่านจะมีความละเอียดถี่ถ้วนทุกรูปแบบ การศึกษาท่านก็จัดการอย่างแนบเนียน การเผยแผ่ การปกครองก็ประณีต ส่งเสริมด้านแผนกธรรม-บาลี ปริยัติธรรมแผนกสามัญ ท่านก็ยึดแบบแผนเก่าโบราณครูอาจารย์ที่ท่านอบรมมาสนับสนุนให้พระสังฆาธิการได้รับการศึกษาทั้งปริยัติด้านบาลีและปริยญา โดยมีอุดมการณ์ว่าพระสังฆาธิการอย่างน้อยต้องจบปริญญาตรี เพื่อเป็นแบบอย่างให้กับพระภิกษุสามเณรในอารามของตน^{๓๐}

พระมหาเจริญสุข คุณวีโร เจ้าอาวาสวัดศรีวิหารเจริญ เจ้าคณะอำเภอศีร์ชภุมิ ได้กล่าวแสดงความเห็นว่า

หลวงพ่ोज้าท่านมีคุณธรรมด้านเมตตาเป็นหลัก เป็นตัวอย่างที่ดี มีเสียสละ ความอดทน และรอบรู้ อยากให้พระภิกษุ-สามเณรมีความรู้มากยิ่งขึ้น ทั้งทางโลก และทางธรรม ท่านทำอะไรทำจริง ดังสุภาษิตโบราณสอนว่า เกิดเป็นคนควรพยายามจนกว่าจะประสบความสำเร็จ จึงได้มีนโยบายให้พระสังฆาธิการได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงขึ้น เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้รับมาพัฒนาวัดของตน หรือ นำมาอบรมถ่ายทอดให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญของการศึกษา^{๓๑}

การที่พระธรรมโมลีมีนโยบายให้พระสังฆาธิการทุกระดับมาศึกษาในระบบมหาวิทยาลัยในหลักสูตรประกาศนียบัตรกัฏฐิ หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตกัฏฐิ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตกัฏฐิ ถือเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักภูมิธรรมทุกประการ

วุฒติธรรม แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องเจริญ หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความเจริญ ความงอกงาม ธรรมข้อนี้ในบาลีเรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อปัญญาวุฒติ หรือ ปัญญาวุฒติ คือ เพื่อความเจริญแห่งปัญญาจำแนกเป็น ๔ ประการ^{๓๒} คือ

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปียสีโล), รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระโสภณปริยัติยาภรณ์ (ฉัตร สจจวโร), เจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระมหาเจริญสุข คุณวีโร, เจ้าอาวาสวัดศรีวิหารเจริญ เจ้าคณะอำเภอศีร์ชภุมิ, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

^{๓๒} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๔๘/๒๗๓, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๗-๓๖๘.

๑. สัปปริสสังเสวะ คบหาสัตบุรุษ คือ คบหา เข้าหา ไต่ถาม สนทนากับคนดี คนที่มีคุณธรรม หรือผู้รู้ ด้วยความใส่ใจใคร่รู้
๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังคำสอนคำแนะนำของสัตบุรุษที่คบหา ด้วยความเคารพตั้งใจ
๓. โยนิโสมนสิการ ทำไว้ในใจโดยแยบคาย คือไตร่ตรองพิจารณาคำสอนนั้นให้ดี
๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมที่ได้ไตร่ตรองแล้ว คือประพฤติปฏิบัติตามคำสอนคำแนะนำของ^{๓๓}

การได้เข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ย่อมเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้พบ กัลยาณมิตร อาจารย์ที่เป็นสัตบุรุษมีความรู้ความสามารถทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ เมื่อมาเรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ย่อมเป็นโอกาสให้ได้คบหาคุ้นเคยกับพระมหาเถระผู้ปกครองคณะสงฆ์ ทำให้ได้เรียนรู้เพิ่มเติมจากท่านทั้งด้านการศึกษา การปฏิบัติและการบริหารกิจการคณะสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีวิชาในลักษณะอื่นที่ให้เรียนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานด้วย คือวิชาเกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์รวมทั้งศาสนสมบัติ วิชาที่เกี่ยวกับการประยุกต์เผยแผ่ธรรม วิชาเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกให้นักศึกษามีศักยภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถนำไปประยุกต์สอนแก่คนได้อย่างกว้างขวาง ธรรมะในพระพุทธศาสนานั้นลึกซึ้ง ตอนที่เรียนนักธรรมอาจมีความรู้บ้าง แต่ครูอาจารย์อาจไม่ได้สอนวิธีพิจารณาธรรมแบบลึกซึ้งให้ แต่วิธีการเรียนในระบบมหาวิทยาลัยจะช่วยให้มีสติมีความชำนาญในการวิเคราะห์ห้วงคำสอนให้เข้าถึงแก่นได้ กิจกรรมที่ช่วยให้พิจารณาคำสอนได้อย่างลึกซึ้งนั้นคือ การทำรายงาน การทำวิจัย หรือการทำวิทยานิพนธ์ วิธีการศึกษาธรรมแบบนี้พระสงฆ์จะได้ฝึกฝนเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยสงฆ์

๓.๓.๓ การแต่งตั้งและส่งเสริมสนับสนุนบุคลากรที่มีการศึกษาต่อเนื่อง

ในการดำเนินงานด้านศาสนศึกษาและงานด้านอื่นๆ นั้น พระธรรมโมลีจะให้ความสำคัญกับตัวบุคคลมาก กล่าวคือ ท่านจะให้ความสำคัญกับพระภิกษุที่มีการศึกษาดี มีความรู้ดี ได้เข้ามาสนองงานคณะสงฆ์ ข้อนี้เห็นได้จากคำกล่าวของผู้สนองงาน ว่า

หลวงพ่อบ้านได้วางนโยบายให้พระสงฆ์ได้เพิ่มเติมความรู้ โดยเจ้าอาวาสทั้งหมดก็ควรที่จะเป็นผู้ที่จบปริญญาตรีเป็นอย่างน้อย เจ้าคณะตำบลก็เอาเปรียญขึ้นมาเป็นหลัก จังหวัดสุรินทร์มีชื่อเสียงในการศึกษาบาลีและนักธรรมและมีน้อย เจ้าคณะอำเภอควรจบปริญญาโทขึ้นไป ส่วนเจ้าคณะจังหวัดก็ควรที่จะเป็นปริญญาเอกขึ้นไป แต่ก็มีเสียงสะท้อนกลับมา ท่านก็ได้ลดข้อกำหนดลง โดยเจ้าอาวาสอย่างน้อยต้องนักธรรมเอก เจ้าคณะตำบลควรเป็นเปรียญ หรือมีคุณวุฒิทางโลกเพิ่มเติม เช่นหลักสูตร

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,

ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) เพื่อต่อในภายหน้าท่านอยากเรียนในระดับอุดมศึกษา^{๓๔}

ในด้านการบริหารหรือหลักการในการทำงานนั้นท่านจะให้ความสำคัญกับบุคคล พระภิกษุ คณะสงฆ์ที่มีความสามารถเป็นหลัก โดยเฉพาะผู้ที่มีการศึกษา มีความรู้ ตามที่อยู่ในเขตคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ในการปกครองและที่เป็นคนในพื้นที่ เป็นคนสุรินทร์ แต่ไปศึกษาในสถานที่อื่น เมื่อประสบความสำเร็จในการศึกษาแล้ว ท่านก็จะเรียกหามาใช้ เพื่อให้สนองงานของคณะสงฆ์ในจังหวัด^{๓๕}

พระธรรมโมลีมีนโยบายในการจัดการศึกษาชัดเจน ทั้งนักธรรม บาลี ปริยัติสามัญ และอุดมศึกษา โดยเอาเรื่องการศึกษาไปเชื่อมโยงกับการศึกษา เช่น จะเป็นเจ้าอาวาส ต้องจบนักธรรมเอก นอกจากนี้ในระดับอุดมศึกษาท่านต้องการให้พระสังฆาธิการต้องเข้ารับการศึกษ โดยกระตุ้นเตือนให้เห็นความสำคัญในระดับอุดมศึกษา มีการชักชวนให้มาเรียนที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์และปลูกฝังอุดมการณ์ว่า มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์เป็นของคณะสงฆ์ ทำให้พระสังฆาธิการสนใจที่จะมาศึกษาต่อที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์และสนับสนุนให้มาเพิ่มศักยภาพของตนเองในหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เพื่อเป็นการต่อยอดการศึกษาให้กับตนเอง^{๓๖}

การที่ให้โอกาสแก่พระสงฆ์ที่มีความรู้ดีนั้น นอกจากจะได้คนมีความรู้มาทำงานคณะสงฆ์แล้ว ถือเป็นการส่งเสริมและกระตุ้นการศึกษาโดยอ้อมด้วย เนื่องจากพระสังฆาธิการที่ได้รับการศึกษามาดี เมื่อได้รับโอกาสให้มาทำหน้าที่แล้วก็ย่อมสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้างฝ่ายพระภิกษุสามเณรผู้ต้องการเข้ามามีบทบาทในคณะสงฆ์ก็จะได้ชวนชวนศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเข้ามาสนองงานพระพุทธศาสนาในวันข้างหน้า จึงกล่าวได้ว่า การให้โอกาสแก่พระภิกษุสามเณรชาวสุรินทร์ที่ไปสำเร็จการศึกษาในที่อื่นได้กลับมาสนองงานคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง

หากจะศึกษาให้วิธีจะพบว่า การมอบภาระอันสำคัญของคณะสงฆ์ให้ภิกษุที่มีความรู้ความสามารถไปดำเนินการนั้นเป็นเรื่องที่ถือปฏิบัติทั่วไปในพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากแนวทางปฏิบัติต่อไปนี้

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปียสีโล), รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูปริยัติกิจธำรง (สมหวัง อคฺคเสโน), เจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายธีรทิพย์ พวงจันทร์, อาจารย์พิเศษ มจร., ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๕.

(๑) การยกย่องสาวกหรือสาวิกาในตำแหน่งเอตทัคคะ^{๓๗} ในการยกย่องสาวกหรือสาวิกาในตำแหน่งเอตทัคคะนั้น พระพุทธเจ้าจะให้ความสำคัญกับความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล ไม่ได้พิจารณาชาติชั้นวรรณะ อายุ หรือความสัมพันธ์ส่วนตัว

(๒) การทำหน้าที่สำคัญหรือการเป็นผู้นำในคณะสงฆ์ เช่น อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ครองผ้ากฐิน ภัตตฤทธ เสนาสนคาหาปกะ เสนาสนปัญญาปกะ เจ้าอธิการผู้ดูแลปัจจัย ๔ หรือผู้สวดญัตติกรรมต่างๆ บุคคลผู้มีบทบาทสำคัญดังกล่าวนี้ คณะสงฆ์จะคัดเลือกจากภิกษุผู้รู้พระธรรมวินัยและสามารถกระทำขั้นตอนต่างๆ ให้เป็นไปตามพุทธานุญาตได้

(๓) การแต่งตั้งหรือมอบหมายให้ทำหน้าที่แทนสงฆ์ เช่น เป็นผู้สอนธรรมแก่พุทธบริษัท ผู้ให้อาวาสภิกษุณี ผู้ทำหน้าที่อนุโมทนา ผู้กล่าวสัมโมทนียกถา ผู้ตอบปัญหาธรรม บุคคลผู้ทำหน้าที่แทนสงฆ์ในบางโอกาสนี้ คณะสงฆ์ก็จะคัดเลือกจากภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถ

แนวทางการปฏิบัติที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า การมอบหมายให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมาทำหน้าที่แทนสงฆ์ที่คัดเลือกจากบุคคลที่ได้รับการศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดี ทำให้คณะสงฆ์ได้คนที่มีความรู้ความสามารถมาทำงาน ส่งผลให้งานคณะสงฆ์ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๓.๔ การเอาใจใส่และติดตามผล

ในการบริหารงานคณะสงฆ์นั้น สิ่งที่พระธรรมโมลีปฏิบัติอยู่เป็นประจำคือ การติดตามผล กล่าวคือ เมื่ออนุมัติโครงการหรือดำเนินโครงการใดแล้ว ท่านจะติดตามผลอยู่เสมอ ข้อนี้เห็นได้จากคำกล่าวของผู้สนองงาน ตอนหนึ่งว่า

การที่สำนักต่างๆ ในเมืองเช่น วัดศาลาลอย วัดกลางสุรินทร์ วัดจุมพลสุทธาวาส วัดพรหมสุรินทร์ สอบได้เป็นอันดับ เรียกว่าสอบได้ ๑๐ รูปขึ้นไป เกิดจากพระเดชพระคุณเจ้าสำนักเรียนคือ ท่านเจ้าคณะจังหวัด และคณะผู้ปกครอง ทุกรูปทุกลำดับชั้น ท่านเอาใจใส่มาก เวลามีการประชุมกันเมื่อไหร่ ก็จะเข้ามาร่วมประชุมกันทุกปี เวลาประชุมเจ้าสำนักเรียน ประชุมผู้สอนปริยัติธรรม เจ้าสำนักเรียน ท่านก็จะชมเชยสำนักที่มีนักเรียนสอบได้จำนวนมาก ส่วนสำนักที่สอบได้น้อยก็ให้กำลังใจ หาสาเหตุร่วมกัน และมีการจัดอบรมครูสอนให้เพิ่มพูนความสามารถให้เต็มที่ พยายามผลักดันให้ท่านมีกำลังใจในการสอน นอกจากนี้ก็ให้กำลังใจนักเรียนที่สอบไม่ได้ ให้มีความตั้งใจ มีความมุ่งมั่น และเอาใจใส่ต่อการเรียน^{๓๘}

สำหรับบทบาทของพระธรรมโมลี ในฐานะเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ วิธีที่ได้ประสบและได้ร่วมงานในฐานะเป็นลูกศิษย์ และผู้ได้บังคับบัญชา หลวงพ่อในฐานะเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ท่านมีหลักการในการทำงาน ท่านมีความตั้งใจ และมีความวิริยะ มีความจริงใจ

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน อัง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๘๘-๒๖๗/๒๓-๒๗, อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๖๗/๒๕-๓๓.

^{๓๘} สัมภาษณ์พระโสภณปริยัติยาภรณ์ (ฉัตร สัจจารโ), เจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

ในการทำงาน โดยเฉพาะงานหลัก เช่น งานด้านการศึกษา ท่านจะเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างมาก สิ่งที่ท่านตั้งเป้าหมายไว้มีความประสงค์ที่จะทำ แต่ในปีแรกยังไม่บรรลุเป้าหมายตามที่ท่านต้องการตามที่ท่านประสงค์ท่านก็ยังไม่ละทิ้ง ท่านก็มีหลักการเรียกว่าตามงานในปีต่อไป ท่านให้ความสำคัญกับคนที่มีความสามารถเป็นหลัก และก็เอาใจใส่งานอย่างใกล้ชิด และติดตามงานอย่างสม่ำเสมอ ไม่ละทิ้ง เมื่อมีโอกาส ไม่ว่าจะในเวลาประชุมคณะสงฆ์ หรือว่าในเวลาที่มีโอกาสได้ปาฐกถา ให้โอวาทในโอกาสต่างๆ^{๓๙}

จุดแข็งของจังหวัดสุรินทร์ในเรื่องของการจัดการศึกษาแผนกสามัญและบาลี โดยสรุปแล้วคือการส่งเสริมการศึกษาแผนกปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี เป็นนโยบายและเป็นภารกิจหลักของทางจังหวัด โดยพระเดชพระคุณหลวงพ่ोज้าคณะจังหวัดท่านมีนโยบายชัดเจนในการที่จะส่งเสริมการศึกษาแผนกธรรมและบาลี มีสำนักเรียนหรือว่าสำนักศึกษาหลายแห่งซึ่งมีความชัดเจนมุ่งเน้นความสำเร็จในด้านการศึกษาแผนกธรรมและบาลี พร้อมทั้งจะเป็นตัวอย่างให้กับสำนักอื่นๆในจังหวัด และจากความสำเร็จตรงนี้ก็จะเป็นแบบอย่างให้สำนักอื่นๆได้เอาไปเป็นรูปแบบเอาไปเป็นตัวอย่าง และที่สำคัญคือในขณะนี้ก็มีบุคลากรในเรื่องของการสอนแผนกธรรมและบาลีของเรานั้น บุคลากรหลายรูปก็ได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพ^{๔๐}

การติดตามผลนั้น ถือเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยให้งานที่มอบหมายดำเนินการไปอย่างมีประสิทธิภาพ และถือเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ได้บังคับบัญชาที่ได้ผลมาก วิธีการที่พระธรรมโมลีดำเนินการมี ๒ อย่าง คือ

(๑) การออกพื้นที่เพื่อตรวจเยี่ยมความคืบหน้าและให้กำลังใจ แม้ในบางครั้งท่านจะติดภารกิจ ก็จะมีมอบหมายให้ผู้รับผิดชอบลำดับต่อมาไปทำหน้าที่แทน

(๒) การสอบถามความคืบหน้าในการประชุมคณะสงฆ์และการให้โอวาท ปาฐกถา ในโอกาสต่างๆ เป็นการย้ำให้คณะสงฆ์ในที่ประชุมรับทราบร่วมกัน

ในการดำเนินงานด้านการศึกษานั้น จะสำเร็จมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นผลสำเร็จเป็นอย่างไร สิ่งหนึ่งที่พระธรรมโมลีถือปฏิบัติคือ ความเพียรพยายามเอาใจใส่อย่างไม่ลดละ หากในปีนี้ไม่ประสบความสำเร็จอย่างที่ควร ก็เตรียมการเพื่อจะได้ดำเนินการอีกครั้งในปีต่อไป ขณะเดียวกันก็พยายามหาทางแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ อยู่เสมอ

การดำเนินการของพระธรรมโมลีที่ให้ความสำคัญกับการติดตามนี้ สอดคล้องกับหลักอิทธิบาทธรรม ที่ถือว่าเป็นธรรมที่ช่วยให้การทำงานต่างๆ สำเร็จตามปรารถนา

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระมหาวีรุต ธีรวโร, รองเจ้าอาวาสวัดพระมหาสุริยาราม เจ้าคณะอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายประสงค์ จักรคำ, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด นครราชสีมา อดีตผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

อิทธิบาท^{๔๑} หรือ อิทธิบาท ๔ เป็นศัพท์ในพระพุทธศาสนา หมายถึง ฐานหรือหนทางสู่ความสำเร็จ หรือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ ทางแห่งความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี ๔ ประการ คือ

๑. ฉันทะ (ความพอใจ) คือ ความต้องการที่จะทำ ไฟใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป

๒. วิริยะ (ความเพียร) คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓. จิตตะ (ความคิด) คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝน ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลหายไป

๔. วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น^{๔๒}

พระธรรมโมลีได้รับการยกย่องจากสังคมโดยทั่วไปว่าเป็นผู้สนใจการศึกษาทั้งเป็นการส่วนตัวและการบริหารงานคณะสงฆ์ ในส่วนที่ท่านสำเร็จเปรียญธรรม ๙ ประโยคอันเป็นการศึกษาสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย วิชาการทางโลกท่านสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก ด้านพระพุทธศาสนา ดังที่นักวิชาการที่ได้ร่วมงานกับท่าน กล่าวไว้ว่า

ท่านเป็นบุคคลที่น่ายกย่องสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง ท่านมีภาระงานที่มากมายที่ต้องรับผิดชอบ แต่ท่านยังเสียสละเวลามาเรียนต่อในระดับปริญญาเอก ทำให้ทราบถึงความตั้งใจที่ว่าไม่มีใครแก่เกินเรียน เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชน เห็นสมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญต่อชาวสุรินทร์^{๔๓}

หลวงพ่อบุญบัตินได้ดำรงตนได้อย่างงดงามเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นิสิตปริญญาเอก เพราะว่าท่านเข้าชั้นเรียนตรงเวลาทุกครั้ง และเวลาเรียนจะนั่งฟังด้วยความตั้งใจ ตั้งคำถาม แสดงความคิดเห็นโต้แย้งได้อย่างเป็นระบบ จากส่วนนี้เห็นว่าท่านได้ตั้งใจทำเป็นตัวอย่างแก่พระสงฆ์ในเขตปกครองของท่านว่าทุกคนเรียนได้ จากความคิดเห็นส่วนตัวคิดว่าจะเป็นสิ่งที่ดีงามสำหรับพระพุทธศาสนา^{๔๔}

^{๔๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๘๗/๑๘๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘.

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๐.

^{๔๓} บทสัมภาษณ์ รศ.ดร.อัจฉรา ภาณุรัตน์, อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ในรายการ VIP สถานีโทรทัศน์ ช่อง ๙ ออกอากาศวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๓.

^{๔๔} บทสัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์สิวลี สิริโล, ภาควิชาสังคมวิทยา สาขาอัคร-วิทยา ราชบัณฑิตยสถาน, ในรายการ VIP สถานีโทรทัศน์ ช่อง ๙ ออกอากาศวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๓.

จากคำกล่าวในเบื้องต้นแสดงให้เห็นว่า เมื่อท่านมาปฏิบัติหน้าที่ด้านจัดการศึกษาจึงถือว่า ท่านได้มองระบบการศึกษาของสงฆ์ให้มีความรู้รอบด้าน การดำเนินงานด้านการศึกษาทั้งหมดของท่านถือว่าทำด้วยความชอบและความศรัทธา ในการดำเนินการขั้นต่างๆ ท่านจะทำความตั้งใจ มีความเพียรพยายาม เอาใจใส่ในทุกขั้นตอน หากมีขั้นตอนใดมีเหตุขัดข้องก็จะคอยตรวจตราหาข้อบกพร่องโดยไม่รอช้า ด้วยการดำเนินงานดังกล่าวมานี้ จึงส่งผลให้งานด้านการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๓.๓.๕ การให้รางวัลและกำลังใจ

ในการส่งเสริมการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลีนั้น ท่านจะเอาใจใส่ดูแลอยู่เสมอ และสิ่งหนึ่งที่ท่านปฏิบัติเป็นประจำคือการให้กำลังใจและให้รางวัลแก่พระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติงาน ดังคำกล่าวของพระมหาวิศิต ธีรวิโส ตอนหนึ่งว่า

สำหรับวิธีการส่งเสริมการศึกษาของหลวงพ่พระธรรมโมลีที่ได้ประสบพบเห็นก็จะมีการส่งเสริมในระดับของคณะสงฆ์ โดยท่านจะให้กำลังใจ ให้ข้อเสนอแนะ หรือให้รางวัล คณะสงฆ์เป็นตำบล เป็นอำเภอ มีการติดตาม หรือไปตรวจเยี่ยมเกี่ยวกับการศึกษาของอำเภอ ของตำบลอย่างสม่ำเสมอแม้ไม่ได้ไปเองก็จะมอบหมายให้ผู้ได้ปกครองตามลำดับขั้นเป็นผู้ติดตามให้กำลังใจตรวจสอบ ในระดับกองสำนักเรียนก็จะให้การส่งเสริมสนับสนุนแก่เจ้าสำนัก โดยเฉพาะสำนักเรียนวัดที่มีการจัดการศึกษาในการส่งเสริมการในประกาศยกย่องต่อคณะสงฆ์ในคราวประชุมหรือในคราวที่มีกิจกรรมต่างๆ ท่านก็จะพยายามยกย่องพูดถึงเป็นประจำ สำหรับสำนักที่มีการจัดการศึกษาจะมีการดูแลเอาใจใส่อย่างดี ในส่วนของการ ส่งเสริมเป็นรายบุคคล การปกครองของหลวงพ่จะมองที่การศึกษา ในเรื่องของวิชาและจรรยาในการประพฤติและปฏิบัติให้โอกาสผู้ที่มีการศึกษาให้โอกาสแก่เจ้าคณะที่ให้การสนับสนุนดูแลจัดการศึกษาเป็นอย่างดี ให้มีโอกาสได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะบริหารกิจการคณะสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นระดับเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล ระดับอำเภอ และรองจังหวัด เพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้ความรู้และประสบการณ์ที่มีนั้นมาปฏิบัติสนองงานกิจการคณะสงฆ์ได้อย่างถูกต้อง ในส่วนของการส่งเสริมในภาพรวม มีการจัดอบรม กวดวิชา เช่น การอบรมนักธรรม อบรมบาลี ก็จะมีนโยบายให้พระสังฆาธิการปกครองตามลำดับได้ดูแลได้จัดการ มีการติดตามทดสอบเกี่ยวกับสภาพปัญหาให้การแนะนำ ในส่วนของการจัดการศึกษา มีพระปริยัติเทศน์คอยให้การแนะนำ^{๔๕}

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระมหาวิศิต ธีรวิโส, รองเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ เจ้าคณะอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

ในการให้ขวัญกำลังใจ หลวงพ่อจะยกย่อง ประกาศเกียรติคุณกับพระสังฆาธิการที่เอาใจใส่ในการศึกษา โดยจะประกาศในที่ประชุมต่าง ๆ เช่น เวลาแสดงธรรมเทศนา การกล่าวสัมโมทนียกถา ในสถานที่ต่าง ๆ จะพิจารณาให้ยศ ตำแหน่งตามความเหมาะสมและโอกาส^{๔๖}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การให้กำลังใจและให้รางวัลแก่พระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติงานและพระภิกษุสามเณรนั้น พระธรรมโมลีกระทำอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ท่านมารับตำแหน่งที่จังหวัดสุรินทร์ โดยอาศัยการสนับสนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ วิธีการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาที่เป็นส่วนของการให้กำลังใจและให้รางวัลนั้น สรุปเป็นวิธีการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

(๑) การจัดพิธีฉลองประกาศนียบัตร ปริญญาบัตรและพัดยศแก่พระภิกษุสามเณรวัดต่างๆ ที่สอบได้ในจังหวัดสุรินทร์ ดำเนินการโดยคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ภายใต้การสนับสนุนของส่วนราชในจังหวัดสุรินทร์ ทั้งผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนจังหวัด พ่อค้า ประชาชนและภาคเอกชนทั้งจังหวัด การจัดฉลองนี้เป็นงานระดับจังหวัด เพื่อเป็นการยกย่องเจ้าอาวาส ครูอาจารย์ ญาติโยมตลอดทั้งพระภิกษุสามเณรผู้เอาใจใส่ในการศึกษา ด้วยหวังให้บุคคลผู้มีส่วนร่วมส่งเสริมการศึกษาทั้งหมดมีขวัญกำลังใจ และมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมงานด้านการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ต่อไป

(๒) การออกนิเทศในสำนักเรียนต่างๆ ที่จัดให้มีการเรียนการสอนนักธรรม-บาลี พระธรรมโมลีจะให้ความสำคัญกับการออกไปตรวจเยี่ยมวัดหรือสำนักเรียนต่างๆ อยู่เสมอๆ มีทั้งไปอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อไปให้คำปรึกษา ให้ขวัญกำลังใจ สร้างความคุ้นเคยแก่เจ้าสำนัก ครูอาจารย์ พระภิกษุสามเณรและญาติโยมผู้ถวายความอุปถัมภ์ ทำให้นักเรียนต่างๆ ที่อยู่ในที่ห่างไกลมีขวัญกำลังใจที่จะจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

(๓) สนับสนุนให้พระสังฆาธิการที่มีคุณวุฒิด้านการศึกษา และได้รับการจัดการศึกษาธรรม-บาลีให้มีโอกาสสนองงานคณะสงฆ์ในตำแหน่งต่าง เช่น เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และพระสังฆาธิการตำแหน่งอื่นๆ โดยเฉพาะในเวลาพิจารณาพระสังฆาธิการผู้เหมาะสมจะให้ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ก็จะพิจารณาจากพระภิกษุผู้ช่วยงานด้านการศึกษาเป็นอันดับแรก

แนวทางการปฏิบัติเช่นนี้ สอดคล้องกับที่พระพุทธองค์และพระมหาเถระในอดีตปฏิบัติถือปฏิบัติ คือ การยกย่องคนที่ควรยกย่อง การชมเชยคนที่ควรชมเชย การยกย่องนั้นนอกจากจะทำได้ด้วยการกล่าวยกย่องสรรเสริญแล้ว ก็สามารถทำได้ด้วยการมอบหมายงานสำคัญให้ทำ

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายธีรทิพย์ พวงจันทร์, อาจารย์พิเศษ มจร., ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๕.

๓.๓.๖ การจัดหาทุนและมอบทุนการศึกษา

ในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาของจังหวัดสุรินทร์นั้น สิ่งที่พระธรรมโมลีให้การสนับสนุนมากมาย กับด้านอื่นๆ คือ การช่วยจัดหาทุนการศึกษา ทุนสร้างอาคารเรียน อาจจำแนกได้ดังนี้

(๑) การจัดหางบประมาณสร้างอาคารเรียน

ด้านศึกษาสงเคราะห์ประเภทอาคารสถานที่ ได้จัดสร้างอาคารมอบให้แก่ทางราชการ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่เด็กนักเรียน ด้านศึกษาสงเคราะห์ประเภทอุปการะการศึกษา พระธรรมโมลี ได้บริจาคอุปกรณ์การศึกษาให้แก่โรงเรียน วัดต่างๆ และหน่วยงานอื่นๆ ดังนี้ เป็นประธานศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดศาลาลอย อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ จัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทยแผนกดนตรีไทย จัดตั้งกองทุนต่างๆ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อสถานศึกษาและสถานราชการ คือ จัดตั้งทุนศึกษาสงเคราะห์นักเรียนยากจนที่เรียนดี ประพฤติดี

(๒) การมอบทุนการศึกษา

พระธรรมโมลี ได้พิจารณาเห็นความสำคัญของการศึกษา โดยเฉพาะเยาวชนที่กำลังเจริญเติบโต ถ้ามีโอกาสได้รับการศึกษาพอสมควรแก่สภาพแล้ว ก็จักเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติและพระพุทธศาสนาสืบไป จึงได้ดำเนินการก่อตั้งทุนการศึกษาขึ้นเบื้องต้น ได้ตั้งเป็นเงินกองทุนประณมศึกษา โดยบริจาคส่วนตัวบ้าง รับจากผู้มีจิตศรัทธาบริจาคร่วมสมทบบ้าง ได้แจกทุนการศึกษาแก่นักเรียน นักศึกษาทุกระดับชั้น ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร

การมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เล่าเรียนดี ประพฤติดี ตามสมควรแก่ฐานะ พระธรรมโมลีทำอย่างต่อเนื่อง ดังที่ผู้สนองงานและพระเถระได้กล่าวไว้ ดังนี้

พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล)^{๔๗} กล่าวไว้ว่า

ในการมอบทุนการศึกษา หลวงพ่อได้มอบทุนทั่วทั้งจังหวัดสุรินทร์ โดยได้มอบในงานอายุวัฒนมงคล แต่ในบางครั้งก็มีคนมาขอตามเวลาที่อยู่นอกโครงการที่ทางวัดได้ดำเนินกิจกรรม นอกจากนี้ท่านจะมีทุนทางสังคม สามารถก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ดังจะเห็นจากสิ่งที่ท่านได้ดำเนินการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีการตั้งศูนย์เด็กเล็กในวัด ส่งเสริม โรงเรียนในระดับต่างๆ เข้ามาดูแลซึ่งกันและกัน เช่น โรงเรียนอนุบาลสุรินทร์ เข้ามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการเรียนรู้ต่อกัน พบปะเพื่อนที่มีสถานะทางครอบครัวที่แตกต่างกัน นักเรียนจากโรงเรียนสิรินธรมาช่วยเหลือน้องที่ขาดแคลน นักศึกษาวิทยาลัยพยาบาลพระบรมราชชนนีสุรินทร์ มาดูแลน้องที่ป่วย

^{๔๗} สัมภาษณ์พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศาลาลอย รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕.

พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ (ประจักษ์ จกธมฺโม)^{๔๘} กล่าวไว้ว่า

ในการมอบทุนการศึกษานั้น สมัยที่ทำงานมีมหาวิทยาลัยร่วมกันเงินเดือนที่ได้รับจากทางราชการทำนอมอบเป็นทุนการศึกษาหมดเลย โดยมอบหมายให้เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้กลั่นกรองคุณสมบัติในการรับทุน นอกจากนี้ท่านยังใช้ทุนทางสังคมที่เป็นคุณสมบัติส่วนตัวของท่าน คือ เวลาที่ท่านปรารถนาจะมอบทุนการศึกษาให้กับพระภิกษุ-สามเณร หรือบุตรหลานของประชาชน ท่านจะได้รับความร่วมมือจากอุบาสก-อุบาสิกาในจังหวัด คัมภีร์หรือ ผู้ใจบุญที่มีทุนทรัพย์ในการมอบทุนต่าง ๆ เช่น การขอทุนการศึกษาจากพระเทพวิทยาคม (หลวงพ่อคุณ ปรีสุทโธ) วัดบ้านไร่ จังหวัดนครราชสีมา ทุนจากพระวิเทศธรรมรังสี (หลวงตาชี) วัดไทยกรุงวอชิงตัน เป็นต้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พระธรรมโมลีได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ บาทบาทที่ผ่านมามีท่านนับตั้งแต่มารับตำแหน่งทางคณะสงฆ์ถือว่าการส่งเสริมที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อคณะสงฆ์โดยรวม การส่งเสริมด้วยการส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลีนั้น จำแนกเป็น ๒ ประการ คือ การส่งเสริมด้วยอามิส และการส่งเสริมด้วยธรรม^{๔๙} ดังนี้

๑) การส่งเสริมด้วยอามิส (อามิสสงคฺโท)

การส่งเสริมด้วยอามิส หมายถึง การอนุเคราะห์ การส่งเสริม ช่วยเหลือด้วยวัตถุสิ่งของ หรือด้วยกำลังกายกำลังใจ เป็นต้น มีข้อที่ควรสังเกต ดังนี้

(๑) ช่วยเหลือด้วยปัจจัยสี่ ให้สามารถใช้ชีวิตในสมณเพศได้ตามสมควร

(๒) ช่วยหาทุนก่อสร้างเสนาสนะ ทุนการศึกษาและทุนดำเนินการโครงการต่างๆ

การให้การส่งเสริมด้วยอามิสนี้ พระธรรมโมลีทำอย่างต่อเนื่อง โดยจะคัดเลือกนักเรียน นักศึกษาและพระภิกษุสามเณรจากสถาบันการศึกษาต่างๆ มารับทุน โดยมอบหมายให้คณะ กรรมการพิจารณาคัดเลือกผู้ที่ขาดแคลนจากทั่วจังหวัดสุรินทร์ให้มารับทุนการศึกษา

๒) การส่งเสริมด้วยธรรมะ (ธมฺมสงคฺโท)

การส่งเสริมด้วยธรรม หมายถึง การอนุเคราะห์ ส่งเสริม ช่วยเหลือด้วยการแนะนำ สั่งสอน ตักเตือน ให้กำลังใจ ยกย่องสรรเสริญ

ในบรรดาการส่งเสริมทั้งสองนั้น การส่งเสริมด้วยการให้ความรู้ ถือว่ามีคุณค่าสูงกว่าการส่งเสริมด้วยวัตถุสิ่งของ เพราะเมื่อบุคคลมีสติปัญญา มีความรู้ ย่อมสามารถ

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ (ประจักษ์ จกธมฺโม), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์พิกุลอาราม อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน พุ.อิตติ. (บาลี) ๒๕/๔๘-๑๐๐/๓๑๖-๓๒๐, พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๔๘-๑๐๐/๔๗๓-๔๗๗.

แสวงหาวัตถุได้ แต่วัตถุภายนอกนั้น ถ้าไม่มีปัญญารักษาแล้ว ย่อมหมดสิ้นไป ต่างจากปัญญาหรือความรู้ เมื่อเกิดกับใครแล้วจะติดตามตัวไปตลอด

๓.๓.๗ วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษา

ตลอดเวลาที่พระธรรมโมลีได้สนองงานด้านการศึกษาศาสนศึกษานั้น พิจารณาแล้ว เห็นว่าครอบคลุมทั้งด้านการให้ทุนการศึกษา การให้ธรรม การสร้างคน สร้างอาคาร อุปกรณ์การศึกษา สร้างคนให้มีคุณธรรม ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมหาศาลแก่สังคม ประเทศชาติ ศาสนา ดังนั้นเกียรติคุณความดีที่พระธรรมโมลี ที่ได้ปฏิบัติศาสนกิจจึงได้ปรากฏเด่นชัดมากขึ้น ทำให้ท่านเป็นพระเถระที่เคารพรักของพุทธศาสนิกชนทั่วไป แต่สิ่งเหล่านี้จะไม่สามารถบรรลु วัตถุประสงค์ได้ ถ้าขาดปัจจัยอื่นมาสนับสนุนให้กิจกรรมที่ปฏิบัติได้ผลสำเร็จตามที่ปรารถนา จึงจำเป็นต้องหลักการอื่นเข้ามาประกอบด้วย โดยท่านแสดงทัศนะไว้ว่า

การจะทำอะไรให้สำเร็จต้องมีหลักการต่างมาประกอบด้วย ดังนี้

๑) อุดมการณ์ประจำตัว ต้องมีเป้าหมายในการบวชที่ชัดเจน มีความเลื่อมใสศรัทธา ในพระพุทธศาสนา ตั้งใจปฏิบัติธรรม ฝึกฝนตนเอง มุ่งพระนิพพาน และเผยแผ่ธรรมะ แก่บุคคลอื่น บำเพ็ญ ประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน ตามโอวาทของพระบรมศาสดา การมีอุดมการณ์ถือเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะหากไม่มีอุดมการณ์อันมั่นคง เมื่อทำงาน ไปแล้วประสบปัญหาใดๆ ก็เกิดความท้อถอย เบื่อหน่าย มักจะทำงานไปไม่ได้ตลอด จนถึงกับลาสิกขา หรือมีเป้าหมายที่เบี่ยงเบนไป เช่น แทนที่จะมุ่งไปนิพพาน กลับมุ่ง แสวงหาลาภสักการะ เป็นต้น

๒) พัฒนาศีลาจารวัตรงดงาม ด้วยการสำรวมกาย วาจา ใจ ให้เป็นที่ตั้งแห่งความ เลื่อมใสศรัทธา ในครั้งพุทธกาลนั้น ผู้ที่ทำงานเผยแผ่พระศาสนา ส่วนใหญ่เป็นผู้บรรลุ ธรรมแล้ว เป็นพระอรหันต์บุคคล หมดกิเลสแล้ว บำเพ็ญประโยชน์ตนได้สำเร็จสมบูรณ์แล้ว จึงสามารถทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่ ในยุคปัจจุบันไม่เหมือนเมื่อครั้ง พุทธกาล ผู้ทำงานเผยแผ่ศาสนายังไม่หมดกิเลส จำเป็นจะต้องฝึกฝนอบรมตนเองไป ด้วย สั่งสอนเผยแผ่ธรรมแก่ผู้อื่นด้วย เช่นนี้แล้วจึงต้องระมัดระวังอย่างยิ่งยวด ต้อง พยายามรักษาศีลและอาจารย์ของตนให้ดี ไม่ให้เผลอลงไปในทางที่เสื่อมได้ เนื่องจากผู้ ทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องพบปะผู้คนจำนวนมาก เมื่อการเผยแผ่เริ่มได้ผลก็ จะมีผู้เคารพศรัทธามาก มีลาภสักการะมาก จึงจำเป็นต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ไม่ให้ เผลอพึงพอใจในเพศตรงข้ามที่ศรัทธาห้อมล้อมอยู่ ให้มีสมณสัญญาเตือนใจตนอยู่เสมอ ไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่ให้มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ไม่ติดยึดในลาภสมบัติ และไม่มีทิฐิฐิมานะ ทนงตนว่าเป็นพระอาจารย์ใหญ่ มีศิษย์มาก ทั้งต้องหมั่นเตือนตนอยู่เสมอว่ากิจหลักของ สงฆ์คือ การปราบกิเลสในตัวเพื่อมุ่งพระนิพพานนั้น เรายังทำไม่สำเร็จ จึงต้องมีสติ ระมัดระวังตั้งใจฝึกตัวเองต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

๓) เพียรพยายามในการศึกษา ให้มีความรู้ความสามารถ ผู้เผยแผ่ศาสนาจะต้องมีความรู้ทั้งพระปริยัติธรรมและธรรมปฏิบัติ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา จะต้องรู้หลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนาอย่างดี มีความรอบรู้ที่กว้างขวาง รู้จักโลก เข้าใจโลก สามารถแนะนำบุคคลอื่นให้นำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต ใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้^{๕๐}

นอกจากนี้พระธรรมโมลีท่านยังเป็นพระเถระที่มีเมตตาธรรมสูง ปฏิบัติอย่างมีแบบแผน ให้ความสำคัญกับความเห็นของเพื่อนร่วมงาน และพระสงฆ์ได้ปกครองเสมอ มีเหตุผลหลักการในการทำงาน ท่านจะใช้คนให้ถูกกับงาน คือ ตามความสามารถตามความถนัดของแต่ละคน ใช้หลักพระคุณ คือ เมตตาธรรมนำหน้า ใช้หลักพระเดช คือ การดักเตือน การลงโทษตามหลักไม้อ้ออำนาจโดยพลการ ท่านจะหมั่นอบรมสั่งสอนชี้ข้อถูก บอกข้อผิด ให้เข้าใจด้วยความมีเมตตาธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี จึงทำให้การบริหารการปกครองของท่านมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงามเป็นที่ยอมรับเป็นประจักษ์คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ท่านจะมีเมตตาต่อผู้ได้บังคับบัญชา ท่านมุ่งมั่นส่งเสริมพระสังฆาธิการตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาสขึ้นไป ให้มีโอกาสได้รับการศึกษาอบรมที่สูงขึ้น ดังปณิธานที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า

เพราะท่านเหล่านั้นมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อพระศาสนาหลายด้านไม่ว่าในด้านการศึกษา การปกครอง การเผยแผ่ และการสาธารณูปการ เมื่อมหาวิทยาลัยเปิดโอกาสให้ท่านเหล่านั้นมี สิทธิเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้ เพราะไม่อยากเห็นอนุชนของชาติที่ด้อยโอกาสเหล่านี้ ต้องพลาดจากการพัฒนาตนเองในด้านการศึกษา แม้ว่าปณิธานจะยังไม่ปรากฏผลในขณะนี้แต่ก็เชื่อมั่นว่าสักวันหนึ่ง การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จะต้องประสบความสำเร็จอย่าง แน่นนอน นั้นหมายถึง การลดช่องว่างทางการศึกษา การเพิ่มโอกาสทางการศึกษาแก่ผู้ต้องการโอกาส การรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนามีการก้าวเดินไปข้างหน้าอย่างมั่นคงและมีประสิทธิภาพ อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนสืบไป^{๕๑}

พระมหาเจริญสุข คุณวีโร^{๕๒} กล่าวไว้ว่า

เนื่องจากพระเดชพระคุณท่าน เป็นพระนักปกครอง เป็นพระนักศึกษ นักพัฒนา ประกอบกับความรู้ความสามารถของท่านที่มีอยู่ ทั้งความรู้ทางโลกและทางธรรม ทำให้พระเดชพระคุณท่านมีทักษะ มีอุดมคติ มีทัศนคติในการทำงาน มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเฉียบขาดเมื่อถึงคราวตัดสินใจ ดังเช่น มีวิสัยทัศน์ในการทำงาน มีความเด็ดขาดในการ

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๕๑} พระเทพปัญญาเมธี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), “ปณิธาน”, ใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ฉบับต้อนรับการประชุมส่วนราชการ จังหวัดสุรินทร์ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๕, หน้า ๑-๒.

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระมหาเจริญสุข คุณวีโร, เจ้าอาวาสวัดศรีวิหารเจริญ เจ้าคณะอำเภอศีขรภูมิ, วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๕.

ตัดสินใจ มีอุดมคติในการทำงาน สร้างคนและสร้างงานเผยแผ่ศาสนา สนับสนุนให้พระ
เถรให้ได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ท่านยังเป็นตัวอย่างในการศึกษาโดยท่าน
เพียรพยายามเพื่อสร้างทายาทให้ดำเนินรอยตามท่าน พยายามจนจบเปรียญ ๙
นอกจากนี้ในการศึกษาทางโลกท่านยังจบถึงปริญญาเอก ส่งผลให้เกิดการตื่นตัวในจังหวัด
เป็นอย่างมาก มอบนโยบายให้พระสังฆาธิการได้เพิ่มพูนความรู้ สนับสนุนให้เข้ารับ
การศึกษา สามารถพัฒนาศักยภาพของการบริหารงานคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

พระครูวิมลขันติธรรม (อภิสิทธิ์ ขนติโก)^{๕๓} เจ้าอาวาสวัดจุมพลสุทธาวาส เจ้าคณะ
อำเภอเมืองสุรินทร์ กล่าวไว้ว่า

ท่านต้องการสร้างบุคลากรทางศาสนาให้มีความรู้ดี มีความประพฤติดี และม
ีความสามารถดี คณะสงฆ์ต้องการให้มีการศึกษาที่สูงขึ้น ไม่อยากให้ไปศึกษาที่จังหวัดอื่น
การเดินทางไม่สะดวก บรรดาให้ลูกหลานมีที่เรียนในจังหวัดของตนไม่ต้องเกินทางไกล
และได้มีโอกาสใช้ความรู้ถ่ายทอดได้อย่างเหมาะสม

พระมหาวีรุต ธีรวโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ เจ้าคณะอำเภอพนมดงรัก
จังหวัดสุรินทร์ ได้กล่าวถึงอุดมการณ์ด้านการจัดการศึกษาไว้ตอนหนึ่งว่า

ในด้านอุดมการณ์ของการจัดการศึกษานั้น พระธรรมโมลีท่านจะมีอุดมการณ์ว่า สอน
เขาอย่างไร สั่งเขาอย่างไร ต้องทำตัวเองให้เป็นอย่างนั้นก่อน ท่านจะให้ความสำคัญกับ
การศึกษาไม่ว่าจะนักธรรมบาลี หรือการศึกษาสามัญทางโลก ท่านสามารถศึกษาให้เป็น
ตัวอย่างแก่คณะสงฆ์ จบปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นี่คื
ออุดมการณ์ด้านการจัดการศึกษาของหลวงพ่ และให้การส่งเสริมสนับสนุนพระสังฆา
ธิการ หรือพระภิกษุสามเณร ในด้านการศึกษา โดยเฉพาะส่งเสริมค่าใช้จ่ายส่วนตัว ส่งเสริม
ด้านกำลังใจ ให้เห็นถึงความสำคัญของตนเอง ความสำคัญของการศึกษา และให้กำลังใจ
กับผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ และผู้ที่ยังไม่ศึกษาโดยเฉพาะหลวงพ่จะพูดเสมอว่า โง่ไม่เป็นไร
ขอให้เรียนรู้ พยายามเรียนรู้ได้ แต่ขอให้เป็นคนดี ถ้าเก่งแต่เป็นคนไม่ดี หลวงพ่ไม่เอา
เพราะความโง่สามารถพัฒนาได้^{๕๔}

จากแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี สรุป
ได้ว่า ท่านมีแนวคิดให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรได้ดีโอกาสในการศึกษาที่สูงขึ้นไม่จำกัดเฉพาะ
นักธรรม-บาลี ท่านยังจัดการศึกษาในส่วนของพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และการศึกษาใน
ระดับอุดมศึกษา เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ถ้าอยู่ในเพศบรรพชิตก็จะเป็นกำลัง
สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะการศึกษาที่สูงจะได้รับไว้วางใจ หรือได้รับการ

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระครูวิมลขันติธรรม (อภิสิทธิ์ ขนติโก), เจ้าอาวาสวัดจุมพลสุทธาวาส เจ้าคณะ
อำเภอเมืองสุรินทร์, วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระมหาวีรุต ธีรวโส, รองเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ เจ้าคณะอำเภอพนมดงรัก
จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

เชื่อถือจากประชาชนทั่วไป แต่ถ้าลาสิกขาออกไปแล้วก็จะมีชีวิตดีตัวออกไปสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

๓.๔ แนวทางแก้ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี

ปัญหา หมายถึง อุปสรรคหรือข้อขัดข้อง ที่ทำให้การดำเนินงานไม่ไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้ เพราะการทำงานแต่ละวันย่อมมีปัญหาขึ้นเสมอ ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นจะมีความสำคัญมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระบบการทำงานอันเนื่องมาจาก การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดวัตถุประสงค์ และการจัดบุคลากรล้วนต้องมีการตัดสินใจ ดังนั้นแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีต่างๆ เช่น ปัญหาที่แท้จริงคืออะไร เป็นปัญหาจริงๆหรือมันเป็นเพียงความรู้สึก ความคิดเห็น ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับปัญหานั้น ปัญหาเกิดขึ้นได้อย่างไร เป็นปัญหาที่มักจะเกิดขึ้นเสมอ หรือมีมานานแล้วแต่ถูกปล่อยปละละเลย ปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นปัญหาเล็กน้อย หรือเป็นปัญหาวิกฤตหรือไม่ ควรจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวทั้งหมดหรือแก้ไขเพียงบางส่วน ต้องการอะไรในการแก้ปัญหานี้

ในส่วนของการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์นั้น แม้ว่าพระธรรมโมลีจะให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาและพยายามหาทางพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็เป็นครมดาของการทำงานใหญ่ที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก จึงย่อมต้องพบกับปัญหาบ้างเป็นธรรมดา แต่ด้วยความที่ท่านเป็นคนมีความมุ่งมั่นกับงานทุกอย่างที่ทำ ถึงแม้จะมีปัญหาและอุปสรรคมาขัดขวาง ท่านก็จะหาทางแก้ไขอย่างรวดเร็ว ทำให้งานด้านต่างๆ สามารถเดินต่อไปได้ ในการปฏิบัติงานทุกครั้งต้องมีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญของพระธรรมโมลี นั้นมาจากหลายแห่ง โดยท่านได้กล่าวไว้ว่า

ปัญหาที่สำคัญที่สุดเกิดจากพระสงฆ์เองไม่ยอมพัฒนาตนเองให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมอย่างแจ่มแจ้ง ขาดการคิดวิเคราะห์ที่ถูกต้อง ไม่มีใจรักการเผยแผ่ เจอความลำบากบ้างก็เกิดการท้อแท้ ปัญหาในการเผยแผ่ คือ นักเผยแผ่ความรู้ไม่ถึง ไม่มีความสามารถ เช่น พระพุทธเจ้าส่งพระธรรมทูตไปก็มีแต่มฤตดา คือ ฟันแล้วจากกามความสามารถของนักเผยแผ่จึงเป็นปัญหาใหญ่ อีกประการคือพูดไทยไม่ชัด คนสุรินทร์เราพูดภาษาไทยไม่ค่อยชัด ดังนั้นเราจึงอยากที่จะจัดตั้งโรงเรียนพระธรรมทูตประจำจังหวัด แต่ก็ยังมีปัญหาอีกคือไม่ใช่ว่าตั้งโรงเรียนได้แล้วจะคนมาเรียนอีก เพราะเขาเรียกตัวเองว่าเขาเป็นครูแล้วเขาเก่ง ปัญหาที่สำคัญมากที่สุดคือ เราอยู่ในท้องถิ่นที่คหิธรรมที่ผิด ดังคำกล่าวที่ว่า คนสุรินทร์กินสุรา ไม่กินสุรา มาไม่ถึงสุรินทร์ สิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญมากที่ต้องต่อสู้มานาน และเพิ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาในการร่วมรณรงค์ให้วัดเป็นเขตปลอดสุรา และในบางท้องถิ่นเวลาว่างได้มีโอกาสแสดงธรรมก็จะช่วยกันรณรงค์ให้เห็นถึงความสิ้นเปลือง และได้รับตอบรับจากประชาชนในบางท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

สำคัญที่สุด คือ การเลี้ยงฉลองของผู้นำในชุมชน หรือข้าราชการบางคนนิยมสิ่งนี้เป็นอันมาก จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับสิ่งเหล่านี้^{๕๕}

พระมหาวีริต ธีรวิโส ได้กล่าวถึงแนวทางการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลีไว้ว่า

สำหรับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการศึกษาที่หลวงพ่อดำได้พูดประจำ พูดบ่อย เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้นก็คือการศึกษาคณะสงฆ์จะดูลักษณะเป็นการศึกษาที่ซ้ำ เหมือนกับว่าขาดแรงจูงใจ สิ่งจูงใจในบั้นปลายเมื่อเทียบกับการจัดการศึกษาของรัฐหรือของเอกชน ของญาติโยม แต่ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญก็คือปัญหาขาดแคลนพระภิกษุสามเณร คือวัตถุดิบที่จะมาศึกษาเล่าเรียน สำหรับผู้ที่เรียนในเพศของพระภิกษุสามเณรที่เป็นปัญหาอุปสรรคในปัจจุบัน ครูสอนมี หลวงพ่อสามารถหาครูสอนมาให้ได้แต่ผู้เรียนไม่มีหรือมีก็น้อยและการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรในส่วนที่เป็น นักรธรรมบาลีดูเหมือนว่าจะไม่เอื้อประโยชน์ สำหรับพระภิกษุสามเณรที่เรียนตามที่เขาเข้าใจ เพราะส่วนใหญ่คิดว่า การศึกษานั้นจะต้อง เรียนเสร็จแล้วต้องใช้ไปสมัครงานได้ ผู้เรียน ทศนคติของผู้เรียน ส่วนในด้านการจัดการที่เป็นปัญหาส่วนใหญ่จะมีปัญหาอุปสรรคในเรื่องของเครื่องสนับสนุน เช่น สื่อ อุปกรณ์ การติดต่อสื่อสาร หรือส่วนใหญ่ก็จะเป็นเรื่องของงบประมาณ ในส่วนของบุคลากรครูอาจารย์มีพร้อม ในส่วนของนักเรียนก็ยังไม่ถึงกับว่าไม่มี ยังพอมีให้เรียนให้สอนได้แต่ที่ยังขาดก็คือปัจจัยสนับสนุนจากภาครัฐเอกชนต่างๆ สำหรับปัจจัยที่มีส่วนช่วยให้พระธรรมโมลีประสบความสำเร็จในการศึกษาและการเป็นผู้จัดการศึกษาที่ท่านได้พูดตลอดนั้นก็คือ อายุไม่ใช่อุปสรรคของการศึกษา ความจนไม่ใช่อุปสรรคของการศึกษา แต่อุปสรรคของการศึกษาที่ท่านกล่าวถึงอยู่เสมอก็คือ ความเกียจคร้าน ความไม่รักในการศึกษาและความไม่พร้อม ส่วนปัจจัยสำคัญที่ประสบความสำเร็จก็คือความพยายามและความรัก ความรักในการศึกษา รักในการจัดการศึกษา คือ ถ้าพูดถึงธรรมะก็คือ ฉันทะ ความพอใจในเบื้องต้นซึ่งเกิดจากศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนาและการประสบความสำเร็จที่เรียนรู้ และพัฒนาตนเอง ได้พัฒนาจนประสบความสำเร็จแล้วปรารถนาให้ผู้อื่นนั้นให้ประสบความสำเร็จเหมือนอย่างที่ท่านได้ เพราะฉะนั้นปัจจัยที่สำคัญอันดับแรกก็คือความรักและที่เห็นชัดก็คือความสำนึกในพระคุณของพุทธเจ้า พระพุทธศาสนา ท่านมีความมุ่งมั่นที่จะดำรงพุทธศาสนาไว้ ทำให้

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

ท่านมีกำลังใจมีแรงในการศึกษาจนประสบความสำเร็จ มีกำลังใจในการจัดการศึกษา เพื่อสนองงานคณะสงฆ์และพุทธศาสนาต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง^{๕๖}

อนึ่ง นายนายประสงค์ จักรคำได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า

ปัจจุบันนี้การจัดการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เมื่อผมจำได้ว่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ให้หลังนั้น การศึกษาบาลี และการศึกษานักธรรมนั้น ในจังหวัดสุรินทร์ของเรามีความสำเร็จ มีความเฟื่องฟูอยู่พอสมควร ซึ่งสำนักใหญ่ๆ ในขณะนั้น ผมก็เป็นผู้หนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จนถึงผู้ที่เคยศึกษาอยู่ในระดับช่วงนั้นพอดี ก็คือ ที่วัดกลางรัตนบุรีแห่งหนึ่ง ที่วัดพรหมสุรินทร์แห่งหนึ่ง และที่ศิขรภูมิอีกแห่งหนึ่ง นอกนั้นก็ยังมีวัดกลางและวัดศาลาลอย ที่จัดให้มีการศึกษาในระดับบาลีอย่างจริงจังในสมัยนั้น แต่หลังจาก พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา การศึกษาทางโลกก็มาเกี่ยวข้องด้วย ก็คือการศึกษาผู้ใหญ่ เด็กในสมัยนั้น เมื่อการศึกษาผู้ใหญ่เข้ามาพระเถระก็มุ่งไปเรียนทางโลกมากขึ้น ถ้ามองว่าทำไมต้องไปเรียนเหล่านั้น คำตอบก็คือ การศึกษาจะเป็นอะไรก็แล้วแต่ถ้าหากว่าศึกษาแล้วมีความรู้เป็นการพัฒนาบุคลากรก็สามารถที่จะเรียนได้ แต่การศึกษาในช่วงนั้น คณะสงฆ์เริ่มให้ความสำคัญต่อการศึกษามหาวิทยาลัยมากขึ้น เพราะว่าการศึกษามหาวิทยาลัยนั้นถ้าหากว่าไม่สนใจจริงๆ แล้วไม่ต้องการจะศึกษาจริงๆ แล้วพระคุณเจ้าหลายรูปต้องมาเรียนธรรมและบาลีเป็นส่วนใหญ่ แต่หลายรูปต้องการเพื่อที่จะสะสมสมณะไปเรียนคฤหัสถ์ ทำให้การศึกษามหาวิทยาลัยของเรานั้น ลดจำนวนลง แต่อย่างไรก็ตามจำนวนผู้ที่สอบบาลีก็ดี จำนวนที่สอบนักธรรมก็ดี จังหวัดสุรินทร์นั้นยังถือว่าเป็น ๑ ใน ๑๐ ตลอดมา แม้กระทั่งในปีนี้ ทราบว่าจังหวัดสุรินทร์ของเราก็อยู่ในอันดับของผู้ที่สอบได้ อันดับต้นๆ ของประเทศ ก็เป็นที่น่ายินดีว่าคณะสงฆ์ของเราทุกจังหวัดทุกอำเภอ ทุกจังหวัดทุกอำเภอนั้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นอย่างดี ยิ่งทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่านโยบายของพระเดชพระคุณเจ้าคณะผู้ปกครองระดับจังหวัดได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาด้านนักธรรมและบาลีเป็นอย่างดี^{๕๗}

สรุปได้ว่า ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์นั้น ส่วนมากก็เป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง และปัญหาด้านปัจจัยการบริหารนี้ ประกอบด้วย คนงบประมาณ การจัดการและอุปกรณ์เครื่องมือ เช่น โรงเรียนต่างๆ มีพระภิกษุสามเณรน้อย ขาดงบประมาณ ขาดครูอาจารย์สอน และนโยบายด้านการจัดการศึกษาไม่ชัดเจน บางอย่างมีลักษณะซ้ำซ้อน ปัญหานี้สืบเนื่องมาจากหลายสาเหตุ แต่ที่สำคัญคือ การที่กระทรวงศึกษาธิการขยายโอกาสทางการศึกษาได้อย่างทั่วถึง ทำให้เยาวชนเข้ามาบวชลดน้อยลง ในส่วนของการ

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระมหาวีรจิต ธีรวโร, รองเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ เจ้าคณะอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

^{๕๗} สัมภาษณ์ นายประสงค์ จักรคำ, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา อดีตผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

จัดการ ศึกษาที่ต้องใช้เวลานานมาก ก็เป็นปัญหาส่วนหนึ่งที่ทำให้จำนวนพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาศึกษาด้านศาสนศึกษามีจำนวนลดลง ปัญหาเหล่านี้ก็จะได้รับการแก้ไขไปด้วยการปรับเปลี่ยนนโยบายให้เป็นการศึกษาแบบบูรณาการ ลดความซ้ำซ้อน และให้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ทำให้ใช้เวลาศึกษาไม่นาน มีการกระจายสถานศึกษาอยู่ตามอำเภอต่างๆ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรในต่างอำเภอสามารถเข้าเรียนได้โดยไม่ต้องเดินทางเข้ามาที่ตัวจังหวัด ด้านการเอาใจใส่และพยายามแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่องนี้เองเป็นเหตุให้การศึกษาของคณะสงฆ์ด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์เจริญรุ่งเรืองดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

๓.๕ สรุป

พระธรรมโมลี นับตั้งแต่รับตำแหน่งทางการปกครองของคณะสงฆ์ ได้สนองงานพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ โดยได้ใช้บทบาทในฐานะเจ้าคณะปกครองมาเป็นฐานในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์ ควบคู่กับงานของคณะสงฆ์ด้านอื่น ๆ ได้เป็นแบบอย่างที่ดีของพระสงฆ์ในการแสดงบทบาทของการศาสนศึกษาทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ และได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การที่ท่านให้ความสำคัญกับการศึกษาตามแนวไตรสิกขานี้ ย่อมเป็นผลดีต่อพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสุรินทร์ ในฐานะเจ้าคณะจังหวัดท่านได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาศาสนศึกษาทั้งการศึกษาแบบจารีต คือ การศึกษานักกรรมและบาลี และการศึกษาสมัยใหม่ คือ พระปริยัติธรรมแผนกสามัญและการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ การที่ผลงานด้านการศึกษาของท่านโดดเด่นน่าจะมาจากท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์สูงสุด อีกทั้งท่านสำเร็จการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมจึงทำให้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองเห็นช่องทางที่จะพัฒนาการศึกษาให้ทั่วถึง จึงสนับสนุนให้วัดที่มีความพร้อมรับภาระจัดการศึกษาในแบบต่างๆ ตามความสามารถนั้น ส่งผลดีต่อแวดวงการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากระดับวัด ตำบลและอำเภอ มีวัดที่ตอบสนองนโยบายและอุดมการณ์ ด้านการศึกษา แผนกนักกรรม-บาลีและสามัญกระจายอยู่ทั่วจังหวัด ในส่วนระดับมหาวิทยาลัยก็ส่งเสริมให้เดินทางมาเรียนที่ตัวจังหวัด ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาทั้งด้านจำนวนนักเรียน คุณวุฒิของพระภิกษุสามเณรและประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้การสนับสนุนให้พระสังฆาธิการศึกษาต่อเนื่องในระดับประกาศนียบัตร จนสามารถนำไปสมัครเรียนต่อในระดับปริญญาตรีได้ ซึ่งการที่ท่านส่งเสริมให้พระสังฆาธิการได้มาศึกษาต่อเนื่องนี้ถือเป็นการเปิดโอกาสให้พระสังฆาธิการได้รับความรู้และหลักการจัดการศึกษา เพื่อการพัฒนา ถือเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานได้รับผลสำเร็จเป็นอย่างดี

บทที่ ๔

ผลสำเร็จในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี

บทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงผลสำเร็จในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี โดยจะศึกษาในประเด็นที่สำคัญ คือ ผลสำเร็จของการส่งเสริมการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จต่อการจัดการศึกษา และ คุณค่าของผลสำเร็จในการจัดการด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลสำเร็จจากการจัดการด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี

นับตั้งแต่พระธรรมโมลีได้มารับตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ที่จังหวัดสุรินทร์ นับจากปี พ.ศ.๒๕๒๓ ถึง พ.ศ.๒๕๕๕ ปัจจุบันเป็นเวลา ๓๔ ปี ผลงานของท่านปรากฏชัดเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป กล่าวเฉพาะผลงานด้านศาสนศึกษาได้ว่าโดดเด่นกว่าจังหวัดอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน เห็นได้จาก มีพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียงเดินทางเข้ามาศึกษาในระบบ ได้แก่ การศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติสามัญ การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่ทางจังหวัดจัดการศึกษาจนมีจำนวนนักเรียนมากขึ้นเรื่อยๆ บุคลากรในคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ก็มีความเปลี่ยนแปลง มีพระสงฆ์ภิกษุระดับต่างๆ สำเร็จการศึกษาระดับสูงในปริมาณมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ส่งผลให้พระสงฆ์ภิกษุเหล่านั้นมีความรู้ความสามารถในการบริหารกิจการคณะสงฆ์และทำหน้าที่เป็นผู้นำจิตใจในสังคมระดับต่างๆ และที่สำคัญพระสงฆ์ภิกษุที่สำเร็จการศึกษาเหล่านั้นส่วนหนึ่งได้ใช้ความรู้ที่ศึกษาไปพัฒนาการศึกษาในท้องถิ่นของตนด้วยการตั้งสำนักเรียน สำนักปฏิบัติธรรม โรงเรียนสอนศีลธรรมและศูนย์เรียนรู้ชุมชน ทำให้พระสงฆ์ภิกษุและพระสงฆ์ในจังหวัดสุรินทร์มีบทบาทในสังคมมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา หากทำการวิเคราะห์ถึงผลสำเร็จจากการส่งเสริมการจัดการศึกษาของพระธรรมโมลีอย่างเป็นรูปธรรม สามารถจำแนกได้ ๔ ด้านที่สำคัญดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ผลสำเร็จด้านการสร้างบุคลากรในคณะสงฆ์

การบริหารองค์กรต่างๆ ในโลกนี้สิ่งที่จำเป็นจะขาดเสียไม่ได้คือ บุคลากร หากองค์กรใดมีบุคลากรมีคุณภาพ มีความรู้ความสามารถและมีประสิทธิภาพในการทำงาน องค์กรนั้นย่อมสามารถดำเนินภารกิจของตนให้ประสบความสำเร็จได้ การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถจึงเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ทุกองค์กรต้องให้ความสำคัญ จุดเริ่มต้นของการพัฒนาย่อมจะมาจากการศึกษาเป็นพื้นฐาน ถ้าการพัฒนาเริ่มมีการศึกษาเป็นฐาน การพัฒนานั้นก็จะไปในระบบก้าวหน้าและเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน สามารถศึกษาในขั้นสูงต่อไปได้^๑

^๑ พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ, ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

“พระสงฆ์” หรือ “ภิกษุ” หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของ พระ พุทธเจ้าแล้วเลื่อมใส สละเรือนออกบวช ถีวัตร ปฏิบัติ ตาม พระธรรมวินัย ที่พระบรม ศาสดา สั่งสอนและกำหนดไว้ พระสงฆ์ จัดเป็นรัตนะหนึ่งในจำนวนพระรัตนตรัย คือ บุคคลไม่ ว่าคฤหัสถ์หรือนักบวช และไม่ว่ามนุษย์หรือเทวดา ที่ปฏิบัติตามพุทธธรรมจนได้บรรลุมรรคผล แต่โดยทั่วไปมักเข้าใจว่าพระสงฆ์คือพระภิกษุหรือพระภิกษุณี คือ มนุษย์ที่ได้ฟังคำสั่งสอนแล้ว เกิดความเลื่อมใสจนสละเรือนออกบวชตามพระพุทธเจ้า เพราะต้องการจะได้บรรลุธรรมตาม พระพุทธเจ้าสั่งสอนไว้ ถีวเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา พระภิกษุปฏิบัติตามสิกขาบทที่ กำหนดไว้จำนวน ๒๒๗ ข้อ ส่วนพระภิกษุณีรักษาสิกขาบท ๓๑๑ ข้อ บางครั้งเรียกว่าสงฆ์ พระสงฆ์รูปแรกในพระพุทธศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้าคือ พระอัญญาโกณฑัญญะ^๒

พระสงฆ์ถือว่าเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคม ในฐานะเป็นสมาชิกก็ย่อมต้องมี สถานภาพและบทบาทตามที่สังคมกำหนดและคาดหวัง แต่ด้วยความที่พระสงฆ์เป็นหมู่คนที่ เลือกลงเส้นทางชีวิตของตนแล้วว่าการออกมามีการศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง จึงมีความรับผิดชอบ ส่วนตัวสูงกว่าคนในสังคมทั่วไป คือ ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยด้วย ดังนั้น การที่ พระสงฆ์เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสังคมจึงมีทั้งส่วนที่ควรส่งเสริมและส่วนที่ควรระมัดระวัง ชาวพุทธถือว่าสังคมพระสงฆ์มีความสำคัญในฐานะเป็นชุมชนในอุดมคติ หรือ ชุมชนของผู้ต้องการฝึกฝน ตนเอง สังคมสงฆ์ได้รับการยกย่องเนื่องจากมีลักษณะพิเศษไว้ว่า

- (๑) เป็นชุมชนพึ่งพิงวัดน้อย มีชีวิตเรียบง่าย พึ่งปัจจัยสี่เท่าที่จำเป็น
- (๒) เป็นชุมชนมีระเบียบวินัย มีระเบียบวินัยเคร่งครัดคือศีล ฝึกใจให้สงบ
- (๓) เป็นชุมชนที่ มีอิสระทั้งกายและใจ ไม่ขึ้นอยู่กับระบบต่างๆในสังคมส่วนใหญ่ ไม่ วนวายกับสถาบันต่างๆ มีความเป็นอยู่ของตนเอง จิตใจอิสระไม่ถูกกิเลสครอบงำ
- (๔) เป็นชุมชนที่มุ่งทำประโยชน์แก่สังคม เผยแผ่ศาสนา ทำประโยชน์แก่ทุกคน
- (๕) เป็นชุมชนที่จัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา
- (๖) เป็นชุมชนที่จัดผู้ให้การศึกษาอบรม (อุปัชฌาย์อาจารย์) ไว้เรียบร้อย
- (๗) เป็นชุมชนที่มุ่งศึกษาปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าสอนอย่างจริงจัง

เนื่องจากพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ไม่ได้แยกตัวออกไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวห่างจากชุมชน พระสงฆ์จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนใน ด้านต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอน ศาสนธรรม และการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งทางด้านวัตถุ การแก้ปัญหาสังคม และ พัฒนาชีวิตอีกด้วยและการเป็นผู้นำชุมชน พระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่ พัฒนาศีลธรรมของประชาชนอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์หลายรูปได้รับการยอมรับนับ

^๒ คุรยละเอียดใน วิ.ม.หา. (บาลี) ๔/๑๘/๑๖, วิ.ม.หา. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

ถือและยกย่องจากคนทั่วไปว่ามีคุณูปการกลมกล่อมแก่ผู้คนที่รู้จักบาปบุญคุณโทษและเป็นคนดีของสังคม^๓

พระสงฆ์เป็นตัวแทนของสถาบันพระศาสนาที่มีอยู่คู่กับสังคมไทยมาตลอด มีอิทธิพลต่อการกระตุ้นหรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมในสังคมและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้มาก ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีความสำคัญยิ่ง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบได้ว่าพระสงฆ์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีหน้าที่สำคัญในการชี้นำการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นส่วนใหญ่ทั้งทางด้านศีลธรรม และ กิจกรรมทางโลก จึงอาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นสถาบันที่ขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนที่อยู่ในชนบท นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจและเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนาแล้วยังทำหน้าที่ให้บริการอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึงเพื่อสร้างบูรณาการในชุมชน พระสงฆ์นับเป็นสถาบันที่ได้รับความเคารพ เป็นที่พึ่งทางจิตใจและร่างกายของชาวชนบทที่ยากไร้และห่างไกลการพัฒนาของรัฐ นอกจากนั้นวัดยังเป็นศูนย์พิธีกรรมทางประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จึงไม่เพียงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมด้านนันทนาการและเป็นสถานที่พบปะ ให้ความบันเทิงอีกด้วย พระสงฆ์ในชนบทเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจและวัตถุเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เรื่องนั้นมักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธาและสามารถประสบความสำเร็จได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย^๔

กล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาททางสังคมอย่างมากคนหนึ่งของสังคมไทย การที่พระสงฆ์มีบทบาทมากเช่นนี้เห็นได้ชัดว่า เป็นเพราะพระสงฆ์มีต้นทุนทางสังคมทั้งในมิติทางศาสนา วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ในปัจจุบันนี้ บุคลากรทางคณะสงฆ์ของจังหวัดสุรินทร์ได้รับการพัฒนาด้านการศึกษามาอย่างต่อเนื่องและทำอย่างเป็นระบบ โดยแนวทางการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ครอบคลุมทั้งการศึกษาแบบจารีตและการศึกษาสมัยใหม่ ส่งผลให้พระสงฆ์ฆาติการระดับต่างๆ ได้รับการพัฒนา นอกจากนั้นพระภิกษุสามเณรในจังหวัดก็เป็นบุคลากรทางศาสนาที่ได้รับโอกาสทางการศึกษาไปด้วย ช่วยสร้างความมั่นใจได้ว่าบุคคลเหล่านี้หากเจริญในพระศาสนาต่อไปก็จักได้มีโอกาสสนองงานพระศาสนาในตำแหน่งต่าง หรือแม้จะไม่ได้รับตำแหน่งทางคณะสงฆ์แต่ท่านเหล่านั้นก็สามารถใช้ความรู้ที่ได้ศึกษามาประยุกต์ใช้เผยแผ่ธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับการจัดการศึกษาที่เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ฆาติการและพระภิกษุสามเณรจังหวัดสุรินทร์ได้เข้าศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้มี ๒ แบบที่สำคัญ คือ

^๓ ภทรพร สิริกาญจน, **หน้าที่พระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทพระคำเขียนสวนโณในการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^๔ ทินพันธ์ นาคะตะ, **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

(๑) การศึกษาแบบจารีต ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี จัดการศึกษาโดยแม่กองธรรมสนามหลวง และแม่กองบาลีสนามหลวง ภายใต้การควบคุมดูแลของมหาเถรสมาคม

(๒) การศึกษาสมัยใหม่ ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

การจัดการศึกษา ๒ แนวทางที่กล่าวนี้ มีการบูรณาการอย่างเป็นเนื้อเดียวกับแบบแผนการดำเนินชีวิตของภิกษุในพระพุทธศาสนา คือ ดำเนินการตามโครงสร้างแห่งพระสังฆธรรม ๓ ประการ คือ

(๑) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติและการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือการศึกษาธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่าคำสอนของพระพุทธองค์ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นบทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิต

(๒) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้น มาสู่ภาคปฏิบัติคือนำมาประพฤติปฏิบัติจริง ๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา และใจ เป็นการนำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน

(๓) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติธรรมนั้นเช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยบุคคลเป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมดาขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุธรรมขั้นนั้น ๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้นไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้ แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นไปโดยอัตโนมัติหรือฐานะหรือตำแหน่งแห่งอริยเจ้านั้น ไม่มีการแต่งตั้งให้จะรู้ได้ด้วยตนเอง

ในส่วนของการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์ก็ดำเนินการตามหลักสังฆธรรม ๓ นี้ กล่าวคือ การศึกษาที่จัดให้พระภิกษุสามเณรได้เรียนทั้งหมด จัดเป็น “ปริยัติสังฆธรรม” ในขณะที่เข้ารับการศึกษาอยู่นั้นก็ส่งเสริมให้นำธรรมะที่ศึกษานั้นไปสู่ภาคปฏิบัติด้วย โดยการปฏิบัตินั้นนอกจากจะให้ปฏิบัติบำเพ็ญเป็นกิจวัตรประจำวัน ก็มีการจัดโครงการอย่างเป็นทางการเมื่อสิ้นภาคการศึกษา จัดเป็น “ปฏิบัติติสังฆธรรม” เมื่อปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่การปฏิบัติแล้ว ผู้ปฏิบัติก็ย่อมจะได้รับผล เกิดความสะอาด สว่าง สงบแก่จิตใจและรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต จัดเป็น “ปฏิเวธสังฆธรรม”

ผลที่เกิดจากการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลีที่เป็นรูปธรรมจะกล่าวเฉพาะส่วนที่เห็นชัดเจน ดังต่อไปนี้

(๑) จำนวนพระภิกษุสามเณรที่สำเร็จการศึกษา นักธรรม-บาลี

ผลการสอบนักธรรมของสำนักเรียนเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

พ.ศ./ชั้น	ตรี	โท	เอก	รวม
๒๕๔๔	๙๙๐	๔๑๗	๑๗๐	๑,๕๗๗
๒๕๔๕	๖๙๕	๒๙๔	๒๙๔	๑,๒๘๓
๒๕๔๖	๗๒๘	๒๗๗	๑๕๒	๑,๑๕๗
๒๕๔๗	๑๖๗	๒๑๘	๑๒๕	๕๑๐
๒๕๔๘	๗๖๒	๒๑๐	๑๒๙	๑,๑๐๑
๒๕๔๙	๑,๕๕๔	๗๘	๑๙	๑,๖๕๑
๒๕๕๐	๑,๑๖๑	๘๖	๔๕	๑,๒๙๒
๒๕๕๑	๑,๕๘๑	๑๒๑	๘๘	๑,๗๙๐
๒๕๕๒	๑,๖๐๑	๑๐๖	๕๓	๑,๗๖๐
๒๕๕๓	๒,๒๔๙	๑๑๖	๗๔	๒,๔๓๙
๒๕๕๔	๒,๐๓๗	๒๕๑	๑๑๒	๒,๔๐๐
๒๕๕๕	๙๔๗	๑๑๘	๑๕๓	๑,๒๑๘

ตารางที่ ๔.๑ ผลสอบนักธรรม ระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๕๕ ของสำนักเรียนเจ้าคณะจังหวัด
สุรินทร์
ที่มา สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

ผลการสอบบาลีของสำนักเรียนเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

พ.ศ./ชั้น	๑-๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	รวม
๒๕๔๔	๔๘	๑๗	๓						๖๘
๒๕๔๕	๑๙๓	๑๒	๑	๑	๑				๒๐๘
๒๕๔๖	๑๑	๔	๓	๑	๑				๒๐
๒๕๔๗	๘	๘	๑	๑					๑๘
๒๕๔๘	๑๘	๑๑	๑		๑				๓๑
๒๕๔๙	๑๐	๗	๔	๑					๒๒
๒๕๕๐	๑	๒	๑	๑			๑		๖
๒๕๕๑	๘	๓			๑				๑๒
๒๕๕๒	๔	๓	๒			๑			๑๐
๒๕๕๓	๗					๒			๘
๒๕๕๔	๙	๒					๑		๑๒

ตารางที่ ๔.๒ ผลสอบบาลี ระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๕๔ ของสำนักเรียนเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์
ที่มา บัญชีแสดงผลการสอบประโยคบาลีสนามหลวง สำนักงานแม่กองบาลีหลวง

(๒) จำนวนนักเรียนและประชาชนสำเร็จการศึกษาระบบการศึกษา
ผลการสอบธรรมศึกษา

พ.ศ./ชั้น	ตรี	โท	เอก	รวม
๒๕๔๔		๒,๒๘๐	๖๗๔	
๒๕๔๕	๖,๗๓๔	๑,๕๙๔	๘๗๒	๙๒๐๐
๒๕๔๖	๖,๑๙๘	๑,๗๔๒	๔๔๙	๘,๓๘๙
๒๕๔๗	๗,๙๗๘	๒,๒๓๐	๖๒๙	๑,๐๘๓๗
๒๕๔๘	๘,๑๔๑	๒,๔๙๒	๘๒๖	๑๑,๔๕๙
๒๕๔๙	๘,๗๙๘	๓,๔๕๖	๙๘๔	๑๓,๒๓๘
๒๕๕๐	๓๑,๗๑๐	๒,๔๘๑	๑,๒๔๗	๓๕,๔๓๘
๒๕๕๑	๑๐,๙๘๐	๓,๔๔๖	๘๖๕	๑๕,๒๙๑
๒๕๕๒	๑๐,๗๘๒	๔,๑๔๓	๑,๓๖๗	๑๘,๖๙๒
๒๕๕๓	๑๐,๔๗๓	๓,๑๖๔	๑,๕๗๘	๑๕,๒๑๕
๒๕๕๔	๑๐,๔๒๑	๔,๑๓๒	๑,๔๑๓	๑๕,๙๖๖

ตารางที่ ๔.๓ ผลสอบธรรมศึกษา ระหว่าง พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๕๔ ของสำนักเรียนเจ้าคณะ
จังหวัดสุรินทร์
ที่มา สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

๔.๑.๒ ผลสำเร็จด้านจำนวนสถานศึกษาด้านศาสนา

ในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาของพระธรรมโมลีนั้น มีสถาบันการศึกษา
ที่ดำเนินการโดยคณะสงฆ์กระจายอยู่ตามท้องที่ต่างๆ ดำเนินการโดยวัดที่มีความพร้อม จำแนก
เป็น ๓ แผนก คือ

(๑) พระปริยัติธรรม แผนกนักธรรม-บาลี มีวัดที่ดำเนินการสอนจำนวนมาก
จากนั้นแม่กองธรรมสนามหลวงจะกำหนดให้มีการสอบธรรมสนามหลวงพร้อมๆ กัน

นักธรรมตรีจัดสอบที่วัดเจ้าคณะอำเภอ ตรงกับวันขึ้น ๙-๑๐-๑๑-๑๒ ค่ำ เดือน
๑๑ ของทุกปี นักธรรมโท-เอก จัดสอบที่วัดศาลาลอย อ.เมือง จ.สุรินทร์ ตรงกับวันแรม ๑-๒-๓-

๔ คำ เดือน ๑๒ ของทุกปี ส่วนธรรมศึกษาจัดสอบหลังจากสอบนักธรรมโท-เอก ในวันทำการราชการ^๕

แผนกบาลีมีสำนักศาสนศึกษาที่ดำเนินการเรียนการสอนและส่งนักเรียนเข้าสอบสนามหลวงอยู่ประมาณ ๕๒ สำนัก ทำการสอบตั้งแต่ประโยค ๑-๒ ถึง ประโยค ป.ธ. ๕ ในประโยคสูงกว่านี้ส่วนมากจะศึกษาด้วยตัวเองหรือเดินทางไปศึกษาที่กรุงเทพมหานคร

ประโยค ป.ธ. ๖-๗ จัดสอบที่วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ตรงกับวันขึ้น ๒-๓ คำ เดือน ๓

ประโยค ๘-๙ จัดสอบที่วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ตรงกับวันขึ้น ๔-๕-๖ คำ เดือน ๓ ของทุกปี

ประโยค ป.ธ. ๕ จัดสอบที่วัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

ประโยค ๑-๒-๓-๔ จัดสอบที่วัดศาลาลอย จ.สุรินทร์ ตรงกับวันแรม ๑๐-๑๑ คำ เดือน ๓ ต่อมาแม่กองบาลีสนามหลวงเปิดโอกาสให้ประโยค ๑-๒ ถึงประโยค ๕ สอบซ่อมในรายวิชาที่สอบไม่ผ่านได้ กำหนดวันสอบตรงกับวันแรม ๑๐-๑๑-๑๒ คำ เดือน ๕ โดยประโยค ๕ มาสอบที่วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ส่วนประโยคอื่นๆ คณะสงฆ์ภาค ๑๑ สนามสอบจะจัดขึ้นที่วัดพระนารายณ์มหาราช อ.เมือง จ.นครราชสีมา^๖

(๒) พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ในปัจจุบันจัดการศึกษา ๙ แห่งกระจายอยู่ใน ๗ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอรัตนบุรี อำเภอท่าตูม อำเภอศีขรภูมิ อำเภोजอมพระ อำเภอสังขะ และ อำเภอกาบเชิง จัดการศึกษาใน ๒ ระดับ คือ มัธยมศึกษาตอนต้น ม.๑-ม.๓ และมัธยมศึกษาตอนปลาย ม.๔-ม.๖^๗

(๓) การศึกษาระดับอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ จัดการศึกษา ๓ ระดับ คือ (๑) ระดับประกาศนียบัตร หลักสูตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) (๒) ระดับปริญญาตรี เปิดสอน ๓ คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และครุศาสตร์ (๓) ระดับบัณฑิตศึกษา ปริญญาโท เปิดสอนสาขาวิชาพระพุทธศาสนา^๘

^๕ ฝ่ายวิชาการ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ.๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๔๕

^๖ ฝ่ายวิชาการ สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง, เรื่องสอบบาลีของสนามหลวงแผนกบาลี พ.ศ.๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๕-๘๒.

^๗ ดูรายละเอียดใน บทที่ ๒ หน้า ๖๑-๖๒.

^๘ ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, คู่มือนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ปีการศึกษา ๒๕๕๔, (สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๕๔), หน้า ๓-๑๓.

๔.๑.๓ ผลสำเร็จด้านการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรม

นอกจากจะส่งเสริมการจัดการศึกษาในระบบแล้ว พระธรรมโมลียังส่งเสริมให้มีสำนักปฏิบัติธรรมในท้องที่ต่างๆ แล้วจัดให้มีการสอนและฝึกปฏิบัติกรรมฐาน ทั้งสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน ปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติธรรมที่มีบทบาทสำคัญและมีผลงานเป็นที่ปรากฏ ได้รับการยกย่องเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกระจายอยู่ในอำเภอต่างๆ เฉพาะที่สังกัดมหานิกาย จำนวน ๒๒ แห่งได้แก่

- ๑) สำนักปฏิบัติธรรมวัดศาลาลอย ตั้งอยู่ที่ วัดศาลาลอย พระอารามหลวง ต.ใน
เมือง อ.เมืองสุรินทร์
- ๒) สำนักปฏิบัติธรรมวัดวังปลัดสามัคคี ตั้งอยู่ที่ วัดวังปลัดสามัคคี ต.ทับทัน
อ.สังขะ
- ๓) สำนักปฏิบัติธรรมวัดสำโรงน้อย ตั้งอยู่ที่ วัดสำโรงน้อย ต.หนองสนิท
อ.จอมพระ
- ๔) สำนักปฏิบัติธรรมวัดจอมพระ ตั้งอยู่ที่ วัดจอมพระ ต.จอมพระ อ.จอมพระ
- ๕) สำนักปฏิบัติธรรมวัดโสธระประชาสรรค์ ตั้งอยู่ที่ วัดโสธระประชาสรรค์ ต.คูตัน
อ.กาบเชิง
- ๖) สำนักปฏิบัติธรรมวัดสุขุมาลัย ตั้งอยู่ที่ วัดสุขุมาลัย ต.บ้านไทร อ.ปราสาท
- ๗) สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าเทพประทาน ตั้งอยู่ที่ วัดป่าเทพประทาน ต.ระแงง อ.
ศีขรภูมิ
- ๘) สำนักปฏิบัติธรรมวัดศรีวิหารเจริญ ตั้งอยู่ที่ วัดศรีวิหารเจริญ ต.ระแงง
อ.ศีขรภูมิ
- ๙) สำนักปฏิบัติธรรมวัดแสงสว่างราษฎร์บำรุง ตั้งอยู่ที่ วัดแสงสว่างราษฎร์บำรุง
ต.บัวเขต อ.บัวเขต
- ๑๐) สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าบ้านตรวน ตั้งอยู่ที่ วัดป่าบ้านตรวน ต.ตรวน
อ.ศรีณรงค์
- ๑๑) สำนักปฏิบัติธรรมวัดสุทิวังศา ตั้งอยู่ที่ วัดสุทิวังศา ต.หัวงัว อ.สนม
- ๑๒) สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์ทอง ตั้งอยู่ที่ วัดโพธิ์ทอง ต.กระโพ อ.ท่าตูม
- ๑๓) สำนักปฏิบัติธรรมวัดบ้านพระจันทร์ ตั้งอยู่ที่ วัดบ้านพระจันทร์ ต.ศรีสุข
อ.ศรีณรงค์
- ๑๔) สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าพุทธนิมิต ตั้งอยู่ที่ วัดป่าพุทธนิมิต ต.หนองสนิท
อ.จอมพระ
- ๑๕) สำนักปฏิบัติธรรมวัดศรีพรหมอุดมธรรม ตั้งอยู่ที่ วัดศรีพรหมอุดมธรรม
ต.กระหาด อ.จอมพระ
- ๑๖) สำนักปฏิบัติธรรมวัดกลางศรีณรงค์ (สว่างหนองคู) ตั้งอยู่ที่ วัดกลางศรีณรงค์
ต.ณรงค์ อ.ศรีณรงค์

- ๑๗) สำนักปฏิบัติธรรมวัดไทรงาม ตั้งอยู่ที่ วัดไทรงาม ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี
 ๑๘) สำนักปฏิบัติธรรมวัดโนนสวรรค์ ตั้งอยู่ที่ วัดโนนสวรรค์ ต.พระแก้ว อ.สังขะ
 ๑๙) สำนักปฏิบัติธรรมวัดบ้านโพธิ์ ตั้งอยู่ที่ วัดบ้านโพธิ์ ต.หนองบัว อ.ศีขรภูมิ
 ๒๐) สำนักปฏิบัติธรรมวัดโนนสมบูรณ์ ตั้งอยู่ที่ วัดโนนสมบูรณ์ ต.โคกกลาง

อ.พนมดงรัก

- ๒๑) สำนักปฏิบัติธรรมวัดบุรณสะโน ตั้งอยู่ที่ วัดบุรณสะโน ต.สะโน อ.สำโรงทาบ
 ๒๒) สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์ศรีวรรณาราม ตั้งอยู่ที่ วัดโพธิ์ศรีวรรณาราม

ต.หนองไผ่ล้อม อ.สำโรงทาบ

สำนักปฏิบัติธรรมเหล่านี้ดำเนินการด้านส่งเสริมการปฏิบัติกรรมฐานในลักษณะต่างๆ ทั้งในที่ตั้งและนอกที่ตั้ง คือ

(๑) จัดให้มีการฝึกปฏิบัติกรรมฐานเป็นกิจวัตร ทุกวันพระภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกาในสำนักต่างๆ จะมีกิจกรรมทำวัด สวดมนต์ และเจริญจิตภาวนาเป็นประจำ

(๒) จัดให้มีการฝึกปฏิบัติกรรมฐานประจำปีในจังหวัดสุรินทร์ โดยมีนโยบายให้พระสงฆ์ทุกรูประดับเข้าร่วมโครงการอย่างพร้อมเพรียงกัน

(๓) จัดให้พระนิสิตและคณาจารย์ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ร่วมปฏิบัติกรรมฐานเป็นประจำทุกปีในช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ และภาคการศึกษาที่ ๒ ของปีการศึกษา

(๔) จัดโครงการศึกษาปฏิบัติธรรมแก่สถาบันศึกษา โรงเรียน หน่วยงานราชการและภาคเอกชนต่างๆ ให้เข้ามารับการฝึกอบรมในสำนักที่มีความพร้อมด้านสถานที่และผู้สอน

(๕) จัดให้มีการอบรมกรรมฐานนอกสำนัก เพื่อให้บริการฝึกอบรมแก่ประชาชนในสถานที่ต่างๆ โดยโครงการในลักษณะนี้นิยมจัดในวันสำคัญของชาติ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา

๔.๑.๔ ผลสำเร็จด้านการพัฒนาสังคม

พระสงฆ์ถือเป็นผู้นำชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจและความศรัทธาของประชาชน ชีวิตของประชาชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในสังคมกับพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกจากกันได้ ทั้งนี้เพราะต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกันตลอดเวลา ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทในด้านต่างๆ เพื่อเกื้อกูลต่อชุมชน การที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีบทบาทในสังคมได้อย่างดีนั้นจะต้องอาศัยความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ และอาศัยความร่วมมือจากสังคม ดังนั้น สิ่งที่จะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาในด้านต่างๆ จึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเป็นฐาน หากพระสงฆ์ต้องการเข้าไปมีบทบาทพัฒนาสังคม ในเบื้องต้นพระสงฆ์จึงจำเป็นต้องพัฒนาตัวเองก่อน

จากการที่พระธรรมโมลีเข้ามาดำเนินนโยบายด้านศาสนศึกษามาเป็นเวลายาวนานนี้ ส่งผลให้พระสังฆาธิการในจังหวัดสุรินทร์พัฒนาความรู้ จนสามารถเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาสังคมด้านต่างๆ จนก่อให้เกิดประเพณีและมีบทบาทด้านต่างๆ กล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้

(๑) **ประเพณีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชน** พระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ชาวกรุงและชาวเมืองในปัจจุบันอาจมองไม่ค่อยเห็น แต่สำหรับชาวบ้านในชนบทห่างไกลยังพอมองเห็น แม้ไม่เป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน ก็พอเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแหล่งสุดท้าย ประเพณีบวชเรียน มีความหมายว่า บวชคู่กับเรียน เมื่อบวชแล้วต้องเรียนหรือบวชก็เพื่อเรียน การบวชเรียนเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวไทย มีส่วนช่วยสังคมด้านการศึกษาได้มาก

ในปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ในการศึกษา นั้นอาจแบ่งได้ดังนี้

- ๑) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์
- ๒) โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์
- ๓) ธรรมศึกษา
- ๔) ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน หรือพระธรรมวิทยากร
- ๕) การศึกษาพระปริยัติธรรม
- ๖) การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์

บทบาทด้านการศึกษาของพระสงฆ์จำแนกเป็น ๒ แบบ คือ (๑) การศึกษาทางโลก ซึ่งไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา (๒) การศึกษาทางธรรมซึ่งเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

(๒) บทบาทพระสงฆ์ในด้านการเผยแผ่ธรรม

ในอดีตการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์จำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตของวัดและชาวบ้านตามประเพณีและโอกาสอันสมควร เช่น การเทศนาสั่งสอนชาวบ้านในวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเทศน์ในงานบุญพิธีหรืองานบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ เช่น งานทำบุญบ้าน งานศพ หรือในโอกาสที่ญาติโยมไปวัดเพื่อทำบุญหรือขอคำปรึกษา เป็นต้น ในปัจจุบัน เมื่อกิจพระศาสนาเจริญเติบโตเป็นปึกแผ่น มีการจัดองค์กรทางศาสนา ที่เป็นระบบและแบบแผน ประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การขนส่ง และสื่อสาร ช่วยให้การเดินทางไปในถิ่นต่างๆ มีความสะดวกยิ่งขึ้น และสามารถส่งข่าวสารในรูปแบบต่าง ๆ ถึงคนจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพ และรวดเร็ว การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้ใช้ประโยชน์จากความก้าวหน้าดังกล่าว พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันสามารถดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างกว้างขวาง และเข้าถึงประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ได้มากขึ้น บทบาทของพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่ธรรมในปัจจุบันอาจแบ่งได้กว้างๆ ๓ รูปแบบ คือ

๑) **พระธรรมจาริก** พระสงฆ์ไทยที่เสียสละเวลาและสมัครใจเดินทางไปปฏิบัติ งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ ที่มีชาวเขาอาศัยอยู่ ทำให้ชาวเขาแต่ละเผ่าหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แสดงตนเป็นพุทธมามกะ และส่งบุตรหลานเข้าบรรพชา

อุปสมบทเป็นจำนวนมาก และได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ทั้งฝ่ายปริยัติธรรมและสามัญศึกษา และได้เดินทางเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามภูมิลำเนาเดิมอันเป็นเผ่าเดิมของตนต่อไป

๒) พระธรรมทูต พระธรรมทูตคือพระภิกษุ สามเณรที่มีความรู้ในทางพระพุทธศาสนาพอสมควร ที่จะดำเนินการเผยแผ่ได้ แล้วเสียสละไปพบกับประชาชนในถิ่นต่างๆ เพื่อหาทางโน้มน้าวประชาชนให้เกิดความสนใจเลื่อมใสในคุณค่าแห่งศีลธรรมและพระพุทธศาสนา

๓) การเผยแผ่ธรรมทั่วไป อาจมีได้หลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น

(๑) การเทศน์ หรือการบรรยายธรรมในโอกาสต่าง ๆ เช่น ในวันธรรมสวนะ(วันพระ) งานศพ วันอาทิตย์ หรือตามที่ได้รับนิมนต์ไปในสถานที่ต่าง ๆ เนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ

(๒) การเผยแผ่โดยผ่านสื่อต่าง ๆ อาทิเช่น วิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์

(๓) การเผยแผ่แบบอื่น ๆ หมายถึงการเผยแผ่ที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาในด้านอื่น ๆ เช่น พัฒนาหรือสงเคราะห์ด้านวัตถุ แล้วโน้มน้าวให้หันเข้าหาธรรมะ

บทบาทด้านการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ด้านนี้มีแม้จะมีรูปแบบต่างจากสมัยพุทธกาล แต่โดยเนื้อหาแล้วคล้ายกัน จึงถือว่าเป็นบทบาทที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยมากที่สุด

หน้าที่ทางสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เกิดจากองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

(๑) การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์เริ่มต้องเกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ในเรื่องปัจจัย ๔

(๒) สภาวะและเหตุการณ์ในสังคมเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

(๓) คุณธรรม คือ เมตตา กรุณา ของพระสงฆ์ที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์^๔

ในขณะเดียวกันได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ทางสังคมสงเคราะห์ที่ทำได้ดีที่สุด คือ บทบาททางด้านการศึกษา การสาธารณสุข การพัฒนาจิตใจประชาชน การสงเคราะห์ทางจิต และการพัฒนาท้องถิ่น

(๑) บทบาทด้านการศึกษา วัดให้สถานที่เป็นโรงเรียน และอาคารเรียน พระเป็นผู้สอนและอบรมเยาวชนให้รู้หนังสือ ให้เป็นผู้มีศีลธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม อนุเคราะห์การจัดตั้งโรงเรียนสอนเด็กก่อนวัยเรียน ชักชวนชาวบ้านให้สนับสนุนด้วยทุนการศึกษา และอุปกรณ์การเรียน

(๒) บทบาทด้านการสาธารณสุข พระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันให้การรักษายาบาลแก่ชาวบ้านในทุกระดับความเจ็บป่วย โรคบางชนิดหายด้วยแรงศรัทธาที่ผู้ป่วยมีต่อพระสงฆ์

(๓) บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจของประชาชน พระสงฆ์ให้ธรรมทานแก่บรรดาประชาชนจิตใจที่พัฒนาแล้วจะไม่วุ่นวายจะเข้าใจในความหมายของคำว่า “ธรรมย่อมคุ้มครองผู้

^๔ พระวินัย เก่งสุวรรณ, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มโรงเรียนกลุ่มที่ ๑๐”, วิทยานิพนธ์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒.

ประพาศิธรรม” นอกจากนี้การสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็สามารถช่วยให้เกิดความสุขสงบทางจิตใจได้มาก

(๔) บทบาทด้านการสงเคราะห์ทางจิต ด้านนี้พระสงฆ์มีบทบาทในการช่วยบรรเทาปัญหาและมีส่วนช่วยส่งเสริมสุขภาพจิตของประชาชนได้มาก งานสังคมสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ทำได้โดยตรง คือ งานสังคมสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นหลัก

(๕) บทบาทด้านการพัฒนาท้องถิ่น ในชนบทพระสงฆ์มีบทบาทมากในฐานะผู้นำด้านการเสนอความคิดริเริ่ม และระดมความร่วมมือของชาวบ้านในการพัฒนาต่างๆ

บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์นี้ ในบางด้านเสี่ยงต่อการผิดพระวินัย เนื่องจากต้องเข้าไปผูกพันกับสังคมยากใกล้ชิด จึงต้องพิจารณาในรายละเอียดแต่ละกรณี

(๓) บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาจิตใจ

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามีหลักว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จได้เพราะใจ เพราะฉะนั้นจึงต้องพัฒนาจิตใจเพราะจิตที่ฝึกดีแล้วจะทำให้มีการพัฒนาภายนอกด้วย การพัฒนาจิตใจตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา หรือกรรมฐาน มี ๒ ประการคือ สมถภาวนา คือทำจิตใจให้สงบและวิปัสสนาภาวนา คือทำให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง

(๔) บทบาทด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดกันมาจากบรรพชน สู่อนุชนรุ่นหลัง วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

(๑) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เช่น ปราสาทราชวัง วัด ป้อม ค่าย กำแพง และลักษณะที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน เช่น คูน้ำ คันดิน ถนนโบราณ เนินดินที่ปกคลุมเจดีย์ โบสถ์ วิหาร เป็นต้น

(๒) ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานจิตรกรรม ส่วนใหญ่จะมีอยู่ในวัด

(๓) ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

(๔) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ความคิด อุดมการณ์ ประเพณี ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ต่าง ๆ^{๑๐}

บทบาทด้านนี้ถือว่าเป็นบทบาทใหม่ที่ไม่เคยมีในสมัยพุทธกาล มองอย่างผิวเผินก็ไม่น่าจะขัดแย้งกับพระวินัย เพราะเรื่องศิลปวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างแยกกันไม่ออก ความจริงหน้าที่นี้มีส่วนราชการรับผิดชอบอยู่แล้ว แต่หากมองให้ลึกจะเห็นว่า การมีบทบาทนี้ต้องเกี่ยวข้องกับผู้คนมาก โอกาสที่จะผิดพระวินัยก็มีไม่น้อย เช่น การเรียนดนตรีไทย การเรียนสรีระยัญญะ เป็นต้น

^{๑๐} สมคิด โชติทวณิชย์, “แนวทางการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย”, ใน เอกสารการอบรมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง บทบาทพระสงฆ์ : ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย. ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๙. (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม), หน้า. ๑๖๘-๑๗๐.

(๕) บทบาทด้านส่งเสริมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ว่าด้วยเรื่องธรรมชาติ กฎของธรรมชาติ การปฏิบัติตามกฎระเบียบของธรรมชาติ และผลที่ได้จากการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ มนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะฉะนั้นจึงปรากฏหลักธรรมมากมายที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมชาติแวดล้อมที่มนุษย์จะต้องอาศัยในการดำรงชีวิต

บทบาทด้านนี้เกิดขึ้นจากความจำเป็นของสังคมที่สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย มองอย่างผิวเผินพระสงฆ์ก็อยู่ใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว บทบาทนี้น่าจะทำได้ไม่ยาก

(๖) บทบาทพระสงฆ์ด้านการรักษาโรค

ในสังคมไทยแม้ว่าจะมีระบบสาธารณสุขมูลฐานเจริญแล้ว แต่ก็มีคนในสังคมจำนวนหนึ่งที่ยังไม่สามารถเข้ารับบริการได้ วัดที่มีความพร้อมด้านการรักษาพยาบาลจึงต้องรับภาระนี้ บางแห่งบางพื้นที่ให้ความช่วยเหลืออย่างไม่เป็นทางการ แต่เมื่อคนป่วยมารักษามากขึ้นจึงจำต้องรับภาระนั้นอย่างเต็มตัว และบางวัดที่มีบทบาทเด่นจะเป็นการรักษาโรคแก่คนที่ไร้ที่พึ่งหมดหวังกับการรักษาในระบบการแพทย์สมัยใหม่ การที่วัดสามารถทำหน้าที่นี้ได้ดี เป็นเพราะว่าสถาบันศาสนาเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลทางด้านจิตใจต่อประชาชนในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะสถาบันศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นแหล่งปลูกฝังค่านิยม เจตคติ คุณธรรมและจริยธรรม การดำเนินชีวิตประจำวันแม้ว่าในสถาน การณ์ปัจจุบันสังคมได้เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และ การแพทย์ การสาธารณสุข ด้านนี้อาจลดลง บทบาทของพระสงฆ์อาจจะลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับอดีต แต่กระนั้นบทบาทของพระสถาบันศาสนาก็ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทให้เข้ากับสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัยด้วยเช่นกัน อนึ่งในชุมชนชนบทพระจะเป็นผู้นำท้องถิ่นจะเป็นผู้ที่ช่องทางเสนอแนะ ให้ความคิดริเริ่ม เป็นศูนย์กลางให้ประชาชนทำงาน ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาชาวบ้าน

บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันยังคงมีมากมายหลายประการ เช่น บทบาทการเป็นผู้นำในการระดมเงินและทองคำเพื่อช่วยกู้เศรษฐกิจของชาติ บทบาทการเผยแผ่ธรรมะและการจัดสวัสดิการรวมถึงการฝึกงานให้แก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นผู้ชี้ทางที่ถูกต้องให้กับสังคม บทบาทของพระสงฆ์เหล่านี้ล้วนมีส่วนในการช่วยเหลือสังคมทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยค่อนข้างหลากหลาย ขอบข่ายของงานก็กว้างขวางอำนวยการประโยชน์แก่คนจำนวนมาก การที่พระสังฆาธิการจังหวัดสุรินทร์สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมในรูปแบบต่างนี้กล่าวได้ว่าเป็นผลมาจากพระสงฆ์ได้รับการศึกษามาดี อีกทั้งการจัดการศึกษามีการบูรณาการกับการปฏิบัติธรรมด้วย จึงส่งผลให้บรรยากาศของการศึกษาและปฏิบัติธรรมของจังหวัดสุรินทร์ เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วเป็นที่ปรากฏโดยทั่วไป จึงกล่าวได้ว่า พระธรรมโมลีมีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาควบคู่ทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ

๔.๒ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า ภายใต้การบริหารงานคณะสงฆ์ของพระธรรมโมลีมาเป็นเวลาประมาณ ๓๔ ปีนั้น คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ประสบผลสำเร็จในการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาในด้านต่างๆ ดังที่ทราบโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่ส่งผลให้การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์ประสบความสำเร็จพอจะสรุปเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ปัจจัยด้านการศึกษา

ในฐานะผู้บริหารสูงสุดของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ พระธรรมโมลีเป็นผู้มีคุณสมบัติพร้อมทุกด้าน ทั้งด้านประสบการณ์ทางการศึกษา การบริหารงาน และด้านบุคลิกภาพ

(๑) คุณสมบัติด้านการศึกษา ในด้านศึกษานั้นท่านสำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุดทั้งทางโลกและทางธรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ก. การศึกษาแผนกธรรม-บาลี

พระธรรมโมลีสอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก ที่สำนักศาสนศึกษาวัดศาลาลอย สำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ การศึกษาแผนกธรรมนี้ คณะสงฆ์ไทยโดยแม่กองธรรมสนามหลวงจัดให้พระภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ทั่วประเทศได้ศึกษา เนื้อหาว่าด้วยความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ธรรมะ พุทธบัญญัติ พุทธประวัติ ประวัติของพุทธสาวกคนสำคัญ การเขียนเรียงความอธิบายพุทธศาสนสุภาษิต ศาสนพิธีและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ความรู้เหล่านี้มีหลักสูตรเป็นภาษาไทย ทำให้ผู้บวชใหม่ศึกษาได้โดยทั่วไป ผู้สำเร็จการศึกษาแผนกธรรมนี้ถือว่าเป็นผู้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ในเบื้องต้น พอที่จะใช้เป็นแนวทางปฏิบัติส่วนตน และทำหน้าที่สืบต่อพระพุทธศาสนา สั่งสอน สัทธิวิหาริก อันเตวาลิกและเป็นที่พึ่งของพุทธศาสนิกชนได้

นอกจากศึกษาแผนกนักธรรมแล้ว พระธรรมโมลียังได้ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีอีกด้วยและได้ใช้ความเพียรพยายามศึกษาจนสอบไล่ได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ที่สำนักศาสนศึกษาวัดบุญวาทวิหาร จังหวัดลำปาง การศึกษาแผนกบาลีนี้ คณะสงฆ์ไทยโดยแม่กองบิสนามหลวงจัดให้พระ ภิกษุสามเณรได้ศึกษา แต่เนื่องจากเนื้อหาเป็นภาษาบาลี (ภาษามคธ) จึงไม่ค่อยแพร่หลายนักและมีพระภิกษุสามเณรศึกษาไม่มากเมื่อเทียบกับนักธรรม อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าคณะสงฆ์ไทยและสังคมโดยรวมจะให้ความสำคัญกับการศึกษาภาษาบาลีนี้มาก เนื่องจากเห็นว่า ภาษาบาลีเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้สั่งสอนธรรมและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบันก็บันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ผู้เรียนภาษาบาลีจึงถือว่าได้ศึกษาคำสอนดั้งเดิมตามที่พระพุทธเจ้าสอน โดยไม่ต้องอาศัยคำแปลจากคนอื่น และหากจะค้นคว้าคำสอนในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ ก็ย่อมสามารถทำได้ พระภิกษุสามเณรผู้สอบได้เป็นมหาเปรียญจึงถือได้ว่ามีความรู้แตกฉานในภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ สังคมจึงยกย่องผู้สำเร็จการศึกษาแผนกบาลีว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการศึกษาและการสอนพระพุทธศาสนา

ข. การศึกษาทางโลก

สำหรับการศึกษาศัมัยใหม่ พระธรรมโมลีได้รับการศึกษาทางโลกนับจากชั้นพื้นฐาน จนถึงชั้นสูงสุด กล่าวคือ พ.ศ. ๒๕๐๕ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๐๙ สำเร็จการศึกษาประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) พ.ศ. ๒๕๑๑ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) รุ่นที่ ๑๔ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๙ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (M.A.) สาขาสันสกฤต จากมหาวิทยาลัยมหิดล ประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๒ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นอกจากจะสำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุดทั้งทางโลกและทางธรรมแล้ว พระธรรมโมลียังมีประสบการณ์ด้านการบริหารงานและการปฏิบัติหน้าที่ทางการศึกษามาเป็นเวลายาวนาน ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดก่อนที่จะมารับตำแหน่งที่จังหวัดสุรินทร์ และเมื่อมารับตำแหน่งก็ทำหน้าที่บริหารการศึกษามาโดยตลอด กล่าวคือ พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม สำนักเรียนวัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นครูสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร สอนนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น-ปลาย ณ โรงเรียนสตรีสมุทรสาคร พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม สำนักศาสนศึกษาวัดบุญวาทย์วิหาร จังหวัดลำปาง พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๓๙ ปฏิบัติหน้าที่เจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์ โดยการมอบหมายจากพระราชสิทธิโกศล (เทพ นนโท) เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๔๖ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติโกศลวิทยา (แผนกสามัญศึกษา) วัดกลางสุรินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๓๑-ปัจจุบัน เป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นประธานศูนย์ครูพระปริยัตินิกายจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นเจ้าสำนักเรียนคณะ จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๓๙-ปัจจุบัน เป็นกรรมการตรวจบาลีสนาทลวง ปฏิบัติศาสนากิจ ณ วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร

ด้วยเหตุที่พระธรรมโมลีสำเร็จการศึกษาและมีประสบการณ์ทางการสอน การบริหารการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมมาเป็นเวลายาวนานนี้เอง ทำให้เมื่อมารับหน้าที่บังคับบัญชาสูงสุดของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ท่านจึงสามารถจัดการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ ในการจัดบุคลากรเข้าทำงานก็คัดเลือกคนที่มีความรู้ความสามารถให้เหมาะสมกับตำแหน่ง ในการดำเนินงานหากเกิดปัญหาหรืออุปสรรคก็สามารถนำประสบการณ์ที่ผ่านมาปรับใช้ได้ จึงส่งผลให้การบริหารงานด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

ด้วยเหตุที่พระธรรมโมลีสำเร็จการศึกษาและมีประสบการณ์ทางการสอน การบริหารการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมมาเป็นเวลายาวนานนี้เอง ทำให้เมื่อมารับหน้าที่บังคับบัญชาสูงสุดของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ท่านจึงสามารถจัดการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ ในการจัดบุคลากรเข้าทำงานก็คัดเลือกคนที่มีความรู้ความสามารถให้เหมาะสมกับตำแหน่ง ในการ

ดำเนินงานหากเกิดปัญหาหรืออุปสรรคก็สามารถนำประสบการณ์ที่ผ่านมาปรับใช้ได้ จึงส่งผลให้การบริหารงานด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

๔.๒.๒ ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

อีกด้านหนึ่งที่มีผลต่อการทำหน้าที่ผู้บริหารสูงสุด คือ บุคลิกภาพของพระธรรมโมลี บุคลิกภาพ ของแต่ละคนจะเป็นสิ่งประจำตัวของบุคคล ที่ทำให้แตกต่างจากคนอื่น ซึ่งเป็นผลมาจากการทำงาน ประสบการณ์ ที่ได้รับจากสิ่งแวดล้อม มีความสำคัญต่อชีวิตอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นลักษณะ เฉพาะของบุคคลที่บ่งบอกความแตกต่างระหว่างบุคคล เป็นลักษณะส่วนรวมของบุคคล และการแสดงออกของพฤติกรรม พระธรรมโมลีท่านได้พัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัวของท่าน อยู่ตลอดเวลา สามารถเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นต้นแบบของนักการศึกษา โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอจากการสัมภาษณ์ท่าน ผู้ได้บังคับบัญชา และประชาชนทั่วไป สามารถอธิบายได้ดังนี้

(๑) ความเป็นคนพูดจริง ทำจริง

นับตั้งแต่พระธรรมโมลีได้มารับตำแหน่งบริหารงานคณะสงฆ์คุณลักษณะที่โดดเด่นอย่างหนึ่งซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานของท่านประสบความสำเร็จคือ ความเป็นคนพูดจริง ทำจริง พระ พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ ความหมายโดยทั่วไปหมายถึงสอนให้หวังผลจากการกระทำ ไม่ให้หวังผลจากการอ้อนวอนของจากเทพเจ้า แต่ในอีกความหมายหนึ่ง การกระทำที่พระพุทธศาสนาสอนคือ การกระทำตามที่ตนได้พูดไว้หรือตั้งใจไว้ จึงมีคำสอนเรื่อง อธิษฐานบาริ หรือวิริยบารมี ที่สอนให้ชาวพุทธกระทำสิ่งต่างๆ ตามที่ได้ตั้งใจไว้ แม้จะประสบกับปัญหานานาประการก็จะไม่ละความพยายาม ในกรณีนี้เห็นได้จากคำสอนในทางพระ พุทธศาสนาเกี่ยวกับการทำตามคำพูดดังพุทธดำรัสว่า “เพราะตถาคตกล่าวอย่างใด (ยถาวาที) ก็ทำอย่างนั้น (ตถาการิ) ทำอย่างใด (ยถาการิ) ก็กล่าวอย่างนั้น (ตถาวาที) ฉะนั้น ชาวโลกจึงเรียกว่า ตถาคต”^{๑๑}

จากพุทธดำรัสนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับวาจาที่สัมพันธ์กับกระบวนกรทางกายใน ๒ ลักษณะ คือ

(๑) บุคคลพูดอย่างไร ก็ควรทำอย่างนั้น ข้อนี้เป็นหลักการสำคัญสำหรับคนที่ทำหน้าที่ทุกอย่าง โดยเฉพาะผู้ที่เป็นภิกษุหรือครูอาจารย์ ในฐานะผู้สั่งสอนหรือให้ความรู้ สอนศิษย์หรือประชาชนอย่างไร ก็ต้องปฏิบัติตามที่ตนสอนด้วย ดังพุทธดำรัสกับพระภิกษุว่า “บุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้น”^{๑๒}

(๒) บุคคลทำอย่างไร ก็ควรกล่าวอย่างนั้น ข้อนี้ก็น่าจะเป็นหลักการสำคัญสำหรับคนที่ทำหน้าที่สั่งสอนหรือสื่อสารกับคนอื่น เพราะหากกล่าวในสิ่งที่ตนไม่ได้ทำก็เข้าข่ายการพูด

^{๑๑} พุ.อิตติ. (บาลี) ๒๕/๑๑๒/๓๓๓, พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๑๑๒/๔๙๖.

^{๑๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๕๙/๔๕, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๙/๘๒.

เท็จ จัดเป็นวิจัตติวิธีอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้น หากต้องการประพจน์วิจัตติวิธีจึงควรพูดแต่ในสิ่งที่ตนได้ทำ

ในฐานะที่พระธรรมโมลี ได้มารับหน้าที่บริหารงานทางการศึกษาศาสนศึกษา ท่านจะยำเือนกับพระสังฆาธิการและพระภิกษุสามเณรเสมอถึงความสำคัญของการศึกษา ในทางปฏิบัติท่านก็ดำเนินการทุกอย่างเพื่อให้งานด้านศาสนศึกษาที่ท่านดูแลอยู่ช่วยพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทางศาสนาของจังหวัดสุรินทร์ การกำหนดนโยบายและการบริหารงานด้านศาสนศึกษาทุกอย่างของท่านจึงมีความน่าเชื่อถือ เพราะตัวท่านในฐานะผู้กำกับการนโยบายสูงสุดก็เป็นตัวอย่างในด้านการศึกษา จึงกล่าวได้ว่า ในด้านการบริหารงานการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์นั้น ท่านทำได้ตามที่พูด และท่านได้พูดตามที่ท่านทำอย่างสมบูรณ์แล้ว ดังที่ผู้สนองงานได้กล่าวไว้ว่า

หลวงพ่อบุญธรรมเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ท่านมีหลักการในการทำงาน ท่านมีความตั้งใจ และมีความวิริยะ มีความจริงจังในการทำงาน โดยเฉพาะงานหลัก เช่น งานด้านการศึกษา ท่านจะเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างมาก สิ่งที่ท่านตั้งเป้าหมายไว้มีความประสงค์ที่จะทำแต่ว่าในปีแรกยังไม่บรรลุเป้าตามที่ท่านต้องการตามที่ท่านประสงค์ท่านก็ยังไม่ละทิ้ง ท่านก็จะมีหลักการเรียกว่าตามงานในปีต่อไป ส่วนในด้านการบริหารหรือหลักการในการทำงานนั้นท่านจะให้ความสำคัญกับบุคคลพระภิกษุ คณะสงฆ์ที่มีความสามารถเป็นหลัก โดยเฉพาะผู้ที่มีการศึกษา มีความรู้ตามที่อยู่อาณาเขตคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ในการปกครองและที่เป็นคนในพื้นที่ เป็นคนสุรินทร์แต่ไปศึกษาในสถานที่อื่น เมื่อประสบความสำเร็จการศึกษาแล้วท่านก็จะเรียกหามาใช้ ท่านให้ความสำคัญกับคนที่มีความสามารถเป็นหลัก และก็เอาใจใส่งานอย่างใกล้ชิด และจะติดตามงานอย่างใกล้ชิดอย่างสม่ำเสมอ^{๑๓}

(๒) ความใจกว้าง

พระธรรมโมลี ท่านเป็นผู้ใจกว้างอย่างยิ่ง ปฏิบัติงานในการส่งเสริมการศึกษาในพระพุทธศาสนาอย่างเต็มความสามารถ โดยไม่คำนึงถึงความลำบาก นับตั้งแต่ท่านเดินทางมารับตำแหน่งการปกครองโดยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดศาลาลอย ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๓ ท่านได้ดำเนินด้านบริหารการศึกษามาโดยตลอด อาศัยความรู้ที่ได้ศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมมาประสานกัน ท่านได้อธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของประชาชน เนื่องด้วยท้องถิ่นสุรินทร์จะนิยมการดื่มสุราเป็นนิตย การจะประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานบุญงานอวมงคล มักจะมีสิ่งเหล่านี้นำมาประกอบอยู่ตลอด จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจในหลักธรรม โดยการไม่กล่าวว่า โจมตีให้เกิดความอับอาย หรือไม่เห็นด้วย แต่ชี้แจงให้เห็นโทษของการดื่มสุรา จนได้รับการร่วมมือในวัดศาลาลอย และเมื่อท่านได้รับ

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระมหาวิศิต ธีรวิโส, รองเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ เจ้าคณะอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

การมอบหมายจากพระเถระให้ดำรงตำแหน่งที่สูงขึ้น ได้มอบหมายให้พระเถระในการปกครองพยายามช่วยเหลือในการดำเนินกิจกรรมให้ปลอดจากการเสพสุรา หรือ นำเอาสุรามาสวนประกอบในพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพ การเซ่นบูชาในบุญเดือนสิบ เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านจะนิยมเอาสุรามาสเซ่นบูชาในวัด และบางครั้งในการจัดงานศพจะมีการเลี้ยงแขกด้วยสุรา จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า

ปัญหาที่สำคัญมากที่สุดคือ เราอยู่ในท้องถิ่นที่คตินิยมที่ผิด ดังคำกล่าวว่า คนสุรินทร์กินสุรา ไม่กินสุรา มาไม่ถึงสุรินทร์ สิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญมากที่ต้องต่อสู้มานาน พยายามแนะนำให้เห็นถึงความสิ้นเปลือง ก่อให้เกิดการวิวาท ต่อสู้อยู่หลายปีกว่าจะเห็นผล และเพิ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาในการร่วมรณรงค์ให้วัดเป็นเขตปลอดสุรา^{๑๔}

นอกจากนี้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จะมีปัญหาอยู่ตลอดเวลาท่านจะใช้ในการตัดสินใจพิจารณาตนเองก่อนว่าควรปฏิบัติอย่างไร ท่านจะใช้ความเยียบเป็นการแนะนำ ไม่คุย ไม่สนทนา ในการปฏิบัติงานถ้ามีปัญหาต้องรีบแก้ไขให้สำเร็จ บางอย่างต้องแก้ไขอย่างรวดเร็ว อย่างอย่างต้องละไว้ไม่ไปจัดการ ให้เวลาเป็นเครื่องตัดสินใจ ดังที่ผู้ใกล้ชิดได้กล่าวไว้ว่า

หลวงพ่อกับพระเถระที่ทำงานแบบคนมีวิสัยทัศน์ มีการวางระเบียบประชุมปรึกษาหารือกับลูกน้องและผู้ร่วมงานเสมอ ถึงจะมีใครมาพูดบอกรายงานเรื่องอะไร ก็พิจารณาด้วยเหตุผลเป็นธรรม และที่สำคัญใช้คนให้ถูกกับงาน ท่านมีคติประจำใจที่ว่า ไม่ว่าเจ้านาย ไม่ทำลายลูกน้อง ให้โอกาสลูกน้อง ไม่เคยตำหนิลูกน้องให้ผู้อื่นฟัง จึงไม่มีลูกน้องคนใดถูกตำหนิโทษอย่างไม่มีเหตุผล การที่ท่านมีคุณธรรมอย่างนี้ ทำให้ลูกน้องรักเคารพและจงรักภักดีไม่เสื่อมคลาย ท่านเคยปรารภให้ฟังว่า ไปรังเกียจลูกน้อง ก็ไม่เกิดประโยชน์อันใดขึ้นมา สู้อบรมแนะนำสั่งสอนให้เขาทำงานตามเรา ให้โอกาสเขาจะดีกว่า จึงทำให้มีทีมงานที่เข้มแข็ง^{๑๕}

(๓) ความมีเมตตาสูง

เมตตา แปลว่า ความรัก หมายถึงความหวังดี ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น เป็นความรู้สึกที่เป็นมิตร ความมีไมตรีต่อกัน เมตตา เป็นภาวะของจิตที่ปราศจากความโกรธ ความอาฆาตมาดร้าย มีแต่ความหวังดี มีไมตรีจิตหวังความสุขความเจริญแก่ผู้อื่นเป็นที่ตั้ง ลักษณะของผู้มีความเมตตา คือ เป็นคนมีสีหน้ายิ้มแย้มเบิกบาน ยิ้มแย้มเข้าหากัน มีแต่ความปรารถนาดี ชอบความเป็นมิตรมากกว่าความเป็นศัตรู ไม่ชอบทำร้าย ไม่ชอบเบียดเบียนผู้อื่น เมตตา เป็น

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺธ), เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล), รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕.

ธรรมข้อที่ ๑ ในพรหมวิหารธรรม^{๑๖} เป็นเครื่องกำจัด พยาบาท คือ ความอาฆาต ความคิดทำร้ายผู้อื่น^{๑๗} เมตตาจัดเป็นธรรมพื้นฐานของจิตใจขั้นแรก ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งทำให้มองกันในแง่ดี หวังดีต่อกัน พร้อมทั้งจะรับฟัง และเจรจากันด้วยเหตุด้วยผล ไม่ยึดเอาความเห็นแก่ตัว มีอคติ คือ ความโกรธ ความเกลียด เป็นที่ตั้ง

พระธรรมโมลีท่านเป็นพระเถระที่มีเมตตาธรรมสูง ปฏิบัติอย่างมีแบบแผน ให้ความสำคัญกับความเห็นของเพื่อนร่วมงาน และพระสงฆ์ได้ปกครองเสมอ มีเหตุผล หลักการในการทำงาน ท่านจะใช้คนให้ถูกกับงาน คือ ตามความสามารถตามความถนัดของแต่ละคน ใช้หลักพระคุณ คือ เมตตาธรรมนำหน้า ใช้หลักพระเดช คือ การตักเตือน การลงโทษ ตามหลังไม่ใช้อำนาจโดยพลการ ท่านจะหมั่นอบรมสั่งสอนชี้ข้อถูก บอกข้อผิด ให้เข้าใจด้วยความมีเมตตาธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี จึงทำให้การบริหารการปกครองของท่านมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงามเป็นที่ยอมรับเป็นประจักษ์คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป นอกจากท่านจะมีเมตตาต่อผู้ได้บังคับบัญชา ท่านยังมีเมตตาต่อประชาชนทุกคนที่เดินทางมาสนทนาด้วยท่านจะใช้สถานที่ในการต้อนรับผู้ที่เดินทางมาพบท่านที่แตกต่างจากพระเถระทั่วไป โดยใช้สถานบริเวณด้านหน้ากุฏิที่ท่านจำวัด ท่านจะนั่งต้อนรับทุกคนอย่างเปิดเผย ออกมาต้อนรับทุกคนด้วยไมตรีจิตทั้งดงาม โดยไม่เลือกว่าบุคคลเหล่านั้นจะมีสถานะอย่างไร มาก่อนได้สนทนากับท่านก่อน แต่ถ้าเรื่องใดเป็นสิ่งที่สำคัญจะนำมาพิจารณาและให้รองจนกว่าจะจัดการกับภาระเหล่านั้นจนสำเร็จ จึงจะสนทนาในเรื่องที่กำลังดำเนินการอยู่ และท่านจะมีภารกิจในการออกไปฉลองศรัทธาของประชาชนอยู่อย่างต่อเนื่อง จนบางครั้งร่างกายอ่อนเพลีย แต่ท่านก็ไม่เคยปฏิเสธการนิมนต์ของประชาชน จนบางครั้งผู้ใกล้ชิดได้ขอร้องให้ท่านงดกิจนิมนต์ที่สามารถให้ผู้อื่นไปแทน แต่ท่านให้เหตุผลว่า ท่านเป็นพระของประชาชนทุกคน เขาอยากให้ท่านไปโปรด จะหลีกเลี่ยงกิจนิมนต์ไม่ได้ แต่ต้องมีการจัดการเรื่องเป็นเวลา แต่ถ้าเป็นงานที่เกี่ยวกับการปกครองทางคณะสงฆ์ท่านจะชี้แจงให้เจ้าภาพได้รับทราบถึงความสำคัญในแต่ละงาน เช่น งานผูกพัทธสีมา ท่านจะต้องไปเป็นประธานในฐานะผู้ปกครอง เป็นงานที่สำคัญเพราะอุโบสถถือว่าเป็นสถานที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การดำเนินก่อสร้างในบางแห่งใช้เวลาในการรวบรวมทุนหลายปีกว่าสำเร็จเป็นอุโบสถหลังหนึ่ง และถือว่าเป็นการไปให้กำลังใจทั้งพระภิกษุที่อยู่อาารามนั้น และประชาชนที่บำรุงวัดนั้น จะได้มีกำลังใจในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มั่นคง และท่านให้ความสำคัญกับงานศพเป็นอย่างมาก โดยท่านจะเป็นเจ้าภาพให้ทุกครั้งที่มีการบำเพ็ญกุศลในวัด และไปให้กำลังใจเจ้าภาพที่กำลังเศร้าโศก แม้บางครั้งจะอ่อนเพลียเพียงใด ท่านก็จะเดินทางไปให้กำลังใจเจ้าภาพทุกคนที่มาบำเพ็ญกุศลในวัด และการเปิดโครงการศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ในวัด นำเด็กที่อาศัยอยู่ในบริเวณวัดที่ขาดความเอาใจใส่ของพ่อแม่เอามารวมกันทำกิจกรรมที่วัด ท่านกล่าวไว้ว่า

^{๑๖} ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม; ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^{๑๗} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ.๒๕๕๓), หน้า ๗๙๔.

เด็กๆ เหล่านี้ ถ้าหากไม่ได้เรียน ไม่ได้รับการเลี้ยงดูให้การศึกษาที่ดีแล้วก็เชื่อได้ว่าร้อยเปอร์เซ็นต์ว่า همینแนวๆ เมื่อเด็กเหล่านี้ همینเป็นภาคคนสังคมสร้างความเดือดร้อนในสังคมแล้ว มันก็สืบคลานเข้าวัดเข้าสงฆ์เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เด็กพวกนี้ก็เหมือนเศษไม้ ไม่เคารพผู้ใหญ่ การเข้าพิธีต่างๆ จะปฏิบัติตนอย่างไรถึงจะถูกต้อง^{๑๘}

ท่านจึงได้คิดให้เด็กรักษธรรมและรักคนตรียไทย ด้วยการจัดให้มีเครื่องดนตรีไทยขึ้น เพื่อให้เกิดความซึ้งซบซึ้งธรรมะให้แก่เด็ก สอดแทรกกิจกรรมให้เกิดความเหมาะสมแก่วัยของเด็ก และปัจจุบันกิจกรรมดังกล่าวก็ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จนได้รับความเชื่อถือ มีความเคารพ จากผู้ที่ร่วมงานด้วย และได้กล่าวถึงความเป็นผู้มีเมตตาสูงของท่านไว้ว่า

ท่านเป็นพระนักปกครองที่ใจดี อาศัยหลักเมตตา ใส่ใจผู้ใต้บัญชา เอาใจใส่ในหน้าที่การปกครองเป็นอย่างดี นอกจากนี้ท่านยังเป็นนักปกครองที่มีความฉลาดในการบริหารงาน บริหารคน เป็นนักปกครองประเภทอ่อนน้อม ไม่ใช้อ่อนแอ แข็งแรง แต่ไม่แข็งกระด้าง ท่านจึงเป็นผู้นำที่นั่งอยู่ในหัวใจของผู้ใต้บัญชาไม่ใช่นั่งอยู่บนหัวของผู้ใต้บัญชา^{๑๙}

สามารถสรุปได้ว่า พระธรรมโมลีท่านเป็นพระเถระที่มีเมตตาธรรมสูง ท่านจะหมั่นอบรมสั่งสอนชี้ข้อถูก บอกข้อผิด ให้เข้าใจด้วยความมีเมตตาธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี จึงทำให้การบริหารการปกครองของท่านมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงามเป็นที่ยอมรับเป็นประจักษ์คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ท่านจะมีเมตตาต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ท่านยังมีเมตตาต่อประชาชนทุกคนที่เดินทางมาสนทนาด้วยท่านจะใช้สถานที่ในการต้อนรับผู้ที่เดินทางมาพบท่านที่แตกต่างจากพระเถระทั่วไป โดยใช้สถานบริเวณด้านหน้ากุฏิที่ท่านจำวัด ท่านจะนั่งต้อนรับทุกคนอย่างเปิดเผย ออกมาต้อนรับทุกคนด้วยไมตรีจิตที่งดงาม โดยไม่เลือกว่าบุคคลเหล่านั้นจะมีสถานะอย่างไร

๔.๒.๓ ปัจจัยด้านภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีมีส่วนในการสนับสนุนให้ชาติบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองในทศวรรษที่ดีและถูกต้อง ชาติไทยมีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเอกลักษณ์ การมีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเองเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งส่วนมากจะเป็นเรื่องที่ดีแสดงอดีตและปัจจุบันของสังคมไทย แสดงถึงความเป็นมาอันเกิดจากความเจริญของสังคมมาช้านาน จึงควรภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของตนเอง ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ยอมรับนับถือมาในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีแนวทางการปฏิบัติตนของคนในท้องถิ่น ให้คน

^{๑๘} วิรัช ดิษฐบรรจง, “พระราชวิสุทธิเมธีกับโครงการนำเด็กเก็บขยะมาเลี้ยง”, ข่าวสด. (๒ กรกฎาคม ๒๕๓๗).

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล), รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๕.

ในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และเป็นสิ่งควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม ทำให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเหมาะสม

พระธรรมโมลีท่านได้เอาใจใส่ในการศึกษาพระธรรมวินัยพระพุทธศาสนาตั้งแต่ได้รับการอุปสมบท เมื่อได้รับการศึกษาทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายโลกส่งผลให้ท่านต้องเดินทางไปในสถานที่ต่างๆ ต่อมาได้เดินทางกลับภูมิลำเนาเดิม ซึ่งในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ในอดีตนั้น (พ.ศ. ๒๕๒๓) ยังห่างไกลเจริญ การคมนาคมไม่สะดวก มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แม้ว่าในท้องถิ่นดั้งเดิมจะเป็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของชาวเขมรและชาวกวย (หรือกูย) ซึ่งยังรักษาธรรมเนียมการปฏิบัติของท้องถิ่นของตนเองในลักษณะที่ผิดไปจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงมีความลำบากในการถ่ายทอดธรรม ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็ว และส่งผลต่อการดำรงชีวิตของทุกชีวิตอย่างมากด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ศิลปวัฒนธรรมทั้งด้านดี และด้านที่ยังไม่ได้พัฒนาให้เหมาะสมจากทั่วทุกมุมโลกต่างหลั่งไหลเข้าสู่วิถีชีวิตของคนไทยอย่างขาดระบบและขาดขั้นตอนการรับที่มีแบบแผนเพียงพอ ยังผลให้ประชาชนเกือบทั้งประเทศพากันนิยมชมชอบกับความแปลกใหม่ของวัฒนธรรมต่างชาติและบางคนถึงกับดูหมิ่นหรือเกิดความอับอายในศิลปวัฒนธรรมของตนเองซึ่งเป็นเรื่องที่น่าห่วงใย เพราะการสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของคนในชาติไปอย่างสิ้นเชิงนั้น นำไปสู่การล่มสลายของชาติ วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตที่เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ในปัจจุบันการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้เห็นคุณค่าของเก่าและของใหม่ มีการสืบทอดคุณค่าดั้งเดิม ด้วยรูปแบบใหม่หลากหลายวิธี ซึ่งต้องไม่ทำลายคุณค่าเดิมแต่กลับทำให้เพิ่มคุณค่าขึ้น หรืออย่างน้อยก็ได้ทำให้วัฒนธรรมเดิมนั้นลดคุณค่าลงไปที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า

ช่วงเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมาอิทธิพลของกระแสวัฒนธรรมต่างชาติได้แผ่ขยายไปทั่วโลกแม้จะเป็นแผ่ขยายของเทคนิควิทยาการสมัยใหม่ และเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี อันจะนำไปสู่ออนาคตที่เป็นสังคมแห่งข้อมูลข่าวสารก็ตาม มีส่วนทำให้วัฒนธรรม ค่านิยมของคนไทยต้องปรับเปลี่ยนสภาพตามไป ทำให้ขาดความเข้าใจและความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของไทย เป็นต้นเหตุให้เกิดการเสื่อมสลายของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นไปในที่สุด^{๒๐}

ทุกวันนี้ภาษาเขมรที่ในภาษาไทยเลื่อนไปมากแล้วและได้พัฒนาไปเป็นภาษาไทยเกือบหมดแล้ว คงเหลืออยู่เพียงไม่กี่คำ และความก็เปลี่ยนไป อันที่จริงถ้าเราไม่ชาตินิยมจนเกินไปนัก ก็น่าจะรักษามรดกความเป็นจริงทางภาษาไว้ให้คงอยู่ได้ แต่เพราะความเป็นชาตินิยมของ ทำให้อะไรบางอย่างทางภาษาสูญเสียไป บางอย่างก็ถูกกลบเกลื่อนไป อย่างเช่นการออกเสียงก็มีความลำบาก เราใช้วิธีการออกเสียง เราใช้

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

วิธีการออกเสียงตามไวยากรณ์ของไทยที่บัญญัติไว้แล้ว เช่น ตัว “ร” สะกด ก็ออกเสียง “น” (แม่งน) เราก็อ่านตามไวยากรณ์ของไทยที่บัญญัติไว้แล้ว แต่เขียนน่าจะเขียนตามคำเดิมของเขาย่าง “เดิน” ไม่จำเป็นต้องสะกดด้วยตัว “น” น่าจะใช้อย่างเก๋เขียนตามคำเดิมคือ “เคิร” ตัว “ร.เรือ” สะกด ที่เปลี่ยนมาใช้ตัว “น” สะกด ความจริงก็เพิ่งเปลี่ยนมาอย่างมากที่สุด ๑๐๐ ปี แต่ก่อนสมัยโบราณก็เขียนโดยใช้ตัว “ร” สะกด ตรงกับภาษาเดิมของเขา^{๒๑}

คำว่า “นัก” เป็นคำไกล่ตัวเราที่มีการใช้อย่างแพร่หลาย แต่ความหมายที่แท้จริง อาจมีหลายคนที่ยังไม่รู้ คำว่า “นัก” นี้เป็นภาษาถิ่นของทางเมืองเหนือที่ใช้พูดกันทั่วไป เช่น “มีมาก” จะพูดว่า “มากนัก” ปลุกข้าวได้มาก “ได้ข้าวนัก” “ขายของได้มาก” ก็พูดว่า “ขายนัก” เป็นต้น แต่การจะใช้อย่างไรนั้นเราจะต้องพิจารณาดูอีกที ส่วนคำว่า “นัก” ในภาษาเขมรนั้นเป็นคำสุภาพ ใช้เรียกกับคนที่น่ารัก น่าเอ็นดู หรือผู้ทรงคุณธรรม ตัวอย่างเช่น ผู้ที่เพิ่งทำพิธีศีกมา เราก็เรียกคนผู้นั้นอย่างให้เกียรติ “นัก” ออกเสียงเป็นภาษาเขมรว่า เนียะก แต่เขียนเป็น “นัก” นั่นเอง “อนัก” ในภาษาไทยออกเสียงตัว “ก” สะกด แต่เขมรจะออกเสียง “ก” เพียงเบาๆ จนแทบไม่มีเสียงหรือแทบไม่ได้ยิน และกลายเป็นใส่การันต์ในที่สุด จึงเหลือแต่เสียง “เนียะก” เพียงอย่างเดียว ความหมายของคำว่า “เนียะก” ก็คือ ลักษณะของคนที่ทำอะไรเป็นประจำทำอะไรมาๆ หรือทำอะไรเยอะกว่าเรื่องอื่น เช่น เนียะกรัฎฐ์(นักเรียน) ก็หมายถึงคนที่เรียนมากกว่าอย่างอื่น เนียะกเพลง (นักเพลง) ก็หมายถึงคนที่ร้องรำทำเพลงมากกว่าอย่างอื่น เป็นต้น “เนียะก” ยังใช้สำหรับผู้สูงอายุกว่าเรียนผู้ที่ย่อกว่าอย่างสุภาพ ถือเป็นคำที่ใช้ทั่วไป ผู้ที่สึกมาก็เรียก แม้แต่ผู้ที่ยังเป็นพระอยู่ ถ้าเป็นญาติพี่น้องกัน ก็จะเรียกพระรูปนั้นว่า “เนียะก” เช่น “เนียะกเงิง”^{๒๒}

คำว่า “แซน” ภาษาบ้านเราเรียกว่า “แซน” วัตถุสิ่งของที่แซนเรียกว่า “สแนน” “กริ่ง แซน ก็เฮาหา สแนน” (เครื่องแซนเขาเรียกว่าสแนน) เครื่องสแนนนี้มีทั่วไปงานศพก็มี งานโกนจุกก็มี งานแต่งงานก็มี โดยเฉพาะงานแต่งงาน จะมีการตกแต่งเครื่องสแนนอย่างงดงามเพื่อที่จะนำไปแซน (แซน) เครื่องสแนน เช่น ผลไม้ ขนมข้าวต้ม หัวหมู เป็ด ไก่ เป็นต้น ทั้งหมดนี้เรียกว่า “สแนน” พอไปลงมือทำหรือแซนไหว้ก็เรียกว่า “แซน” ฉะนั้น คนจะแต่งงานก็ต้องแซนบรรพบุรุษ หมายถึงว่าไปบอกไปกล่าว หรืออัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษต้นตระกูลทั้งหมดมารับทราบว่าคุณนี่เขาจับคู่กัน อาจจะให้ท่านให้ศีลให้พรหรืออะไรก็ว่ากันไป วัตถุสิ่งของ เรียกว่า “สแนน” กิริยาที่ทำเรียกว่า

^{๒๑} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ), “สุรินทร์ : จอมแห่งเทพยดา”, สุรินทร์สโมสร, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๑) : ๔-๗.

^{๒๒} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ), “นัก กับ เนียะก”, สุรินทร์สโมสร, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๐) : ๕-๗.

“แซน” เช่น จูตูป จูตเทียน ร้องเรียก อัญเชิญ เท้าที่จะจำชื่อได้ ให้ลงมาเสวยบริโภคอาหารหรือสิ่งของเหล่านั้นอาหารหรือสิ่งของทั้งหมดเรียกว่า “สแนน”^{๒๓}

จากข้อความที่ได้นำเสนอในข้างต้นถึงแม้จะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาด้านศาสนศึกษาพระพุทธศาสนา แต่สามารถสังเคราะห์สิ่งที่ท่านนำเสนอให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่อนุญาตให้พระสาวกใช้ภาษาถิ่นของตน เป็นวิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาให้ง่ายมากขึ้น ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกว่าผู้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องอื่นๆ ต่อไป เป็นเสมือนญาติของตนเองจึงเกิดความเต็มใจที่จะรับฟังคำสั่งสอน เพราะว่าบุคคลที่อาศัยอยู่ในถิ่นเดียวกัน ใช้ภาษาเดียวกันย่อมสื่อสารกันได้อย่างเข้าใจ เมื่อสามารถทำให้เข้าใจ หรือ มีความเคารพแล้วการที่สอนธรรม สือธรรมย่อมประสบผลสำเร็จได้อย่างดี โดยสรุป พระธรรมโมลี ท่านมีความเข้าใจในภาษาถิ่น และวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยไม่แทรกแซงความเป็นท้องถิ่น และยกย่องความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยเฉพาะด้านดนตรีพื้นบ้านของชาวเขมร ให้การสนับสนุนจัดตั้งเป็นกลุ่มพื้นบ้านอีกด้วย

๔.๒.๔ ปัจจัยด้านสังคม

พระธรรมโมลี มีสถานภาพและบทบาทโดยตรงต่อการเป็นพระสงฆ์การศึกษา สถานภาพเป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะจังหวัด พระอุปัชฌาย์ ตลอดทั้งเป็นพระธรรมทูตและมีบทบาทมากมายในงานพระศาสนา ดังนั้น สถานภาพและบทบาท เป็นตัวชี้ชัดลงไปว่า เป็นผู้ที่เหมาะสมกับงานบริหารการศึกษาอย่างแท้จริง ทำพระภิกษุสามเณรและนักศึกษาทั่วไปเกิดความเชื่อมั่นและตั้งใจพร้อมที่จะสมัครเข้ารับการศึกษาได้อย่างเต็มที่

การอยู่ร่วมกันในสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน พึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน และร่วมกันพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า เป็นสังคมสันติสุข ซึ่งจะส่งผลให้สังคมมีความสุข ร่วมมือกันในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ พระธรรมโมลี ได้ตอบแทนสังคมที่ท่านอยู่จนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างดีงาม จึงสามารถได้รับเคารพนับถือจากประชาชน หน่วยงานราชการที่ติดต่อ หรือ ดำเนินกิจกรรมจนประสบผลสำเร็จ สร้างชื่อเสียงให้กับหน่วยงานจนเป็นที่ยอมรับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) เป็นผู้ที่มีเกียรติคุณทั้งในวงการสงฆ์และวงการคฤหัสถ์

พระธรรมโมลี เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องจากสังคมว่า เป็นผู้ที่มีสติปัญญาความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ในการทำงานด้านการศึกษามาก จนได้รับการยกย่องจากหน่วยงาน องค์กรและสถาบันต่างๆ ในสังคมอยู่เสมอ ดังเช่น ได้รับพระราชทานเสาเสมาธรรมจักร จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในสาขการเผยแผ่

^{๒๓} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), “แซน นอง สแนน”, ใน ๑๐๐ เรื่อง เมืองสุรินทร์. อัมภางค์ ขมดี บรรณาธิการ, (สุรินทร์ : สำนักพิมพ์สุรินทร์สโมสร, ๒๕๕๑), หน้า ๔๗.

พระพุทธศาสนา ได้รับการถวายประกาศเกียรติคุณ พุทธคุณูปการ จากคณะกรรมการการศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สถาผู้แทนราษฎร นอกจากได้รับการประกาศเกียรติคุณอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ยังได้รับอาราธนาให้เป็นผู้บรรยายพิเศษ หรือแสดงธรรมในต่างประเทศ จะเห็นได้ว่าเกียรติคุณที่ได้รับทั้งในส่วนรูปธรรมและในส่วนเป็นที่พึงพอใจของบุคคลทั่วไป ย่อมมีส่วนช่วยสนับสนุนในการจัดการศึกษาและเผยแผ่ธรรมะได้เป็นอย่างดี ดังคำกล่าวของอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ว่า

หลวงท่านมีแนวคิดและกุศโลบายในการสอนธรรมแก่บุคคลที่ระดับชั้นที่แตกต่างกันได้เป็นอย่างดี สิ่งหนึ่งที่ประทับใจ คือ ท่านมีกิจกรรมต้อนรับปีใหม่ในแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวทางที่เป็นประโยชน์ และได้แนวทางจากที่เรียนรู้จากหลวงพ่อก้าวไปเป็นแนวทางในการทำงาน นอกจากนั้นท่านยังมีเอกลักษณ์พิเศษคือหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา^{๒๔}

นอกจากนี้ท่านได้รับการประกาศสดุดีจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ในครั้งที่ท่านได้รับการขอพระราชทานถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ โปรรแกรมวิชาการบริหารการศึกษา ความว่า

พระเทพปัญญาเมธี เป็นพระเถรอาจารย์ที่เป็นปูชนียสงฆ์ แห่งคณะสงฆ์และประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์ มีวิสัยทัศน์มองเห็นความสำคัญของการศึกษาได้อย่างลึกซึ้ง ตระหนักถึงสัจธรรมแห่งวัฏจักรชีวิตสิทธิพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่สมควรจะมีประสบการณ์จะได้รับการศึกษา ตลอดชีวิตแห่งสมณะที่ผ่านมานี้ ได้คลุกคลีอยู่กับการศึกษามาได้ตลอดเวลา ตั้งแต่กระบวนการไตรสิกขา เริ่มจากด้านปริยัติเป็นเบื้องต้น จนถึงวิธีการปฏิบัติ และการปฏิบัติวัฏจักร มีความคิด รู้หลักจิตวิทยาและหลักปรัชญาการศึกษาเป็นอย่างดีว่า การศึกษาเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม การจะสร้างสรรค์สังคมให้เจริญทางวัตถุและจริยธรรม ก้าวหน้าควบคู่กันไป และการแก้ไข ปัญหาต่างๆ ของสังคม ต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ ในการพัฒนามนุษย์ มนุษย์จะพัฒนาตนเองและจะพัฒนาสังคมได้ก็ด้วยทุนทางการศึกษาซึ่งเป็นต้นทุนของมนุษย์ ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญยิ่งในการที่จะพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้า จึงสมควรขอพระราชทานถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ โปรรแกรมวิชาการบริหารการศึกษา แต่พระเทพปัญญาเมธี เพื่อเป็นเกียรติประวัติสืบไป^{๒๕}

๒) สังคมยอมรับความรู้ ความสามารถและบทบาทผู้นำ

^{๒๔} บทสัมภาษณ์ นายวิเชียร ขวาลิต, ปริญญานายกรัฐมนตรี ฝ่ายข้าราชการประจำ, อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ อดีตปลัดกระทรวงมหาดไทย, ในรายการ VIP สถานีโทรทัศน์ ช่อง ๙ ออกอากาศวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๓.

^{๒๕} มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, “คำประกาศสดุดี”, ใน สารัตถธรรม, หน้า (๑๙)-(๒๐).

พระธรรมโมลีเป็นพระเถระที่มีความเสียสละและอดทนในการจัดการศึกษาของพระพุทธศาสนา มีความจริงใจและยึดมั่นในอุดมการณ์ พรั่งพร้อมด้วยความรู้ความสามารถและพยายามทำตนเป็นแบบอย่างแก่พระภิกษุรุ่นใหม่นี้ได้เห็นวิธีการทำงานด้านการศึกษาและเผยแผ่ธรรมจะต้องทุ่มเททั้งกำลังกายและใจ ไม่มีความย่อท้อต่อความเหน็ดเหนื่อย มีแต่ความปิติใจเมื่อได้ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา ด้วยอัตลักษณ์และท่วงท่าลีลาการแสดงธรรมของที่ได้แสดงออกเป็นที่ปรากฏแก่สายตาประชาชนนั้น ทำให้เห็นว่าเป็นพระสงฆ์ที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา ต้องการที่จะใช้ธรรมะสงเคราะห์แก่ทุกคน จึงทำให้ได้รับความนิยมนิยมและได้รับอาราธนาไปเทศน์บรรยาย ปาฐกถาตามหน่วยงาน องค์กร สถาบันและสถานที่ต่างๆอยู่บ่อยครั้ง

พระธรรมโมลี ในฐานะพระสงฆ์นักการศึกษา มีความทุ่มเทเสียสละ ตั้งมั่นในอุดมการณ์ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความชำนาญในการจัดการศึกษาและเผยแผ่ธรรมะด้วยบุคลิกภาพที่เป็นกันเอง ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความจริงใจกับทุกคน เนื้อหาของธรรมะมีความถูกต้องตามหลักธรรม ชัดเจน เข้าใจง่ายและมีความเพลิดเพลินต่อการฟัง สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ความพร้อมในการแสดงธรรมและเนื้อหาธรรมะก็อำนวยความสะดวกแก่ผู้ฟัง จึงทำให้พระธรรมโมลีได้รับความศรัทธาเลื่อมใสจากประชาชนทั่วไป ในองค์ประกอบทางด้านสถานภาพทางสังคมเป็นผู้มีต้นแบบกัลยาณมิตรที่ดี มีความตั้งใจทำงาน สังคมทั่วไปยอมรับในความรู้ความสามารถ มียศและตำแหน่งในฐานะผู้ปกครองสงฆ์ ด้วยปัจจัยดังกล่าวนี้จึงทำให้การทำงานด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ดังที่อดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ กล่าวไว้ว่า “ท่านเป็นบุคคลที่น่ายกย่องสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง ท่านมีภาระงานที่มากมายที่ต้องรับผิดชอบ แต่ท่านยังเสียสละเวลามาเรียนต่อในระดับปริญญาเอก ทำให้ทราบถึงความตั้งใจที่ว่าไม่มีใครแก่เกินเรียน เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชน เห็นสมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญต่อชาวสุรินทร์”^{๒๖}

จากที่ได้กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาในพระพุทธศาสนา นอกจากเทคนิคและวิธีการบริหารอย่างเป็นระบบแล้ว สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ลมฟ้าอากาศ วิถีดำเนินชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น อุตสาหกรรมการศึกษา ความเชื่อ ทศนคติ จารีต วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการบริหารงานทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ผู้ต้องการมีบทบาทด้านการศึกษา นอกจากปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยแล้ว จำเป็นที่ต้องมีความชำนาญและความสามารถในหลายๆด้านประกอบกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมบัติของพระสงฆ์หรือตัวผู้สื่อบุคคล ซึ่งนับเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ฟังที่ได้พบและได้เห็น

๔.๓ คุณค่าของการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลีต่อสังคมไทย

^{๒๖} บทสัมภาษณ์ รศ.ดร.อัญญา ภาณุรัตน์, อดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ในรายการ VIP สถานีโทรทัศน์ ช่อง ๙ ออกอากาศวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๓.

ตลอดช่วงเวลา ๔๓ ปีที่พระธรรมโมลีได้มารับภาระสนองงานการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น ก่อให้เกิดคุณค่าแก่งการพระพุทธศาสนาอย่างมาก สามารถจำแนกเป็นประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ คุณค่าที่เกิดแก่คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์

๑) **ได้บุคลากรที่มีคุณภาพมาสนองงานสงฆ์** นับจากที่การศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ได้รับการพัฒนาในระดับต่างๆ อย่างทั่วถึงมาเป็นเวลานาน ส่งผลดีต่อวงการคณะสงฆ์อย่างมาก เพราะส่งผลให้ในหลายปีต่อมาพระสังฆาธิการและพระสงฆ์ผู้รับภาระงานพระพุทธศาสนามีความรู้ความสามารถมากขึ้น เห็นได้จากการมีที่ตั้งโรงเรียน สำนักเรียนเพิ่มมากขึ้นในท้องที่ต่าง ๆ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็มีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายขึ้น ในทางสังคม พระภิกษุที่มีการศึกษาสูงก็จะได้รับการอาราธนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ทั้งการไปเป็นผู้อำนวยการโครงการพัฒนาสังคมหรือเป็นที่ปรึกษาในสถาบันการศึกษาต่างๆ ทำให้เห็นว่าในปัจจุบันพระสังฆาธิการในจังหวัดสุรินทร์มีบทบาทในสังคมมากขึ้น

ภารกิจสำคัญของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ที่จำเป็นต้องอาศัยพระสังฆาธิการที่มีการศึกษาและมีประสบการณ์ จำแนกเฉพาะด้านที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๑) ด้านศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่นๆ อันควรแก่สมณะ ซึ่งได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรมหรือการศึกษาธรรมบาลี ซึ่งปัจจุบันได้จำแนกเป็นสองส่วน คือการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลีและการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

(๒) ด้านศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป ปัจจุบันมีการดำเนินการดังนี้ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนราษฎร์สงเคราะห์ที่วัดสนับสมุน

(๓) ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม เป็นการเผยแผ่ศาสนาธรรม ดำเนินการใน ๒ ลักษณะคือเป็นโครงการปฏิบัติสืบเนื่องและเป็นโครงการเฉพาะกิจปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล

(๔) ด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคมโดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาสพระภิกษุเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาเด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ ฯลฯ

(๕) ด้านสาธารณูปการ เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมเพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่นๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแลบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะ

ไม่เท่าเทียมกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและبارมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ทางวัดจะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการศาสนาเป็นบางส่วนเรียกว่า เงินอุดหนุนบูรณะวัด

(๖) ด้านการปกครอง งานปกครองของสงฆ์ อาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยลำดับชั้นการปกครองคณะสงฆ์ ไว้ดังนี้

มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๕๒๓ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและหมวด ๓ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค

๒) การส่งเสริมให้ศึกษาต่อเนื่องในระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัย

การที่พระธรรมโมลีเข้าเรียนต่อในระดับปริญญาเอก และสามารถเรียนต่อจนสำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตได้นั้น ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจแก่พระสงฆ์ในจังหวัดสุรินทร์เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากมีพระสงฆ์และครูอาจารย์ที่สอนในวิทยาเขตสุรินทร์สมัครเข้าเรียนต่อในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกเพิ่มขึ้น มีทั้งระดับเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส โดยได้สมัครเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ได้แก่

- (๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง)
- (๒) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- (๓) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
- (๔) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เป็นต้น

๔.๓.๒ คุณค่าทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

ในฐานะรองอธิการบดี พระธรรมโมลีเป็นตัวอย่างที่ดีในการผลิตผลงานวิชาการ เนื่องจากท่านมีผลงานทางวิชาการออกมาอย่างต่อเนื่องทั้งในรูปของการแสดงธรรมปาฐกถา งานเขียนและงานวิจัย โดยเนื้อหาจะให้ความสำคัญกับภาษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและพระพุทธศาสนา ดังกรณีต่อไปนี้

๑) เกี่ยวกับภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น

(๑) ภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากที่กล่าวมาในเบื้องต้นนับว่าเป็นผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะของการประยุกต์ให้เข้ากับวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งต้องใช้นิรนัยเสนอแบบวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้รู้ถึงหลักคำสอนที่ทางพระพุทธศาสนา มุมมองที่แตกต่าง และยังมีผลงานการเขียนที่ได้นำเสนอที่มีลักษณะที่สอดคล้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในท้องถิ่นของตนเองโดยใช้ภาษาให้เข้ากับท้องถิ่นของตน ดังเช่น เอกสาร งานเขียนด้าน

วรรณกรรมภาษาถิ่นสุรินทร์ เช่น สติ๊กเอ็ดสเดื้อะกั แชน นอง สแนน นัก กับ เนียะกั สุรินทร์ : จอมแห่งเทพดา หรือ คุ่มวัดศาลาลอย ซึ่งในแต่ละเรื่องได้นำเสนอในลักษณะอธิบายความหมายดั้งเดิม การอธิบายความหมายใหม่ที่มีความชัดเจนและมีความหมายที่ถูกต้อง

จากวรรณกรรมงานเขียนของพระธรรมโมลีที่ได้นำเสนอในข้างต้นถึงแม้จะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับงานด้านศาสนศึกษา แต่สามารถสังเคราะห์สิ่งที่ท่านนำเสนอให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่อนุญาตให้พระสาวกใช้ภาษาถิ่นของตน เป็นวิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อเป็นการเผยแผ่ให้ง่ายมากขึ้นทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกว่าผู้เผยแผ่เป็นเสมือนญาติของตนเองจึงเกิดความเต็มใจที่จะรับฟังพระธรรมเทศนา สอดคล้องกับแนวทางของพระพุทธเจ้าในการใช้ภาษาให้เข้ากับท้องถิ่น เพราะว่าบุคคลที่อาศัยอยู่ในถิ่นเดียวกัน ใช้ภาษาเดียวกันย่อมสื่อสารกันได้อย่างเข้าใจ เมื่อสามารถทำให้เข้าใจ หรือ มีความเคารพแล้วการที่สอนธรรม สือธรรมย่อมประสบผลสำเร็จได้อย่างดี

(๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (ข้างในพระพุทธศาสนา)^{๒๗}

ในพระพุทธศาสนามีเรื่องราวของสัตว์นานาชนิดเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่หลายครั้ง เรื่องของสัตว์ต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องนั้นมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไป แต่ทั้งนี้ย่อมพิจารณาได้ว่า เรื่องราวของสัตว์เหล่านั้น คือ องค์ประกอบส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา ที่มุ่งสอนศีลธรรมได้อีกประการหนึ่งด้วย ในบรรดาสัตว์หลายๆชนิดนั้น ข้างเป็นสัตว์ที่มีบทบาทสำคัญตามเหตุการณ์ต่างๆในพระพุทธศาสนาอย่างมาก อาจเนื่องมาจากโดยธรรมชาติแล้วข้างเป็นสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษโดดเด่นกว่าบรรดาสัตว์อื่นๆ ด้วยรูปร่างที่ใหญ่โต และท่าทางอันสง่างาม แม้ว่าข้างจะเป็นสัตว์ป่า แต่ก็มีประวัติความสัมพันธ์กับมนุษย์มาเนิ่นนาน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของข้างที่ปรากฏตามหลักฐานต่างๆในทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นคติธรรม หลักคำสอน ชาดก และข้างที่มีชีวิตอยู่ร่วมสมัยและมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า เป็นต้น

ดังนั้นงานเขียนเรื่องข้างในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระธรรมโมลีได้นำเสนอที่คณะต่อพระพุทธศาสนาว่า เป็นศาสนาหนึ่งของโลก ที่ยกย่องข้างว่า เป็นสัตว์ประเสริฐ ให้เกียรติข้างเสมอเหมือนมนุษย์ เป็นศาสนาที่มีหลักธรรมสอดคล้องกับกระแสโลก เรื่องราวเกี่ยวกับข้างมักถูกนำมาสอนพุทธสาวกเป็นประจำทั้งโดยตรงและโดยอ้อม กล่าวคือ ข้างที่มีบทบาทโดยตรงหมายถึง ข้างแต่ละเชือกที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในสมัยนั้น หรือได้เข้าไปสัมผัสกับพระพุทธเจ้าทั้งในด้านดีและด้านร้าย เช่น พญาข้างปาริไลยกะ เป็นข้างที่มีบทบาทในด้านดี และ พระยาข้างนาฬาคีรีเป็นข้างที่มีบทบาทในด้านร้าย หรือในด้านไม่ดี บทบาทของข้างทั้ง ๒ ด้านนี้ ต่างก็มีส่วนช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ข้างที่มีบทบาทโดยอ้อมหมายถึง ข้างที่ไม่ได้สัมผัสกับพระพุทธเจ้า หรือไม่ได้เกิดร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าทรงนำเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับข้าง เช่น ชื่อ คุณสมบัติ อวัยวะ คุณธรรม เป็นต้น

^{๒๗} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), *ข้างในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : แสงสว่างเวิลด์เพรส, ๒๕๔๘).

เหล่านี้ ไปใช้เป็นสื่อประกอบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ โดยผ่านการแสดงธรรม เป็นเหตุให้พระธรรมเทศนาของพระองค์เกิดความชัดเจน มีน้ำหนัก เป็นรูปธรรมขึ้น และเป็นแรงจูงใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมได้อีกด้วย

จากวรรณกรรมดังกล่าวแสดงถึงภูมิรู้ของพระธรรมลี ที่ได้ยกเอาสูตรสำคัญในพระพุทธศาสนา มาเชิดชู และถ่ายทอดหลักธรรมคำสอน จึงเป็นการสื่อสารที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านวรรณกรรมภูมิปัญญาศาสนา นั้นเอง

(๓) พระพุทธศาสนาและสารัตถธรรม

สารัตถธรรมเป็นหนังสือที่รวบรวมผลงานของท่านในสมัยที่ได้ศึกษาในระดับดุขฎิบัณฑิต หรือระดับปริญญาเอก ซึ่งได้ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นที่ระลึกในพิธีถวายปริญญาดุขฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาบริหารการศึกษา จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเพียงบางส่วน ท่านใดสนใจที่จะศึกษาในรายละเอียดของเนื้อหาที่ท่านได้นำเสนอไว้ในหนังสือ โปรดศึกษาได้จากต้นฉบับที่ท่านได้เขียน และในการศึกษาผู้วิจัยจะนำเสนอในรายละเอียดและสรุปภาพรวม ดังต่อไปนี้

๑) บทบาทข้างในการกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า^{๒๘}

ในเนื้อหาของเรื่องเป็นการกล่าวถึงคุณลักษณะของข้าง ซึ่งมีความแตกต่างจากเรื่องข้างในพระพุทธศาสนาที่กล่าวมาในเบื้องต้น เพราะเป็นการเขียนในระยะต้นเป็นการนำเสนอในรูปแบบของงานวิจัย มีการกล่าวถึงความสำคัญของข้าง บทบาทของข้างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สรุปใจความได้ว่า ข้างได้มีบทบาทสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า นับตั้งแต่ก่อนประสูติและตลอดระยะเวลาที่ทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ นอกจากนี้ ข้างยังมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นด้านที่ทรงใช้เปรียบเทียบคุณลักษณะของข้างกับคุณลักษณะของบุคคลในพระพุทธศาสนา หรือยกตัวอย่างข้างที่มีคุณธรรม ไม่ว่าจะเป็นชาติกอดีตชาติของพระองค์เอง หรือของพระสาวกก็ตาม เพื่อประกอบการแสดงพระเทศนา

ในบทสรุปได้กล่าวไว้ว่า ข้างมีบทบาทในด้านดีเข้ามาด้วยความประสงค์ดีต่อพระพุทธเจ้า และได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นอุปกรณในการสอนธรรมของพระพุทธเจ้าในยกเป็นข้ออุปมาเปรียบเทียบในการสื่อธรรม และ ใช้ยกเป็นนิทานชาดก ประกอบคำสอน ข้างที่มีบทบาทโดยตรง หมายถึง ข้างแต่ละเชื้อกที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในสมัยนั้น หรือได้เข้าไปสัมผัสกับพระพุทธเจ้าทั้งในด้านดีและด้านร้าย เช่น พญาข้างปาริไลยกะ เป็นข้างที่มีบทบาทในด้านดี และ พระยาข้างนาฬาคีรีเป็นข้างที่มีบทบาทในด้านร้าย หรือในด้านไม่ดี

^{๒๘} พระเทพปัญญาเมธี (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ), “บทบาทข้างในการกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า”, ใน สารัตถธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒-๘๕ .

บทบาทของข้างทั้ง ๒ ด้านนี้ ต่างก็มีส่วนช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ข้างที่มีบทบาทโดยอ้อม หมายถึง ข้างที่ไม่ได้สัมผัสกับพระพุทธเจ้า หรือไม่ได้เกิดร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าทรงนำเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับข้าง เช่น ชื่อ คุณสมบัติ คุณธรรม เหล่านี้ ไปใช้เป็นสื่อประกอบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ โดยผ่านการแสดงธรรม เป็นเหตุให้พระธรรมเทศนาของพระองค์เกิดความชัดเจน มีน้ำหนัก เป็นรูปธรรม

๒) กรรมและการเกิดใหม่^{๒๙}

กรรมและการเกิดใหม่เป็นงานเขียนที่ท่านต้องการนำเสนอมุมมองที่นักวิชาการได้นำเสนอพร้อมทั้งมีการวิเคราะห์คำสอนต่าง ประกอบด้วย คำสอนเรื่องกรรม กรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กรรมในฐานะเป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติ กรรมและกระบวนการเกิดใหม่ และบทสรุปเนื้อหาท่านกล่าวไว้ว่า หลักกรรมถือว่าเป็นหลักที่สำคัญยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชน และเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา จึงมีความคุ้นเคยกับชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วไป... แนวคิดเรื่องกรรมและการเกิดใหม่มีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดเกี่ยวกับหลักกรรมและสังสารวัฏ หลักกรรมจะดำรงอยู่ไม่ได้...ตราบใดที่บุคคลยังมีกิเลสอยู่ต้องมีการทำกรรมดีบ้างกรรมชั่วบ้าง... กระบวนการเกิดใหม่นั้นเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องกับความตายเมื่อคนตายลงไปเขาจะเกิดใหม่ทันทีในภพภูมิที่เหมาะสมประกอบด้วย กามภพ รูปภพและอรุภพ...และได้เสนอแนะไว้ว่า การยอมรับและเชื่อในหลักกรรมและการเกิดใหม่เป็นสิ่งที่ช่วยให้บุคคลมองชีวิตในสายยาวสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างดีงาม

๓) พระพุทธศาสนานิกายเซน^{๓๐}

พระพุทธศาสนานิกายเซนเป็นงานเขียนที่ท่านต้องการนำเสนอมุมมองที่นักวิชาการได้นำเสนอพร้อมทั้งมีการวิเคราะห์คำสอนต่าง ประกอบด้วย กรอบที่จะวิพากษ์ประวัติและวิวัฒนาการในหลักคำสอนของเซน ทรรศนะเกี่ยวกับมนุษย์ โลก และจักรวาลของเซน ทรรศนะเกี่ยวกับการหลุดพ้น และบทสรุป มีใจความว่า เซนตามรูปศัพท์หมายถึงการนั่งวิปัสสนา หรือการคิดค้น ปริมาจารย์คือท่านโพธิธรรม ทรรศนะเกี่ยวกับมนุษย์มีความเห็นเดียวกันกับเถรวาท คือมนุษย์เกิดจากองค์ประกอบ ๕ ทรรศนะเกี่ยวกับโลก เห็นว่ามนุษย์เป็นเพียงผู้อาศัย การดำเนินชีวิตต้องตระหนักถึงความชอบธรรมและสิทธิที่ทุกคนมีเท่าเทียมกัน ส่วนแนวคิดเรื่องจักรวาล ท่านอธิบาย ๒ ประเด็น คือ กำเนิดจักรวาล เซนมองว่า สรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาลมาจิดหนึ่ง และ ธรรมชาติของจักรวาล เซนมองว่าถ้าเข้าใจคำว่า ตถตา เราจะเข้าใจเนื้อแท้ของจักรวาล และทรรศนะเกี่ยวกับการหลุดพ้นของเซน ท่านสรุปว่า จุดมุ่งหมายคือ ชาโตริ โดยการปฏิบัติ ๓

^{๒๙} พระเทพปัญญาเมธี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ), “กรรมและการเกิดใหม่”, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖-๑๕๘.

^{๓๐} พระเทพปัญญาเมธี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ), “พระพุทธศาสนานิกายเซน”, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๙-๒๑๒.

อย่าง ประกอบด้วย การสนทนากับอาจารย์เป็นการส่วนตัว การนั่งสมาธิ และการขบโกถาน หรือ ขบปริศนาธรรม ซึ่งท่านมีความเห็นว่า พุทธศาสนิกายเช่นนี้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และเหมาะสมกับบุคคลในยุคนั้นเป็นการเกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับยุคสมัย

๔) การประยุกต์พระพุทธศาสนาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ : กรณีทำแท้ง^{๓๑}

ในการนำเสนอเรื่องนี้ท่านได้นำเสนอในลักษณะของบทความ กล่าวถึงกรณีการทำแท้ง เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม และสรุปทางออกของปัญหา มีใจความว่า

การทำแท้งเป็นปัญหาทางสังคมปัญหาหนึ่งที่ต้องรับหาทางแก้ไข เป็นปัญหาที่พบได้ทุกสังคมและทุกยุคทุกสมัย ปัญหานี้ได้ถูกนำมาถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์และหาแนวทางแก้ไขกันอยู่เสมอ ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างก็เสนอทฤษฎีที่ต่าง ๆ กัน แต่ปัญหาการทำแท้งเริ่มต้นที่ประเทศตะวันตก จากนั้นก็เข้ามาสู่บ้านเรา คนที่แสดงความคิดเห็นต่อปัญหานี้ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายคัดค้านหรือฝ่ายสนับสนุน ส่วนใหญ่เป็นชาวตะวันตก คนไทยเรายังไม่ได้คิดถึงปัญหานี้อย่างจริงจัง ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากว่าเท่าที่ผ่านมาปัญหาเรื่องนี้ในบ้านเรายังไม่รุนแรงถึงขั้นจะก่อให้เกิดกระแสความคิดวิพากษ์วิจารณ์ก็ได้ บางครั้งเราจะพบว่า ข้อเสนอของนักคิดไทยในเรื่องนี้ก็เป็นข้อเสนอที่ยืมมาจากตะวันตก การยืมความคิดคนอื่นมาไม่ใช่เรื่องเสียหายหรือน่ารังเกียจ แต่สิ่งหนึ่งที่เราควรตระหนักไปพร้อมๆ กับการยืมความคิดคนอื่นมาก็คือ สังคมไทยมีลักษณะหลายประการ เช่น จารีตประเพณีในเรื่องครอบครัวที่เป็นแบบเฉพาะซึ่งต่างจากสังคมตะวันตก เหตุผลที่ชาวตะวันตกใช้คัดค้านหรือสนับสนุนการทำแท้งอาจเหมาะสมกับสังคมเขาแต่ไม่เหมาะสมกับสังคมเรา เมื่อจะใช้เหตุผลของเขา เราควรไตร่ตรองให้รอบคอบ

พุทธศาสนาไม่สนับสนุนการทำแท้ง ไม่ว่าเงื่อนไขจะเป็นอย่างไร พุทธศาสนาพูดถึงการเริ่มต้นแห่งชีวิตมนุษย์ตั้งแต่ลงสู่ครรภ์อย่างชัดเจน อีกทั้งตำหนิการฆ่าลูกอ่อนในครรภ์อันเป็นความผิดในระดับเดียวกันกับการฆ่าชีวิตมนุษย์อื่น ๆ ย่อมก่อให้เกิดวิบากแห่งกรรมที่เหมาะสม เหตุผลสำคัญสำหรับทัศนะในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการทำแท้ง ตัวอย่างที่สำคัญคือ ชีวิตมนุษย์ถือว่าเป็นโอกาสที่มีค่าสำหรับการได้มาเกิดในโลกนี้ การทำลายตัวอ่อนในครรภ์ที่มาถึงปฏิสนธิในครรภ์มารดา นับเป็นการทำลายโอกาสที่หาได้ยากสำหรับชีวิตที่มีค่า ในกรณีที่ชีวิตของสตรีตกอยู่ในอันตรายเนื่องจากมีลูกอ่อนอยู่ในครรภ์ พระพุทธศาสนาอนุญาตให้สตรีรักษาตนเองตามเงื่อนไขที่ว่าเธอนั้นรับการรักษาทางยา ไม่ใช่เงื่อนไขที่ว่าให้เธอทำแท้ง ดังนั้นการทำลายชีวิตมนุษย์จึงเป็นบาปมาก ทางออกของกรณีนี้ควรแยกเด็กให้ศูนย์เด็กหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงเป็นผู้ดูแลฟื้นฟูจิตใจ

^{๓๑} พระเทพปัญญามะธี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), “การประยุกต์พระพุทธศาสนาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ : กรณีทำแท้ง”, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๑-๕๑๕.

จัดการศึกษาในระบบแล้ว ท่านยังส่งเสริมให้มีสำนักปฏิบัติธรรมในท้องที่ต่างๆ แล้วจัดให้มีการสอนและฝึกปฏิบัติกรรมฐาน ทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติธรรมที่มีบทบาทสำคัญและมีผลงานเป็นที่ปรากฏได้รับการยกย่องเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกระจายอยู่ในอำเภอต่างๆ ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นนั้นมีปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการด้านศาสนศึกษาได้แก่ ๑) ปัจจัยด้านคุณสมบัติด้านการศึกษา ในด้านการศึกษาที่ท่านสำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุดทั้งทางโลกและทางธรรม ๒) คุณสมบัติด้านบุคลิกภาพ พระธรรมโมลี ท่านได้พัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัวของท่านอยู่ตลอดเวลา สามารถเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นต้นแบบของนักการศึกษา และ ๓) ปัจจัยด้านสังคม ท่านได้รับการยกย่องจากสังคมว่าเป็นผู้มีสติปัญญาความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ในการทำงานด้านการศึกษามาก จนได้รับการยกย่องจากหน่วยงาน องค์กรและสถาบันต่างๆ ในสังคม ผลดังกล่าวเกิดคุณค่าแก่คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ นั้น ได้บุคลากรที่มีคุณภาพมาช่วยงานสงฆ์ เกิดกระแสความนิยมเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย และคุณค่าในด้านวิชาการด้านพระพุทธศาสนา เพื่อให้คนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีเศรษฐกิจพอเลี้ยงตนเองได้ให้ความช่วยเหลือกันด้วยจิตเมตตาต่อกันแก้ไขปัญหาร่วมกันดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท พึ่งพากันได้ทั้งทางกาย และทางจิตใจ ร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น ทั้งหมู่บ้าน ชุมชน วัด และโรงเรียนให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ไปอย่างเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อกัน และเกิดสามัคคีธรรม มีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมสืบไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) และเพื่อศึกษาผลสำเร็จของแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) ซึ่งสามารถสรุปประเด็นปัญหาสำคัญจากผลการวิจัยในรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ การจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดสุรินทร์

การศึกษาเป็นกระบวนการให้และรับความรู้และประสบการณ์ เป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติการสร้างจิตสำนึก การเพิ่มพูนทักษะ การทำความเข้าใจให้กระจ่าง การอบรมปลูกฝัง ค่านิยม การถ่ายทอดศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของสังคม การพัฒนาความคิด โดยมิ วัตถุประสงค์ที่จะให้บุคคลมีความเจริญงอกงามทางปัญญา มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสม สำหรับการประกอบอาชีพ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีค่านิยมที่ดีและอยู่ร่วมกับผู้อื่น อย่างมีความสุข กระบวนการดำเนินการให้มนุษย์ได้รับการศึกษานี้ หากรัฐยังไม่เข้ามาดูแล ก็ เป็นเรื่องที่คนใกล้ชิดเช่น ครอบครัวหรือญาติมิตรเพื่อนฝูงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกันเอง เพื่อให้ ผู้รับการอบรมสามารถอยู่ร่วมกับสังคมขนาดย่อมนั้นได้ แต่เมื่อสังคมขยายตัวมากขึ้นจนปัจจุบัน กลายเป็นสังคมระดับประเทศ การให้การศึกษาต้องเป็นไปอย่างระบบ ต้องมีการจัดการ มี เป้าหมาย มีรูปแบบกระบวนการ มีการลงทุน และมีผู้รับผิดชอบ ดังที่เราเรียกโดยรวมว่า การ จัดการศึกษา คือ ทำทุกอย่างอย่างเป็นระบบที่ทุกส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นการจัดให้มีการศึกษาปริยัติธรรม และการศึกษาอื่นๆ ที่ได้รับมอบหมายจากมหาเถรสมาคมให้คณะสงฆ์ดำเนินการ อันควรแก่ สมณะ เป็นส่วนหนึ่งในการปกครองของคณะสงฆ์ไทย ได้จัดการศึกษาให้พระภิกษุ-สามเณร และประชาชนทั่วไป คณะสงฆ์สุรินทร์จัดการศึกษาครอบคลุมกว้างขวาง ทั้งพื้นฐานต่อยอดและ ครอบคลุม คือ เปิดโอกาสให้นักเรียนทั้งนักธรรม-บาลี ซึ่งเป็นพื้นฐาน กว้างขวาง ส่งเสริมให้ เยาวชน และชาวพุทธได้เรียนธรรมศึกษา ซึ่งเป็นการต่อยอดให้พระที่จบนักธรรมเอกแล้วได้ สอนเยาวชนและชาวพุทธให้ได้สอบอีกด้วย เพื่อเป็นความรู้ในการกำกับชีวิต ได้แก่ ๑) พระ ปริยัติธรรมแผนกนักธรรม ๒) พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๓) พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ๔) ระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้บุตร-ธิดาของชาวจังหวัดสุรินทร์และ จังหวัดใกล้เคียงได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง ที่ไม่มีโอกาสศึกษาในระบบปกติ มีปัญหาเรื่อง

ความยากคน และขาดแคลนทุนทรัพย์ในการศึกษา ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ผู้ที่ขาดโอกาส หรือ ด้อยโอกาส ให้มีโอกาสนในการศึกษา

๕.๑.๒ แนวทางส่งเสริมการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท)

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) นับตั้งแต่รับตำแหน่งทางการปกครอง ได้สนองงานพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ โดยได้ใช้บทบาทในฐานะเจ้าคณะปกครองมาเป็นฐานในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์ ควบคู่กับงานของคณะสงฆ์ด้านอื่น ๆ ได้เป็นแบบอย่างที่ดีของพระสงฆ์ในการแสดงบทบาทของการศาสนศึกษาทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ และได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การที่ท่านให้ความสำคัญกับการศึกษาตามแนวไตรสิกขานี้ ย่อมเป็นผลดีต่อพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสุรินทร์ ในฐานะเจ้าคณะจังหวัดท่านได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาด้านศาสนศึกษาทั้งการศึกษาแบบจารีต คือ การศึกษานักธรรมบาลี และการศึกษาสมัยใหม่ คือ พระปริยัติธรรมแผนกสามัญและการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ การที่ผลงานด้านการศึกษาของท่านโดดเด่นน่าจะมาจากท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์สูงสุด อีกทั้งท่านสำเร็จการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมจึงทำให้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองเห็นช่องทางที่จะพัฒนาการศึกษาให้ทั่วถึง จึงสนับสนุนให้วัดที่มีความพร้อมรับภาระจัดการศึกษาในรูปแบบต่างๆ ตามความสามารถนั้น ส่งผลดีต่อแวดวงการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นอย่างมาก ได้แก่

๑)ระดับวัด ตำบลและอำเภอ มีวัดที่ตอบสนองด้านการศึกษาแผนกนักธรรม-บาลี และพระปริยัติสามัญกระจายอยู่ทั่วจังหวัด

๒) ในระดับมหาวิทยาลัย ท่านได้ส่งเสริมให้เดินทางมาเรียนที่ตัวจังหวัด ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาทั้งด้านจำนวนนักเรียน คุณวุฒิของพระภิกษุสามเณรและประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้การสนับสนุนให้พระสังฆาธิการศึกษาเพิ่มเติมในระดับประกาศนียบัตร จนสามารถนำไปสมัครเรียนต่อในระดับปริญญาตรีได้ ซึ่งการที่ท่านส่งเสริมให้พระสังฆาธิการได้มาศึกษาต่อเนื่องนี้ถือเป็นการเปิดโอกาสให้พระสังฆาธิการได้ยกฐานะให้เป็นผู้มีความรู้มากขึ้น ถือเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและพัฒนาคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

๕.๑.๓ ผลสำเร็จในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท)

พระธรรมโมลี มีผลงานด้านศาสนศึกษา กล่าวได้ว่าโดดเด่นกว่าจังหวัดอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน เห็นได้จาก มีพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียงเดินทางเข้ามาศึกษาในระบบได้แก่

๑) บุคลากรในคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ มีพระสังฆาธิการระดับต่างๆ สำเร็จการศึกษาต่อเนื่องระดับสูงขึ้น พระสังฆาธิการเหล่านั้นมีความรู้ความสามารถในการบริหารกิจการคณะสงฆ์และทำหน้าที่เป็นผู้นำจิตใจในสังคมระดับต่าง ๆ

๒) ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการด้านศาสนศึกษาได้แก่ ด้านคุณสมบัติ ด้านการศึกษา ในด้านการศึกษาที่ท่านสำเร็จการศึกษาขั้นสูงสุดทั้งทางโลกและทางธรรม ท่านได้พัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัวของท่านอยู่ตลอดเวลา สามารถเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นต้นแบบของนักการศึกษา ท่านได้รับการยกย่องจากสังคมว่า เป็นผู้ที่มีสติปัญญาความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ในการทำงานด้านการศึกษา มาก จนได้รับการยกย่องจากหน่วยงาน องค์กรและสถาบันต่างๆ ในสังคม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

จากผลการวิจัยดังกล่าวมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ดังต่อไปนี้

๑. ด้านรัฐบาล ควรเร่งรัดด้านนโยบายให้มีแผนการส่งเสริม สนับสนุน ช่วยเหลือ และดูแลการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม อย่างเป็นรูปธรรม เหมาะสมและเพียงพอ ทั้งนี้ เนื่องจากการศึกษาพระปริยัติธรรม นอกจากเป็นการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทแล้วยังเป็นการศึกษาเพื่อสนองตอบเป้าหมายการศึกษาแห่งชาติอีกส่วนหนึ่งด้วย

๒. ด้านคณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงควรถือเป็นวาระเร่งด่วนในกำหนดนโยบาย ประสานงาน และเร่งรัด การดำเนินการเพื่อให้เกิดการพัฒนาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยการสนับสนุน ส่งเสริม กับกำ ดูแล ตลอดกระทั่งการประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อการพัฒนา ให้มีความเหมาะสมทันต่อสถานการณ์ปัจจุบันอย่างเป็นรูปธรรม โดยคำนึงถึงประเด็นที่มีลักษณะเฉพาะตนที่ไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย

๓. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย ควรมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดฝึกอบรม การศึกษาวิจัย การวิเคราะห์ นำเสนอ ข้อมูลตลอดกระทั่งให้ข้อเสนอแนะแก่รัฐและคณะสงฆ์เพื่อหาแนวทางพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรม ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นต่อไป

๔. คณะสงฆ์จะต้องร่วมแรงร่วมใจสนับสนุนการศึกษา และให้โอกาสในการพัฒนาศักยภาพของพระภิกษุสามเณร ให้โอกาสในการแสดงออกถึงความสามารถ กำกับดูแลให้อยู่ในสมณวิสัย เนื่องจากวัยของเขามาสาธตเข้าใส่ในรายละเอียดได้มากกว่ากัน

๕. ผู้ปฏิบัติ หรือสนองงานคณะสงฆ์ ต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง พระภิกษุจำ เป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนจึงต้องมีการพัฒนาศักยภาพของตนเอง เพราะว่าการศึกษาจะเป็นส่วนผลักดันให้การเผยแผ่ประสบผลสำเร็จได้เป็นอย่างดี

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากผลของการศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) ผู้วิจัยยังได้พบว่า มีหัวข้อที่น่าสนใจ ดังนี้

๑. ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมโมลี กับนักเผยแผ่รูปอื่น ๆ ในปัจจุบัน

๒. ควรศึกษาการนำหลักพุทธธรรมที่ท่านนำมาใช้ในการบริหาร ในฐานะที่ท่านดำรงตำแหน่งทางการบริหารคณะสงฆ์ด้วยว่า ท่านได้นำหลักธรรมอะไรมาประยุกต์ใช้อย่างไร และประสบผลสำเร็จแค่ไหนอย่างไร

๓. ควรศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมและผลงานของพระธรรมโมลีในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดสุรินทร์

๔. ควรศึกษาวิเคราะห์ความเป็นต้นแบบนักบริหาร และลักษณะของควมมีภาวะผู้นำของพระธรรมโมลี

๕. ควรศึกษาในรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ในมุมมองทัศนคติของประชาชนที่มีต่อความเป็นนักบริหารจัดการด้านการศึกษาของพระธรรมโมลี

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

(๑) หนังสือ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระเทพปัญญามณี (ทองอยู่ ญาณวิฑูโร). สารัตถธรรม. พระสมุทร ถาวรมโนและคณะ

บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิฑูโร). ข้างในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : แสงสว่าง

เวิร์ดเพรส, ๒๕๔๘.

(๒) บทความ :

พระเทพปัญญามณี (ทองอยู่ ญาณวิฑูโร). “ปณิธาน”, ใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ฉบับต้อนรับการ

ประชุมส่วนราชการจังหวัดสุรินทร์ (มกราคม ๒๕๔๕): ๑-๒.

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิฑูโร). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิถีชีวิต พฤติกรรมสุขภาพ และ

การดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”. ใน รวม

บทความวิทยานิพนธ์ระดับพุทธศาสตรมหาบัณฑิต และพุทธศาสตรดุษฎี

บัณฑิต. พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรธนา) บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร :

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____. “คัมภีร์ศาลาลอย”. สุรินทร์สโมสร. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๕ (เมษายน-มิถุนายน

๒๕๕๑) : หน้า ๕-๙.

_____. “แซน นอง สแนน”. ใน ๑๐๐ เรื่อง เมืองสุรินทร์. อัมรินทร์ ชมดี

บรรณาธิการ. สุรินทร์ : สำนักพิมพ์สุรินทร์สโมสร, ๒๕๕๑.

_____. “นัก กับ เนียะก”. สุรินทร์สโมสร. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๐) :

๕-๗.

_____. “สุรินทร์ : จอมแห่งเทพดา”. สุรินทร์สโมสร. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ (มกราคม-

มีนาคม ๒๕๕๑) : ๔-๗.

(๓) สัมภาษณ์

นายธีรทิพย์ พวงจันทร์ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
สุรินทร์.

นายประสงค์ จักรคำ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา อดีต
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์.

นายวิเชียร ขวลิต อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ อดีตปลัดกระทรวงมหาดไทย.

นายสุพร แผ่แสงจันทร์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์.

พระครูปริยัติกิจธำรง (สมหวัง อคฺคเสโน) เจ้าอาวาสวัดกลางสุรินทร์ รองเจ้าคณะอำเภอเมือง
สุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์.

พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ (ประจักษ์ จกฺกธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์พุกขาราม อำเภอท่าตูม
จังหวัดสุรินทร์.

พระครูวิมลขันติธรรม (อภิสิทธิ์ ขนฺติสาโร) เจ้าอาวาสวัดจุมพลสุทธาวาส เจ้าคณะอำเภอเมือง
สุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์.

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์.

พระมหาเจริญสุข คุณวีโร จังหวัดสุรินทร์ เจ้าอาวาสวัดศรีวิหารเจริญ เจ้าคณะอำเภอสักระฐุมิ
จังหวัดสุรินทร์.

พระมหาวิจิต ธีรวโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ เจ้าคณะอำเภอพนมดงรัก จังหวัด
สุรินทร์.

พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศาลาลอย รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์.

พระโสภณปริยัตยาภรณ์ (ฉัตร สจฺจวโร) เจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ รองเจ้าคณะจังหวัด
สุรินทร์.

รศ. สิวลี สิริไล ภาควิชาศิลปประเพณีปรัชญา ราชบัณฑิตยสถาน.

รศ.ดร.อจณรา ภาณุรัตน์ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระ
ศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **ธรรมศึกษาชั้นเอก.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒.

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. **การทวิทยา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๓๗.

_____. **อินเดียนทวิปที่น่าทึ่ง.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๔.

กิริติ บุญเจือ. **ปรัชญาหลังนวยุค แนวคิดเพื่อการศึกษาแผนใหม่**. กรุงเทพมหานคร : ดวง
กมล, ๒๕๔๕.

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ทินพันธ์ นาคะตะ. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก, ๒๕๓๙.

นงเยาว์ ชาญณรงค์. **ศาสนากับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.

บรรจบ บรรณรุจิ. **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๕.

ป.หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคร-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา,
๒๕๔๙.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. **สตรีในคัมภีร์ตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๑.

ประเวศ วะสี. **ฝึกฝนคมความคิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง,
๒๕๔๕.

ฝ่ายวิชาการ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. **เรื่องสอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม
พ.ศ.๒๕๕๕**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,
๒๕๕๕.

ฝ่ายวิชาการ สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง. **เรื่องสอบบาลีของสนามหลวงแผนกบาลี
พ.ศ.๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,
๒๕๕๔.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). **วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร การแสวงหาเส้นทาง การ
พัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัด
การศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด. ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ.๒๕๕๓.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ต้องฟื้นฟูวัดในชนบทพัฒนาสังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖.

- _____ . **นิติศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.
- _____ . **พระพุทธศาสนาจะวิฤติ ต้องคิดให้ไกลรู้ให้ทัน.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.
- _____ . **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.
- _____ . **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.
- _____ . **สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสสายศาสตร์,** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน). **คู่มือพระอุปัชฌาย์.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๕.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **พระบรมราชาธิบายเรื่องความสามัคคี.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาและลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๑.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๒.
- _____ . **เล่าเรียน-ทำงานกันไป ชีวิตได้อะไร.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐.
- _____ . **สอนนาค-สอนทิต : ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๕๒.
- _____ . **สามไตร.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๕๐.
- _____ . **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : ธราเพชร, ๒๕๔๘.
- พระโมคคัลลานเถระ. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา.** พระมหาสมปอง มุทิโตแปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พรินติ้ง, ๒๕๔๗.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตฺโต). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต). **ขอบฟ้าแห่งความรู้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑.

พระวิสุทธมหาจารย์มหาเถระ. **ธาตุวัตถสังคหปาฐนิสสยะ**. พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) และคณะ ปรีวรต-แปล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พุทธทาสภิกขุ. **พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

พิน ดอกบัว. **พระพุทธศาสนากับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒.

ภัทรพร สิริกาญจน. **หน้าที่พระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทพระคำเขียนสู่แนวโน้มในการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับอุดมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑.

_____. **จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์. **คู่มือนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ปีการศึกษา ๒๕๕๔**. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๕๔.

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

วิไล ตั้งจิตสมคิด. **การศึกษาและความเป็นครูไทย**. กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นตติ้งเฮาส์, ๒๕๔๖.

ศุภนิตย์ โชครัตนชัยและคณะ. **ปรัชญาการทำงานและการดำเนินชีวิตของ ดร.เทียม โชควัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.

สนิท ศรีสำแดง. **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สมภาร พรหมทา. **มนุษย์กับศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๖.

สุนน อมรวิวัฒน์. **การเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, ๒๕๓๙.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๔.

เสถียรโกเศศ-นาคประทีป (นามแฝง). **ลัทธิของเพื่อน**. กรุงเทพมหานคร : พินาป, ๒๕๔๐.

เสฐียร พันธรั้งชี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :
สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

อัศวพงษ์ สัจจวาจิต. **ปรัชญาการศึกษาแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพมหานคร : แอล.
ที.เพรส, ๒๕๔๖.

เอส. ดัตต์. **การศึกษาในพระพุทธศาสนา**. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

อานี เทนชิน พัลโม. **รูปเงา ชุนเขา ทะเลสาบ นักบวชสตรีกับการปฏิบัติธรรม**. แปลโดย
นวรรตน์ ธาระวานิช. กรุงเทพมหานคร : สามลดา, ๒๕๔๙.

(๒) บทความ :

พระมหาเทียบ สิริธำณ. “บาลีคืออะไร”. ใน **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก**.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกต). “การสร้างความปลอดภัยระหว่างศาสนา”. ใน
พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔.

พระราชวรมนี (พล อาภากร). “พัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ปัจจุบัน”.
ใน **๖๕ ปี คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

พระราชวรมนี (พล อาภากร) บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สิทธิกร อ้วนศิริ. “การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของปัจจัยที่ส่งผลต่อผลการประเมินคุณภาพ
ภายนอกของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา”. **วารสารการวัดผล
การศึกษา**. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม ๒๕๕๕) : ๖๓-๘๐.

(๓) วิทยานิพนธ์ และรายงานวิจัย :

คุณ โทชน์ และเทพพร มังธานี. “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดใน
พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ”.
รายงานผลการวิจัย. สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, ๒๕๔๖.

ฉันทนา กล่อมจิต. “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา:
กรณีศึกษา วัดป่าบ้านค้อ อำเภอเมืองผิง จังหวัดอุดรธานี”. **รายงานผลการวิจัย**.
สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, ๒๕๔๖.

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ. “การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ
ศึกษาในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑”. **รายงานผลการวิจัย**. สถาบันวิจัย
พุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ธนู ศรีทอง. “การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในเขต
การปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑”. **รายงานผลการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ปัญญา ภูภักดี. “การบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เขต
การศึกษา ๖”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

พระกิตติภักดิ์ มณฑล. “การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ของวัดใน
เขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๒.

พระมหาวงศ์ไทย ศรีลารักษ์. “ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย
(ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒-พ.ศ. ๒๕๒๗)”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**,
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณันท์. “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม”,
วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๒.

พระมหาสำรวย อติวิชา. “ปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนโรงเรียนพระปริยัติ
ธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด”. **รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ**.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๓.

พระวินัย เก่งสุวรรณ. “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษาใน
โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มโรงเรียนกลุ่มที่
๑๐”. **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะสังคมสงเคราะห์
ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน). “การใช้วาจาเพื่อการบริหารงานของผู้นำ”. **สารนิพนธ์การ
สอบวัดคุณสมบัติรายวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สมหมาย จันเทศ. “แนวคิดการจัดระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมและบาลี”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๔๖.

อำนาจ บัวศิริ. “การพัฒนารูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติในประเทศไทย”.
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๓๙.

(๔) หนังสือพิมพ์

“เจ้าคณะจังหวัดอายุ ๗๘ ใฝ่ศึกษาเรียนจบปริญญาเอก”. **เดลินิวส์**. (๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.

๒๕๕๓) : ๑,๑๔.

วิรัช ดิษฐบรรจง. “พระราชวิสุทธิเมธีกับโครงการนำเด็กเก็บขยะมาเลี้ยง”. **ข่าวสด**. (๒ กรกฎาคม ๒๕๓๗).

(๕) ราชกิจจานุเบกษา

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔ ก, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๒.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๙ ตอนที่ ๑๒๓ ก, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๒ ตอนที่ ๕๔ ก, ๘ กรกฎาคม ๒๕๔๘.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗ ตอนที่ ๔๕ ก, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

(๖) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่

วิโรจน์ อุ่นทรัพย์ และคณะ. “คู่มือการปฏิบัติงานการขออนุญาตจัดตั้งและขยายชั้นเรียน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา”. กรุงเทพมหานคร : กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม).

สมคิด โชติทวณิชย์, “แนวทางการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย”, ใน เอกสารการอบรม สัมมนาทางวิชาการ เรื่อง บทบาทพระสงฆ์ : ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย. ทีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๙. (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม)

๒. ภาษาอังกฤษ

Berry, Thomas . **Religions of India**. Princeton : Princeton University Press, 1973.

Bhikkhu Bodhi. **The Noble Eightfold Path**. Kandy : BPS., 1999.

Byrski, M. Christopher. **Concept of ancient Indian Theater**. Delhi : Munshiram Manoharlal Publishers ,1974.

Good, Carter V.. **Dictionary of Education**. 3rd ed.. New York : McGraw-Hill Book company, 1973.

Langford, Glenn. **Philosophy and Education**. London : Macmillan, 1968.

Radhakrishnan, Sarvepalli . **The Hindu View of Life**. New York : Macmillan, 1968.

Sharma, Chandradhar. **A Critical Survey of Indian Philosophy**. 8th. Delhi : Motilal Banarsidass, 1991.

Williams, Monier M.. **A Sanskrit English Dictionary.** Revised edition. USA :
Oxford University Press, 1920.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท)

๑. ในฐานะเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ท่านมีหลักการวิธีการทำงานอย่างไรในการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา อย่างไรครับ

.....

๒. พระเดชพระคุณมีวิธีการส่งเสริมการศึกษาอย่างไร การศึกษาคณะสงฆ์จึงได้รับการยอมรับจากสังคม

.....

๓. พระเดชพระคุณมีอุดมการณ์อย่างไรในการจัดการศึกษา อย่างไรครับ จึงมีผลสำเร็จในการจัดการศึกษา

.....

.....

๔. ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการศึกษา โดยมากจะมีสาเหตุมาจากอะไรบ้างครับ

.....

๕. ขอความเมตตาให้พระเดชพระคุณ ได้ชี้แนะแนวทางการศึกษาที่พระเดชพระคุณได้ศึกษา และรูปแบบของการศึกษาของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน แนวโน้มอนาคต ควรจะเป็นไปในทิศทางใด ครับ

.....

๖. พระเดชพระคุณเริ่มต้นจัดการศึกษาแผนกบาลีอย่างไรครับ

.....

๗. ในกระบวนการของการสอน การสร้างครู การให้ทุนการศึกษา และ การอบรมบาลีก่อนสอบ พระเดชพระคุณมีกระบวนการอย่างไรครับ

.....

๘. ในการสอนบาลีในระยะเริ่มต้นปัญหาและอุปสรรคเป็นอย่างไรบ้างครับ

.....

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ประกอบการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เรื่อง ศึกษาหลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ)

แบบสัมภาษณ์นี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี(ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำคุณสมบัติที่ดีไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยต่อไป

ข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสัมภาษณ์นี้ จะนำไปวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวม ซึ่งจะไม่มีผลเสียต่อผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ทั้งในหน้าที่และการปฏิบัติงานแต่อย่างใด

สัมภาษณ์

ผู้สัมภาษณ์ ผู้วิจัย พระครูพิทักษ์สังฆกิจ

บันทึกข้อมูล จดบันทึก,บันทึกเสียง

วันสัมภาษณ์

สถานที่

๑. บทบาทของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) ในฐานะเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ท่านมีหลักการวิธีการทำงานอย่างไรบ้าง?

.....

๒. พระธรรมโมลีมีวิธีการส่งเสริมการศึกษาอย่างไร

.....

๓. พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) ท่านมีอุดมการณ์อย่างไรในการจัดการศึกษา

.....

๔. พระธรรมโมลีท่านมีปัญหและอุปสรรค ที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาโดยมากจะมีสาเหตุมาจากอะไร

.....

๕. พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) ท่านมีปัญหและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการเผยแผ่โดยมากจะมีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง

.....

.....

๖.พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) ท่านมีปัจจัยอย่างไร จึงประสบผลสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา?

.....

.....

๗.ในการจัดการศึกษาแผนกบาลีของจังหวัดสุรินทร์ก่อนที่พระธรรมโมลี มาประจำที่จังหวัดสุรินทร์ จัดการเรียนการสอนอย่างไรครับ

.....

.....

๘.ในการจัดการศึกษาแผนกบาลีก่อนที่พระธรรมโมลีจะเดินทางมาประจำ มีสำนักไหนบ้างที่จัดการเรียนการสอน ครูที่สอนมาจากไหนครับ

.....

.....

๙.ภายหลังจากที่ พระธรรมโมลี มารับภาระที่จังหวัดสุรินทร์ ท่านเริ่มกิจกรรมการศึกษาอย่างไร เริ่มต้นอย่างไร

.....

.....

๑๐. ในกระบวนการของการศึกษาบาลี พระธรรมโมลี ตั้งคำถามว่า ท่านสอนเอง สร้างครูเอง ให้ทุนการศึกษา และอบรมบาลี ท่านมีกระบวนการอย่างไรครับ

.....

.....

ภาคผนวก ข.

หลักสูตรการศึกษา และการปกครองคณะสงฆ์ไทย

หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม^๑

๑) นักธรรมชั้นตรี

- วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑
- วิชาธรรมหลักสูตร ใช้หนังสือนวโกวาทแผนกธรรมวิภาค และคิปปิปฏิบัติ
- วิชาพุทธประวัติ ใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑ - ๒ - ๓ ปฐมสมโพธิพระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) ศาสนพิธี เล่ม ๑
- วิชาวินัย ใช้หนังสือนวโกวาท แผนกวินัยบัญญัติ วินัยมุขเล่ม ๑

๒) นักธรรมชั้นโท

- วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒
- วิชาธรรม ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒
- วิชาพุทธ แก้ปัญหาอนุพุทธประวัติ หลักสูตร ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติ และ พุทธานุพุทธประวัติ เฉพาะประวัติพระสาวก สังคตติกา ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) ศาสนพิธี เล่ม ๒ ขององค์การศึกษา
- วิชาวินัย แก้ปัญหาให้พิสดารออกไปหลักสูตร ใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม ๑- ๒

๓) นักธรรมชั้นเอก

- วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓
- วิชาธรรม แก้ปัญหาธรรมโดยปรมัตถเทศนา ใช้หนังสือธรรมธรรมวิจารณ์
- วิชาพุทธ แก้ปัญหาอนุพุทธประวัติกับข้อธรรมในท้องเรื่องนั้นใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑ - ๒ - ๓ ปฐมสมโพธิพระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) พุทธานุพุทธประวัติ อนุพุทธประวัติ พระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
- วิชาวินัย แก้ปัญหาวินัยมีสังฆกรรม เป็นต้นหลักสูตร ใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม ๓ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี^๒

(๑) หลักสูตรประโยค ๑ - ๒ กำหนดวิชาในการศึกษาไว้ ๒ วิชา คือ

- วิชาแปลมคธเป็นไทย ทั้งการแปลโดยพยัญชนะและแปลโดยอรรถ ใช้หนังสือธรรมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๑ - ๔

^๑ ฝ่ายวิชาการ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ.๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑-๒๕.

^๒ เรื่องสอบบาลีของสนามหลวงแผนกบาลี พ.ศ.๒๕๕๔.(มปท, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

- วิชาบาลีไวยากรณ์ ใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์จำนวน ๔ เล่ม ได้แก่ ๑. นาม - อัพพยศัพท์ ๒. อาขยาต - กิตก์ ๓. สามาส - ตัทธิต ๔. สมัญญาภิธาน - สนธิ ประเภทคำถามเน้นความจำเป็นหลัก

(๒) หลักสูตรประโยค ป.ธ. ๓ กำหนดวิชาในการศึกษาไว้ ๔ วิชา คือ

- วิชาแปลมคธเป็นไทย ทั้งการแปลโดยพยัญชนะ และแปลโดยอรรถใช้หนังสือธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๕ - ๘
- วิชาสัมพันธไทย ใช้หนังสือธรรมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๕ - ๘
- วิชาบาลีไวยากรณ์ ใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์ประโยค ๑ - ๒ ประเภท สอบถามความจำและความเข้าใจประกอบกัน
- วิชาบุรพภาค ข้อเขียนภาษาไทย โดยแก้ไขให้ถูกต้องตามระเบียบใช้หนังสือที่ควรรู้ เช่นจดหมายทางราชการ

(๓) หลักสูตรประโยค ป.ธ. ๔ กำหนดวิชาในการศึกษาไว้ ๒ วิชา คือ

- วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือ ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๑
- วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือ มังคลัตถทีปนี ภาคที่ ๑

(๔) หลักสูตรประโยค ป.ธ. ๕ กำหนดวิชาในการศึกษาไว้ ๒ วิชา คือ

- วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๒ - ๔
- วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือ มังคลัตถทีปนี ภาค ๒

(๕) หลักสูตรประโยค ป.ธ. ๖ กำหนดวิชาในการศึกษาไว้ ๒ วิชา คือ

- วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๕ - ๘
- วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือ สมันตปาสาทิกา ภาค ๓

(๖) หลักสูตรประโยค ป.ธ. ๗ กำหนดวิชาในการศึกษาไว้ ๒ วิชา คือ

- วิชาแปลเป็นมคธ ใช้หนังสือมังคลัตถทีปนี ภาค ๑
- วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือสมันตปาสาทิกา ภาค ๑ - ๒

(๗) หลักสูตรชั้นประโยค ป.ธ. ๘

- วิชารจนานันท์มคธ รจนานันท์เป็นภาษามคธ ๓ ฉันท์ในจำนวน ๖ ฉันท์ ได้แก่ ปฐยาวัตร .อินทรวีเชียร อุเปนทรวีเชียร อินทรวงศ์ วังส์ภูฏ และ วสันตติลก
- วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือสมันตปาสาทิกา ภาค ๑
- วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือวิสุทธีมรรค

(๘) หลักสูตรชั้นประโยค ป.ธ. ๙

- วิชาแต่งความไทยเป็นภาษามคธ แต่งมคธจากภาษาไทยล้วน ข้อความแล้วแต่คณะกรรมการกำหนดให้
- วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือวิสุทธีมรรค

- วิชาแปลมครเป็นไทย ใช้หนังสืออภิธรรมัตถสังคหวิภาวินี
 ดังนั้น หลักสูตรการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตั้งแต่ประโยค ๑ - ๒
 ถึงประโยค ป.ธ. ๙ ที่จัดกิจกรรมการเรียนการสอนในปัจจุบันนี้ สามารถจัดหลักสูตรรายวิชา
 และแบบเรียนดังตาราง ต่อไปนี้

ตารางแสดงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีปัจจุบัน

หลักสูตร	รายวิชา	แบบเรียน
ประโยค ๑ - ๒	๑.วิชาแปลมครเป็นไทย ทั้งการแปล โดยพยัญชนะและแปลโดยอรรถ ๒.วิชาบาลีไวยากรณ์	๑.ธรรมปทัฏฐกถาภาค ๑-๔ ๒.บาลีไวยากรณ์จำนวน ๔ เล่ม
ประโยค ป.ธ. ๓	๑.วิชาแปลมครเป็นไทย ทั้งการแปล โดยพยัญชนะและแปลโดยอรรถ ๒.วิชาสัมพันธไทย ๓.วิชาบาลีไวยากรณ์	๑.ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๕ - ๘ ๒.ธรรมปทัฏฐกถา ภาค ๕ - ๘ ๓.บาลีไวยากรณ์จำนวน ๔ เล่ม
ประโยค ป.ธ. ๔	๑.วิชาแปลไทยเป็นมคร ๒.วิชาแปลมครเป็นไทย	๑.ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๑ ๒.มังคลัตถทีปนี ภาค ๑
ประโยค ป.ธ. ๕	๑.วิชาแปลไทยเป็นมคร ๒.วิชาแปลมครเป็นไทย	๑.ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๒-๔ ๒.มังคลัตถทีปนี ภาค ๑
ประโยค ป.ธ. ๖	๑.วิชาแปลไทยเป็นมคร ๒.วิชาแปลมครเป็นไทย	๑.ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๕ - ๘ ๒.สมันตปาสาทิกา ภาค ๓
ประโยค ป.ธ. ๗	๑.วิชาแปลเป็นมคร ๒.วิชาแปลมครเป็นไทย	๑.มังคลัตถทีปนี ภาค ๑ ๒.สมันตปาสาทิกา ภาค ๑ - ๒
ประโยค ป.ธ. ๘	๑.วิชาการแต่งฉันทมคร แต่งฉันทที่เป็น ภาษามคร ๒.วิชาแปลไทยเป็นมคร ๓.วิชาแปลมครเป็นไทย	๑.ข้อความหรือข้อสอบขึ้นอยู่กั กรรมการกำหนดให้ ๒.สมันตปาสาทิกา ภาค ๑ ๓.วิสุทธีมรรค
ประโยค ป.ธ. ๙	๑.วิชาแต่งความไทยเป็นภาษามคร ๒.วิชาแปลไทยเป็นมคร ๓.วิชาแปลมครเป็นไทย	๑.แต่งมครจากภาษาไทยล้วน ข้อความแล้วแต่คณะกรรมการ กำหนดให้ ๒.วิสุทธีมรรค ๓.อภิธรรมัตถวิภาวินี

การแบ่งอำนาจการปกครองของคณะสงฆ์ไทย

(๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ มหานิกาย ภาค ๑, ๒, ๓, ๑๓, ๑๔ และ ๑๕

(๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ มหานิกาย ภาค ๔, ๕, ๖ และ ๗

(๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ มหานิกาย ภาค ๘, ๙, ๑๐, ๑๑ และ ๑๒

(๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ มหานิกาย ภาค ๑๖, ๑๗ และ ๑๘

(๕) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ธรรมยุติกนิกายทุกภาค

เขตการปกครองคณะสงฆ์แบ่งตามภาค ๑๘ ภาค ประกอบด้วยจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

ภาค ๑ มี ๔ จังหวัด คือ กรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ

ภาค ๒ มี ๓ จังหวัด คือ พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง และสระบุรี

ภาค ๓ มี ๔ จังหวัด คือ ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท และอุทัยธานี

ภาค ๔ มี ๔ จังหวัด คือ นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตร และเพชรบูรณ์

ภาค ๕ มี ๔ จังหวัด คือ พิษณุโลก สุโขทัย ตาก และอุตรดิตถ์

ภาค ๖ มี ๕ จังหวัด คือ ลำปาง พะเยา เชียงราย แพร่ และน่าน

ภาค ๗ มี ๓ จังหวัด คือ เชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน

ภาค ๘ มี ๖ จังหวัด คือ อุดรธานี หนองคาย เลย สกลนคร หนองบัวลำภูและ บึงกาฬ

ภาค ๙ มี ๔ จังหวัด คือ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด

ภาค ๑๐ มี ๖ จังหวัด คือ อุบลราชธานี ยโสธร มุกดาหาร ศรีสะเกษ นครพนม และอำนาจเจริญ

ภาค ๑๑ มี ๔ จังหวัด คือ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์

ภาค ๑๒ มี ๔ จังหวัด คือ ปราจีนบุรี สระแก้ว นครนายก และฉะเชิงเทรา

ภาค ๑๓ มี ๔ จังหวัด คือ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด

ภาค ๑๔ มี ๔ จังหวัด คือ นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี และสมุทรสาคร

ภาค ๑๕ มี ๔ จังหวัด คือ ราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม และประจวบคีรีขันธ์

ภาค ๑๖ มี ๓ จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และชุมพร

ภาค ๑๗ มี ๕ จังหวัด คือ ภูเก็ต ตรัง พังงา กระบี่ และระนอง

ภาค ๑๘ มี ๖ จังหวัด คือ สงขลา พัทลุง สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

ภาคผนวก ค.
รูปภาพประกอบการวิจัย

ภาคผนวก ค. รูปภาพประกอบการวิจัย

ร่วมพิธีถวายปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
แด่ พระอัคริยะมหาเถระ อัครคมหาบัณฑิต มหานครแห่งชเวจินนิกาย ณ วัดมหาวิสุทธาราม
เมืองมณฑลพะเยา ประเทศสหภาพพม่า

มอบทุนการศึกษาแก่นักเรียน

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ พระธรรมโมลี

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ พระศรีวิสุทธิคุณ

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ พระโสภณปริยัติยาภรณ์

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ พระมหาวิศิต ธีรวิโส

ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายธีรทิพย์ พวงจันทร์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระครูพิทักษ์สังฆกิจ (โกสุม ติกขวิโร/แต้มทอง)
เกิด : วันที่ ๑๗ พ.ศ.เดือน กันยายน พุทธศักราช ๒๔๙๒
ภูมิลำเนา : บ้านหัวกระปือ ต.ขอนแก่น อ.สังขะ จ.สุรินทร์
การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๙ ประกาศนียบัตรหลักสูตรบริหารกิจการคณะสงฆ์
: พ.ศ.๒๕๔๔ พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
อุปสมบท : ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒
หน้าที่การงาน : เจ้าอาวาสวัดโพธาราม เจ้าคณะอำเภอสังขะ อำเภอสังขะ
จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดโพธาราม เทศบาลตำบลสังขะ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
: โทรศัพท์ ๐๘๑ ๖๐๐๐ ๓๔๔
เข้ารับการศึกษา : ๒๕๕๓
สำเร็จการศึกษา : ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖

แนวทางการส่งเสริมศาสนาศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ)

THE WAY TO SUPPORT OF RELIGIOUS EDUCATION BY
VEN. PHRA DHAMMAMOLEE (THONGYOO ÑĀṆAVISUDDHO)

พระครูพิทักษ์สังฆกิจ (โกสุม ติกขวิโร เต็มทอง)

สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนาศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์ ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) และ ๓) เพื่อศึกษาผลสำเร็จของแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาศึกษาของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ)

ผลจากการวิจัยพบว่า การจัดการศึกษาด้านศาสนาศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นส่วนหนึ่งในการปกครองของคณะสงฆ์ไทย ได้จัดการศึกษาให้พระภิกษุ-สามเณร และประชาชนทั่วไป ประกอบด้วย ๑) พระปริยัติธรรมแผนกธรรม ๒) พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๓) พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ๔) ระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้บุตร-ธิดาของชาวจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง ให้มีโอกาสในการศึกษา

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) ได้มองเห็นประโยชน์ของการศึกษา จึงได้มีนโยบายในการพัฒนาการศึกษา โดยพระภิกษุสามเณรในวัด จะต้องศึกษาเล่าเรียนนักธรรมหรือบาลี ส่งเสริมให้พระสังฆาธิการได้รับการศึกษา เพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้นำความรู้และประสบการณ์ที่มีนั้นมาปฏิบัติสนองงานกิจการคณะสงฆ์ได้อย่างถูกต้อง และให้มีโอกาสได้ดำรงตำแหน่งในระดับเจ้าอาวาส ระดับตำบล ระดับอำเภอ และจังหวัด

ผลสำเร็จของแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาศึกษานั้น ส่งผลให้พระภิกษุสามเณรได้รับความรู้จากการศึกษา สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองอย่างสมบูรณ์ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ ทศนคติ ความคิด พฤติกรรมในเชิงลบเป็นไปในเชิงบวก พระสังฆาธิการได้มีโอกาสพัฒนาตนเองในการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น มีบุคลากรทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพ จนสามารถนำหลักธรรมไปเผยแผ่อย่างกว้างขวาง อันเป็นการประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมตลอดไป

ABSTRACT

This thesis is of 3 objectives, namely: - 1. to study the management the religious education of the Saṅgha communities in Surin Province. 2. to Study of the way to Support the Study of Religious Education by Ven. Phra Dhammamolee (Thongyoo Nāṇavisuddho). 3. to study the success in supporting the Religious Education by Ven. Phra Dhammamolee (Thongyoo Nāṇavisuddho).

From the study, it is found that. The management of the Religious Education the Saṅgha communities in Surin Province is one last of the Saṅgha Administration of 3 types, namely :- 1. the Dharma study 2. the Pali study and 3. the Pariyatthidhamma study and the University study, all of which are the study managements to the peoples sons and the daughter in Surin Province and in the near by Province.

Ven. Phra Dhammamolee has seen the educational benefit, Thus, he developed the education by allowing the Monks and the novices to learn Dharma and Pali. He also has supported the Official Monks to have educations to apply the knowledge to the Saṅgha communities rightly and have the opportunity to be the abort, the sub-district officers and the district officers

The successful results of the way of supporting the education cause the Monks and the novices to have knowledge and can develop their life qualitative completely, which cause the edition change to arise. The Saṅgadhigara Monks have the opportunity to study at the higher levels, the fact of which has caused Buddhism to be of the qualified officers. Who can bring the doctrinal principle to spread widely. This fact is the way of establishing Buddhism to be loge then with the Thai societies firmly forever.

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ปัจจุบันเป็นพระนักพัฒนารูปหนึ่งที่ได้รับการยอมรับในด้านการส่งเสริมการศึกษาทั้ง ๒ ด้าน คือ พระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา อีกทั้งท่านยังเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ท่านเป็นรองอธิการบดีวิทยาเขตสุรินทร์ ท่านได้อุปถัมภ์มหาวิทยาลัย และเป็นเจ้าคณะจังหวัดตัวอย่างที่จบการศึกษาเปรียญธรรม ๙ ประโยค และจบปริญญาเอก นอกจากนี้ยังเป็นพระวิปัสสนาจารย์ประจำจังหวัด ให้การอบรมกรรมฐานแก่พระสงฆ์ฆราวาสระดับเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสต่าง ๆ พระนิสิต และประชาชนทั่วไป จากผลงานมานี้ส่งผลให้ท่านได้รับความเคารพศรัทธาและยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดสุรินทร์และใกล้เคียง จากแนวทางที่ท่านได้ปฏิบัติเป็นการดำเนินการตามอุดมคติในการดำเนินตามพุทธดำรัสที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสแก่พระสาวกรุ่นแรก ที่ออกประกาศพระพุทธศาสนาว่า “พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์แก่กุล และความสุขแก่ทวยเทพและ

มนุษย์”^๑ จากพระพุทธคำรัสนี้ เป็นเครื่องชี้ให้ทราบชัดถึงบทบาทสำคัญของพระศาสนาก็คือการสื่อหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นประโยชน์และความสุขแก่ชาวโลก^๒

ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาผลงานด้านศาสนศึกษาของ พระธรรมโมลี เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ที่ท่านได้ส่งเสริมสนับสนุนด้านการศึกษา ให้มีความเจริญก้าวหน้ามาตลอด ทั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ที่เป็นสถานที่ให้ความรู้ให้แก่บุคลากรของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์และใกล้เคียง โดยมีประเด็นได้แก่ สภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดสุรินทร์ แนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี และผลสำเร็จในการส่งเสริมการศึกษา เพื่อเป็นแบบอย่างในการพัฒนาองค์กรและบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ในงานด้านการศึกษา งานวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์
- ๒.๒ เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี
- ๒.๓ เพื่อศึกษาผลสำเร็จจากแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อสภาพการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์ เพื่อทราบถึงแนวทางการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี และผลสำเร็จจากแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของพระธรรมโมลี โดยอาศัยข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ปกรณ์วิเสสต่าง ๆ โดยได้กำหนดกรอบไว้เป็นแนวทางสำหรับศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก

^๑ วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๒ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๕.

๓.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกาและคัมภีร์ปกรณ์วิเศษ ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

๓.๓ การรวบรวม เรียบเรียงและวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนา

๓.๔ สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ

๔. สรุปผลการวิจัย

การศึกษา หมายถึง การเรียนรู้ และการฝึกฝนพัฒนา^๓ การศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคล มีอิทธิพลต่อทุกอย่างที่มีชีวิต บุคลิกภาพและความรู้สึกของมนุษย์ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^๔ ทั้งนี้เพราะถ้าคนได้รับการพัฒนาดีแล้ว ฐานความรู้ก็จะตามมาเอง^๕ การศึกษาเป็นกระบวนการให้และรับความรู้และประสบการณ์ เป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติการสร้างจิตสำนึก การเพิ่มพูนทักษะ การทำความเข้าใจให้กระจ่าง การอบรมปลูกฝังค่านิยม การพัฒนาความคิด โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บุคคลมีความเจริญงอกงามทางปัญญา มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีค่านิยมที่ดีและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข เพราะว่าผู้ที่มีการศึกษาคือผู้ที่ประสบผลสำเร็จ สังคมให้ความยอมรับ เป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นตัวควบคุมให้บุคคลได้รับความรู้ ความสามารถและพัฒนาการตนเองอย่างดีที่สุด^๖

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นการจัดให้มีการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่นๆ ที่ได้รับมอบหมายจากมหาเถรสมาคมให้คณะสงฆ์ดำเนินการ อันควรแก่สมณะเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองของคณะสงฆ์ไทย ได้จัดการศึกษาให้พระภิกษุ-สามเณร และประชาชนทั่วไป ทั้งพื้นฐานต่อยอดและครอบคลุม คือ เปิดโอกาสให้นักเรียนทั้งนักธรรม-บาลี ซึ่งเป็นพื้นฐาน กว้างขวาง ส่งเสริมให้เยาวชน และชาวพุทธได้เรียนธรรมศึกษา ซึ่งเป็นการต่อยอดให้

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), สอนนาถ-สอนทิต : ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗.

^๔ วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕-๑๖.

^๕ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทิศทางการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

^๖ Carter V. Good, *Dictionary of Education*, 3rd ed., (New York : McGraw-Hill Book company, 1973), P17.

พระที่จบนักธรรมเอกแล้วได้สอนเยาวชนและชาวพุทธให้ได้สอบอีกด้วย เพื่อเป็นความรู้ในการกำกับชีวิต ได้แก่ ๑) พระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม ๒) พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๓) พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ๔) ระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้บุตร-ธิดาของชาวจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียงได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง ที่ไม่มีโอกาสศึกษาในระบบปกติ มีปัญหาเรื่องความยากจน และขาดแคลนทุนทรัพย์ในการศึกษา ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ผู้ที่ขาดโอกาส หรือด้อยโอกาส ให้มีโอกาสในการศึกษา ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า “การก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อเป็นสถานที่ในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา และสืบต่ออายุของพระเถระที่ศึกษาบาลี และอยากให้พระสังฆาธิการได้มาเพิ่มพูนการศึกษา”^๓

พระธรรมโมลี ตั้งแต่รับตำแหน่งทางการปกครอง ได้สนองงานพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ โดยได้ใช้บทบาทในฐานะเจ้าคณะปกครองมาเป็นฐานในการส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษาของจังหวัดสุรินทร์ ควบคู่กับงานของคณะสงฆ์ด้านอื่น ๆ ได้เป็นแบบอย่างที่ดีของพระสงฆ์ ในการแสดงบทบาทของการศาสนศึกษาทั้งคณาจารย์และวิปัสสนาธุระ และได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การที่ท่านให้ความสำคัญกับการศึกษาตามแนวไตรสิกขานี้ ย่อมเป็นผลดีต่อพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสุรินทร์ การที่ผลงานด้านการศึกษาของท่านโดดเด่น น่าจะมาจากท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์สูงสุด อีกทั้งท่านสำเร็จการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมจึงทำให้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองเห็นช่องทางที่จะพัฒนาการศึกษาให้ทั่วถึง จึงสนับสนุนให้วัดที่มีความพร้อมรับภาระจัดการศึกษาในแบบต่างๆ ตามความสามารถนั้น ส่งผลดีต่อแวดวงการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นอย่างมาก ได้แก่

๑) ระดับวัด ตำบลและอำเภอ มีวัดที่ตอบสนองด้านการศึกษาแผนกนักธรรม-บาลีและพระปริยัติสามัญกระจายอยู่ทั่วจังหวัด

๒) ในระดับมหาวิทยาลัย ท่านได้ส่งเสริมให้เดินทางมาเรียนที่ตัวจังหวัด ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาทั้งด้านจำนวนนักเรียน คุณวุฒิของพระภิกษุสามเณรและประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้การสนับสนุนให้พระสังฆาธิการศึกษาต่อเนื่องในระดับประกาศนียบัตร จนสามารถนำไปสมัครเรียนต่อในระดับปริญญาตรีได้ ซึ่งการที่ท่านส่งเสริมให้พระสังฆาธิการได้มาศึกษาต่อเนื่องนี้ถือเป็นการเปิดโอกาสให้พระสังฆาธิการได้รับการพัฒนาความรู้ของตนเอง จนได้ความรู้ในระดับที่สูงขึ้นไป ถือเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

^๓ สัมภาษณ์ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

พระธรรมโมลี มีผลงานด้านศาสนศึกษา กล่าวได้ว่าโดดเด่นกว่าจังหวัดอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน เห็นได้จาก มีพระภิกษุสามเณรในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียงเดินทางเข้ามาศึกษาในระบบได้แก่

๑) บุคลากรในคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ มีพระสังฆาธิการระดับต่างๆ สำเร็จการศึกษาระดับสูงขึ้น พระสังฆาธิการเหล่านั้นมีความรู้ความสามารถในการบริหารกิจการคณะสงฆ์และทำหน้าที่เป็นผู้นำจิตใจในสังคมระดับต่าง ๆ

๒) ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการด้านศาสนศึกษาได้แก่ ปัจจัยด้านคุณสมบัติด้านการศึกษา ในด้านการศึกษานั้นท่านสำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุดทั้งทางโลกและทางธรรม ท่านได้พัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัวของท่านอยู่ตลอดเวลา สามารถเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นต้นแบบของนักการศึกษา ท่านได้รับการยกย่องจากสังคมว่า เป็นผู้ที่มีสติปัญญา ความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ในการทำงานด้านการศึกษามาก จนได้รับการยกย่องจากหน่วยงาน องค์กรและสถาบันต่างๆ ในสังคม

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระ**

ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ทิศทางการศึกษาไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **สอนนาถ-สอนจิต : ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,

กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗.

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สัมภาษณ์ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ). เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์,

๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

Good, Carter V.. **Dictionary of Education.** 3rd ed.. New York : McGraw-Hill Book company, 1973.